

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ISSN 2522-4557 (Print)
ISSN 2522-4565 (Online)

ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Збірник наукових праць
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

Серія «Філологія»

Випуск 52

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

ISSN 2522-4557 (Print)
ISSN 2522-4565 (Online)

Рекомендовано до друку вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 14 від 22 грудня 2022 року)

Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б у галузі філологічних наук (спеціальність 035 «Філологія») відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України № 420 від 19.04.2021 р. (додаток 3) і зареєстровано в міжнародних наукометричних базах **Google Scholar, Polish Scholarly Bibliography (PBN), ResearchBib – Academic resource index, Cite Factor, Index Copernicus (ICV 2017 = 66.18; ICV 2018 = 80.88; ICV 2019 = 73.76).**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
КВ № 21249-11049Р від 27.02.2015 року.

Відповідальність за достовірність наведених у публікаціях фактів, дат, найменувань, прізвищ, імен, цифрових даних несуть автори статей. Думка редакційної колегії може не збігатися з думкою авторів.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія» / ред. кол. **Марія Федурко** (головний редактор) та ін. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Випуск 52. 92 с. DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52>

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY

ISSN 2522-4557 (Print)
ISSN 2522-4565 (Online)

PROBLEMS OF HUMANITIES

a collection of scientific articles
**Drohobych Ivan Franko
State Pedagogical University**

«Philology» Series

Issue 52

“Helvetica”
Publishing House
2022

ISSN 2522-4557 (Print)
ISSN 2522-4565 (Online)

Recommended for printing by Academic Council
of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(December 22, 2022, Minutes № 14)

Problems of humanities: a collection of scientific works of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. Series «Philology» is included in the List of scientific professional publications of Ukraine of category B in the field of philological sciences (specialty 035 «Philology») according to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 420 dated 19.04.2021 (Annex 3) and registered in the international scientometric databases **Google Scholar, Polish Scholarly Bibliography (PBN), ResearchBib – Academic resource index, Cite Factor, Index Copernicus (ICV 2017 = 66.18; ICV 2018 = 80.88; ICV 2019 = 73.76).**

The state registration of mass media Certificate: KB No 21249-11049P of 27 February, 2015.

The authors of the articles are responsible for the authenticity of the facts, dates, names, surnames, names, and digital data contained in the publications. The opinion of the editorial board may not coincide with the views of the authors.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Problems of Humanities. «Philology» Series : a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University / **Mariya Fedurko** (Editor-in-chief) & others. Drohobych : Publishing House “Helvetica”, 2022. Issue 52. 92 p. DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52>

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Федурко Марія Юліанівна – головний редактор, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Альбота Соломія Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, заступник декана магістратури з міжнародних навчально-наукових проєктів Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій Національного університету «Львівська політехніка».

Косович Ольга Василівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри романо-германської філології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Котович Віра Василівна, доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Кушлик Оксана Павлівна, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Мацьків Петро Васильович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Яремко Ярослав Петрович, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Чижевський Фелікс, Prof. dr hab. (Університет Марії Кюрі-Склодовської (UMCS), Польща).

EDITORIAL BOARD

Maria Fedurko – Editor-in-chief, *Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Philological Disciplines and Methods of their Teaching in Primary School, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Solomiia Albota, *PhD in Philology, Senior Lecturer at the Department of Applied Linguistics, Deputy Dean of Master Studies for Educational and Scientific Projects of the Institute of Computer Sciences and Information Technologies, Lviv Polytechnic National University.*

Olha Kosovych, *Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Romanic and Germanic Philology, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University.*

Vira Kotovych, *Doctor of Philology, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Philological Disciplines and Methods of their Teaching in Primary School, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Oksana Kushlyk, *Doctor of Philology, Associate Professor, Professor at the Department of the Ukrainian Language, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Petro Matskiv, *Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of the Ukrainian Language, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Yaroslav Yaremko, *Doctor of Philology, Associate Professor, Professor at the Department of the Ukrainian Language, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Feliks Chyzhevskiy, *Prof. dr hab. (University of Maria Curie-Skłodowska University, Poland).*

ЗМІСТ

КОЗІЙ Ольга. Аквафоносеми в україномовних та англomовних поетичних творах: особливості функціонування	9
КОТОВИЧ Віра, ФЕДУРКО Марія. Роль метафори в пропріальній номінації	15
КУЗА Анжела. Українська релігійна фразеологія в лексикографічних працях кінця ХХ – початку ХХІ століття	23
ЛАКОМСЬКА Інна. Сугестійність фразеологічних одиниць у масмедіа: репрезентативна специфіка	31
МАЛЦЬКА Анна. Мілітарний герой у рецепції поетів «Празької школи»	38
МАТОРІНА Наталя. Українськомовні переклади шульцівської художньої прози: наукометричний аспект	45
ОГАР Анна. Особливості мовного портретування в сучасній українській прозі для дітей (на матеріалі повістей Ольги Максимчук)	53
ОСТРОУШКО Оксана. Переклад реалій у текстах кулінарних відеорецептів	60
ФЕДУРКО Оксана. Прислівники на -о (-е) // Іу як облігаторні компоненти семантико-синтаксичної структури речень-висловлень	70
ЯКОВЛЕВА Тетяна. Функціонування первинних вигуків в аспекті категорії оцінки	79

РЕЦЕНЗІЯ

ЛИТВИН Оксана. Термін в українських мовних реаліях (рецензія на монографію «Термінологічна актуалізація української мовної дійсності». Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2020. 232 с.)	88
---	----

CONTENTS

KOZII Olha. Aquaphonemes in Ukrainian- and English-language poetic works: the peculiarities of functioning.....	9
KOTOVYCH Vira, FEDURKO Mariia. The role of metaphor in proper nomination.....	15
KUZA Anzhela. Ukrainian religious phraseology in lexicographic works of the end of the 20th – beginning of the 21st century.....	23
LAKOMSKA Inna. Suggestibility of phraseological units in mass media: representative specificity	31
MALITSKA Anna. The military hero in the perception of the poets of «the Prague group of Ukrainian nationalist writers»	38
MATORINA Natalia. Ukrainian-language translations of Schulz’s literary prose: scientometric aspect	45
OHAR Anna. Features of language portrait in modern Ukrainian prose for children (based on the stories of Olha Maksymchuk).....	53
OSTROUSHKO Oksana. Translation of realias in culinary video recipes texts	60
FEDURKO Oksana. Adverbs in -o (-e) // ly as obligatory components of semantic and syntax structure of sentences.....	70
YAKOVLEVA Tetiana. The functioning of primary interjections in the aspect of the category of estimation.....	79

REVIEWS

LYTVYN Oksana. The term in Ukrainian linguistic realities (review of the monograph “Terminological actualization of the Ukrainian linguistic reality”. Lviv: Galician Publishing Union, 2020. 232 p.).....	88
---	----

УДК 811.61, 811.111, 821.161.2, 821.111

КОЗІЙ Ольга – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ, вул. Велика Перспективна 1, Кропивницький, 25000, Україна (olykaaaa@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9478-9502>

DOI <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.1>

Бібліографічний опис статті: Козій, О. (2022). Аквафосеми в україномовних та англомовних поетичних творах: особливості функціонування: *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 52. 9–14, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.1>

АКВАФОНОСЕМИ В УКРАЇНОМОВНИХ ТА АНГЛОМОВНИХ ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Анотація. Вода – універсальний символ чи не у всіх світових традиціях. Водночас її наділено найрізноманітнішими функціями. Окремі особливості води зумовили її персоніфікацію, зробили символом вічного руху, очищення, а разом з тим і руйнації. Тож не випадково воду розглядають як основу основ, повноту можливостей, синтез і детермінізм усіх елементів.

Ця стаття є спробою порівняльного аналізу особливостей функціонування звукових образів, пов'язаних в українській та англійській мовах із водою. Для зіставлення цих аквафосем обрано низку поетичних творів українських шістдесятників та яскраві приклади пейзажної лірики австралійських письменників. Вибір останніх зумовлений тим, що цей шар англомовної літератури ще недостатньо вивчений.

Способи створення образів у літературі перебувають у сферах дослідження двох наук – літературознавства та мовознавства. Звук в описах картин природи – це художній елемент, що допомагає розкрити їхній психологічний підтекст та емоційне наповнення. Компактність віршованого тексту обумовлює вибір слів із багатоплановою семантикою: чим більшою кількістю смислів наповнене слово, тим змістовно багатішим і образно яскравішим є текст, тим сильнішим є його емотивний резонанс.

Створення звукових образів, або звукосимволізм, передбачає генерування художніх смислів звуковою оболонкою слова. На фонетичному рівні мови художнього твору маємо справу з художнім звукописом. Під звукописом розуміємо систему звукового інструментування, спрямовану на створення звукового образу. Основними елементами художнього звукопису є: гармонія й дисгармонія, евфонія й какофонія, алітерація та асонанс, звукові повтори і звуконаслідування.

Часто саме завдяки семантично навантаженим звукосполученням та їхній здатності до взаємодії читач може проінятися віршем, побачити й відчутти його.

Ключові слова: звукосимволізм, звукообрази, вода, пейзаж, мариністичні картини.

KOZII Olha – PhD, Associated Professor, Donetsk State University of Internal Affairs, 1 Velyka Perspectyvna str., Kropyvnytskyi, 25000, Ukraine (olykaaaa@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9478-9502>

DOI <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.1>

To cite this article: Kozii, O. (2022). Akvafonosemy v ukrajinomovnykh ta anhlovnykh poetichnykh tvorakh: osoblyvosti funktsionuvannya [Aquaphonemes in Ukrainian-and English-language poetic works: peculiarities of functioning]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho*

derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filolohiia" – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 52, 9–14, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.1> [in Ukrainian].

AQUAPHONEMES IN UKRAINIAN- AND ENGLISH-LANGUAGE POETIC WORKS: THE PECULIARITIES OF FUNCTIONING

Summary. *Water is a universal symbol of almost all world traditions. At the same time, it is endowed with a wide variety of functions. Its individual features determined its personification, made it a symbol of eternal movement, purification and at the same time destruction. It is considered as the basis of the foundations, the fullness of all possibilities, the synthesis and determinism of elements.*

This article is an attempt at a comparative analysis of the functioning of sound images related to water in the Ukrainian and English languages. A number of poetic works of the Ukrainian sixties and vivid examples of landscape lyrics by Australian writers were chosen to compare these aquaphonemes. The choice of the latter is due to the fact that this layer of English-language literature remains insufficiently studied.

Ways of creating images in literature are in the spheres of research of two sciences — literary studies and linguistics. The sound content of nature paintings is analyzed from the perspective of sound in landscape descriptions as an artistic element, which allows us to reveal the psychological subtext and emotional content of nature descriptions.

The compactness of the poetic text dictates the selection of words with multifaceted semantics, the more meanings a word has, the richer the text is in terms of content and imagery, and the stronger the emotional resonance.

The creation of sound images or sound symbolism involves the generation of artistic meanings by the sound envelope of words. At the phonetic level of the language of an artistic work, we are dealing with artistic sound recording. Sound recording is a system of sound instrumentation aimed at creating a sound image. The main elements of artistic sound recording are: harmony and disharmony, euphony and cacophony, alliteration and assonance, sound repetitions and sound imitation.

In many ways, it is thanks to the semantically loaded sound combinations and their ability to interact that the poet can more clearly give the reader the opportunity to listen and hear his poem, as well as see and feel it.

Key words: *sound symbols, landscape, water, marine.*

Постановка проблеми. Способи створення образів у літературі належать до царин дослідження двох наук – літературознавства та мовознавства. Звукове наповнення картин природи аналізують з погляду звука як художнього елемента, що допомагає розкрити психологічний підтекст та емоційне наповнення описів природи. Компактність віршованого тексту обумовлює добір слів із багатопланою семантикою: чим більшими смислами живе слово, тим змістовно багатшим і образно яскравішим є текст, а значить – і сильнішим його емотивний резонанс. Звук у поетичному тексті не відокремлений від смислової виразності. Письменники не завжди свідомо добирають ті чи ті звукові сполучення чи повтори. Найчастіше тут діють чуття мови, художня інтуїція. Звичайно, лише фонетичними засобами не можна створити цільного, викінченого образу: образотворчих якостей вони набувають, вступаючи у взаємодію з іншими худож-

німи засобами, що допомагають з належною виразністю, повнотою та точністю викласти художній матеріал. Послідовність певних звуків пробуджує у свідомості людини асоціації з певним змістом, що в поетичному тексті є одним із основних образних складників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Створення звукових образів, або звукосимволізм, передбачає генерування художніх смислів звуковою оболонкою слова. За В. Левицьким (1973), «під звукосимволізмом у лінгвістиці звичайно мають на увазі наявність недовільного зв'язку між звучанням і значенням слова» (с. 36). Р. Якобсон (1975) акцентує вмотивованість, природність цього явища: «звуковий символізм – це, безсумнівно, об'єктивне відношення, що спирається на реальний зв'язок між різними зовнішніми чуттями, зокрема між зором і слухом» (с. 223). В. Левицький (1973) також зауважує, що універсальність звукосимволізму доцільніше

доводити не на рівні фонем, а на рівні дрібніших одиниць, тобто акустичних / артикуляційних ознак (с. 37).

Французький символіст Шарль Бодлер був одним із перших, хто заговорив про колір музики та про звучання кольору. У «Салоні 1846» виявляємо рядки про колорит у живописі, які стосуються також літературного колориту: «Ця велична симфонія дня – одвічна варіація вчорашньої симфонії – це послідовна і нескінченно різноманітна зміна мелодій; весь цей багатоголосий гімн і називається кольором і колоритом» (Бодлер, 1986, с. 68).

Говорячи про звуки англійської мови, зазначимо, що Л. Блумфільд (1947) пов'язує з початковими приголосними певні значення (с. 134).

/f/ – то рухоме світло (flash – спалах, flare – сяйво, flame – полум'я, flicker – мерехтіння), рух в повітрі (fly – політ, flap – змах (крил));

/gl/ – нерухоме світло (glow – зарево, glare – сліпучий блиск, gloom – морок, gleam – слабе світло, glint – відблиск);

/sl/ – гладеньке, вологе (slime – слиз, slush – багнюка, slor – калюжа, slobber – слина, slip – ковзання, slide – крижана гора);

/skr/ – скрипучий, різкий удар (scratch – скрип, scream – вереск);

/b/ – глухий, раптовий удар: bounce – глухий удар, biff – сильний удар, bang – удар, bash – сильний удар, bump – глухий удар (Блумфільд, 1947, с. 134).

Якщо відома тема та основний настрій твору (це стосується передусім творів поетичних), то певною мірою можна передбачити з'яву тих чи тих фонем: в агресивній поезії переважають енергійні та жорсткі /t/, /k/, /r/, /d/, а у творах ідилічних – м'які, ніжні, мажорні /m/, /l/, /n/. Уважається також, що /l/ є найніжнішим та найприємнішим з усіх сонорних, а /r/, навпаки, найбільш різким і шляхетним.

Тож поєднання вражень від голосних та приголосних, а також асоціації, які виникають в людській уяві, і становлять основні утворення звукообразів у художньому мовленні.

Метою статті є визначення способів втілення звуконаслідувальних елементів в українській та англійській мовах. Основним **завданням** є визначення спільних і відмінних

рис у відтворенні природних феноменів засобами української та англійської мови.

Виклад матеріалу. У поезії І. Драча «Над Кременчуцьким морем» виявляємо доволі несподіване фонетичне вирішення для відтворення мариністичної картини:

*Беру я синю ніч на руки,
Горну я зорі до грудей,
Де опадають вогкі звуки
В бурунне море молоде.
Он чайка заспана тріпоче,
Купаючи мигливу тінь.
Зіркішають тривожні очі,
Черкають вії далечинь* (Драч, 2007, с. 73).

Насичення процитованого уривка шиплячими /ч/, /ш/, /ж/, проривними /т/, /д/, /к/, горловим /г/ не робить твір агресивним, а скоріше виконує функцію звуконаслідування, передаючи звуки природи. Використання не лише тих фоносем, що пов'язані з водою, зумовлене тим, що універсальність води, філософсько-символічне її наповнення акумулює всі природні потоки енергії, об'єднує так звану живу й неживу природу, робить єдиним цілим, детермінує різні процеси. Так, алітерація /д/, /к/, /г/ (*руки, горну, грудей, опадають, вогкі, звуки*) у першій строфі синтезує водні та солярні (зорі) символи, наводить на думку про прадавні вірування у Всесвіт як єдність часу і простору, води, землі і неба. Мелодійності цій строфі надають сонорні в останньому рядку, а анафорична алітерація /м/ у словосполученні *море молоде* утворює образ моря як символ вічної молодості й вічного руху.

Такий самий настрій характеризує й поезію австралійської поетеси Дж. Беверідж «Mulla Mulla Beach». Твір починається описом узбережжя. Ніщо начебто не порушує звичного плину життя: рибалки займаються своїми справами («I hear the blades of fishermen scotching the rocks and their reels beginning to grind like bicycle gears»), і ми можемо чути їх завдяки використаним авторкою алітераціям сонорного /η/, шиплячих /ʃ/ та /tʃ/. Тихий шелест піску відтворено за допомогою звуків /θ/, /ʃ/, /dʒ/.

У рядках

*Now, at almost dark, a dead confetti
of fish-scales sticks to the rocks* (Беверідж, 1987, с. 25)

звук /ʃ/, звукосполучення /sk/, /ks/ передають стукіт риб'ячих кісток об скелі, що

підкреслює скороминущість життя, якому протиставлена вічність моря. Його шум у мушлі, як відголос минулого, передано асонансом /ə/ та алітерацією сонорного /w/:

*There's no word but the sea's and tide-winded shells
pacing quietly as shore-runners:
though sometimes, there is a line, a murmur
winding and unwinding in the shells*
(Беверідж, 1987, с. 25).

Поєднанням свистячого /s/, глухих проривних /k/ та /t/ відтворено хрускіт піску під лапками крабів, що повзуть на берег. Вони стають персоніфікованим продовженням моря:

*I feel a sharpness under the surface like tin-tacks,
having come down to their soft mud among smells
where most would retch. They sift broken bits,
tuck into their mud; the bay has the sound
that could suck a crab-claw clean:
a low-tide restaurant* (Беверідж, 1987, с. 25).

Відповідно до засад фоносемантичних досліджень (МакКрум, 2010) ініціальний звук визначає загальною основою, на якій базується слово. Залежно від позиції у слові звук /w/ буде пов'язаний із вітром, його діяльністю, результатами його впливу або з будь-яким звуком, який ним створений чи з ним асоціюється. Це пов'язано з властивостями звука, що обумовлюють його семантичну характеристику: первинну енергію без намірів, хвилі та динамічність (МакКрум, 2010, с. 35).

Для передачі похмуро-мінорного, близького до відчаю стану ліричного героя у поезії «Над осіннім озером» В. Стус вдається до градаційного звукопису:

*Цей став повіслений, осінній чорний став,
як антрацит видінь і кремій крику,
виблискує Люципера очима*
(Стус, 2005, с. 119).

Алітерація сонорних /в/, /л/, /н/ у першому рядку виконує функцію створення мінорного настрою. Зневіру ліричного героя увиразнено смисловою насиченістю семи 'чорний' у слові *антрацит*, звертанням до Біблійного образу абсолютного зла – Люципера. Алітерація /к/ та /ц/, як і в процитованому творі І. Драча, – незвичний і оригінальний спосіб передачі пейзажних картин водних об'єктів. Ці елементи звукопису, що пов'язані зі смис-

ловим наповненням слів «антрацит» та «кремій», слугують синтезу стихій води і каменя як способу світобачення ліричного героя.

Песимізм світосприйняття притаманний і такій поезії В. Стуса:

*Дніпра жовтозелена грива
розошлана по всіх вітрах
і грайвороннясиротливо
пірнає, схрипле, по ярах.
Цей круглий шурхіт серед поля –
мов березневий сирівець.
Земля чорніє, наче доля,
а край кострубиться, як мрець*
(Стус, 2005, с. 500).

Алітерація агресивних шиплячих /ш/, /ч/, щілинних /з/, /х/, проривного /к/ втілює смисловий синтез стихій води й землі, живої (птахи) і неживої природи, утворює зв'язок між ними та взаємний обмін ознаками.

У поезії Дж. Беверідж «The Fisherman's Son» мариністичний пейзаж слугує фоном душевної драми героя. Тонічність вірша без рими, його насиченість дисонансними алітераціями проривних /p/, /t/, /b/, /k/ підкреслює непростий процес становлення характеру хлопця, карбування його в непростих життєвих обставинах:

*Perhaps it was when he saw the curved thin rod
of the moon angle into his father's face and hook
his mouth into an ugly grin; or perhaps when
the sun rerouted his eyes to the necks of wading
birds along the shore as the first pink tones
of dusk uncurled along the ferns*
(Беверідж, 1987, с. 50).

У зображенні моря чи океану частіше звертаються до теми шторму, як, наприклад, у поезії «Шторм» («Storm») австралійки Дж. Райт:

*On the headland's grassed and sheltered side,
out of the wind I crouch and watch
while driven by the seaward ship-destroying
storm
races of insane processional breakers come.
A long-dead divine authority reflows the tide
at evening, and already the gnawed hill of the
beach*

*alters and shrinks. The waves cry out: Let us be
done* (Райт, 1946, с. 46).

У наведеному прикладі провідним звуковим стрижнем стає слово *storm* із якого розвивається весь звуковий ряд тексту: /s/, /r/, /d/ /t/.

Завдяки алітерації, повторенню звука /s/ у словах *headland's, grassed, side, seaward, ship-destroying storm, shrinks, insane, processional* та звука /r/ в словах *grassed, crouch, driven, ship-destroying, races, processional breakers, authority, reflows, shrinks, cry* створено шумовий ефект бурхливого моря та рокоту хвиль. Звук /s/ в англійській мові має найбільшу кількість символічних значень, тож іноді залежить від наступного консонанта. Так /s/ у поєднанні з жорсткими звуками /d/, /t/, /p/ набуває ознаки холоду, шершавості й злості. У такій спосіб у слові *storm* початковим звукосполученням уже закладено негативні ознаки. Проаналізувавши консонантний склад наведеного уривка, виявляємо чергування приголосних, які викликають відчуття небезпеки та душевного неспокою.

Лексичні одиниці, фонетично оформлені сонорними /n/, /l/, /m/, назальним /ŋ/ та відкритим голосним хоча й несуть мажорну конотацію – легкість, активність, – проте у взаємодії з лексичним значенням слів *insane* ‘божевільний’ та *gnawed* відтворюють цілком протилежний образ: неспокійне море, із божевільно великими білопінними хвилями (у *breakers* присутня негативна сема – ‘ламати, рушити’), які, здіймаючись, обрушуються на берег, змінюючи його обриси, забираючи із собою половину піску, камінців тощо.

Крім того, у процитованому уривку спостерігаємо фонетико-графічний зв'язок. Слова об'єднуються одночасно звуковим

і графічним повтором, оскільки в англійській мові письмовий варіант слова відрізняється від вимовленого. Наприклад, у рядках

*On the headland's grassed and sheltered side...
while driven by the seaward ship-destroying
storm*

races of insane processional breakers come
(Райт, 1946, с. 37).

графічна єдність /s/, /t/, /r/ у словах *sheltered, storm* підкріплена звуковим співвідношенням у словах *grassed, destroying*. Образи в такому разі апелюють не лише до слуху, але й до зору. Звідси словесна фіксація звуків прагне не до наслідування, а до створення свого варіанту звучання. Відповідно до лексичного значення іменника *storm* образ неспокійного моря доповнено образами дощу та сильного вітру.

Висновки. Отже, у розглянутих поезіях пейзаж набуває візуальної та емоційної виразності за допомогою звукової гами віршованого тексту, яка залежить від смислової картини, на теренах якої вона розкривається, насичуючи його контрастами та надаючи певної звукової формули. Багато в чому саме завдяки семантично навантаженому звукосполученням та їхній здатності до взаємодії поет може більш виразно дати читачеві можливість слухати і чути його вірш, а також бачити і відчувати його. Перспективним вважаємо простеження проаналізованих у статті фоносемантичних закономірностей на матеріалі прозових текстів.

ЛІТЕРАТУРА

- Бодлер Ш.** Об искусстве. Москва : Искусство, 1986. 422 с.
- Драч І.** Берло : Книга поезій. Київ : Грамота, 2007. 912 с.
- Левицький В.** Символічні значення українських голосних і приголосних. *Мовознавство*. 1973. № 2. С. 36–49.
- Ліна Костенко:** Навчальний посібник-хрестоматія. Кіровоград : Степова Еллада, 1999. 320 с.
- Стус В.** Час творчості / Dichtensezeit. Київ : Дніпро, 2005. 704 с.
- Якобсон Р.** Лингвистика и поэтика. *Структурализм: за и против* / под ред. Е. Я. Басина и М. Я. Полякова. Москва : Прогресс, 1975. С. 193–230.
- Beveridge J.** Mud Crabs, Low Tide. *The Domesticity of Giraffes*. Publisher: Wentworth Falls, Black Lightning Press, 1987. 256 p.
- Beveridge J.** Landbridge: Contemporary Australian Poetry. Publisher: Fremantles Arts Centre Press, 1999. 300 p.
- Bloomfield L.** Linguistic aspects of science. Chic ago, 1947. 350 p.
- McCrum A.** Motivation in the word initial consonant on set. URL: <http://www.conknet.com/~mmagnus/SSArticles/McCrumDef.html>.
- Wright J.** The moving image. Melbourne: Meanjin Press. 1946. 276 p.

REFERENCES

- Beveridge J.** (1987). *Mud Crabs, Low Tide. The Domesticity of Giraffes*. Publisher: Wentworth Falls, Black Lightning Press [in English].
- Beveridge, J.** (1999). *Landbridge: Contemporary Australian Poetry*. Publisher: Fremantles Arts Centre Press [in English].
- Bloomfield, L.** (1947). Linguistic aspects of science. Chicago [in English].
- Bodler, Sh.** (1986). *Ob yskusstve [About art]*. Moscow: Yskusstvo [in Russian].
- Drach, I.** (2007). *Berlo: Knyha poeziy [Berlo: Book of poems]*. Kyiv: Hramota [in Ukrainian].
- Kostenko, L.** (1999). *Navchal'nyy posibnyk-khrestomatiya [Study guide-textbook]*. Kirovohrad: Stepova Ellada [in Ukrainian].
- Levyts'ky, V.** (1973). Symvolichni znachennya ukrayins'kykh holosnykh i pryholosnykh [Symbolic meanings of Ukrainian vowels and consonants] *Movoznavstvo – Linguistics, 1*, 36–49 [in Ukrainian].
- Stus, V.** (2005). *Chas tvorchosti / Dichtensezeit [Time for creativity / Density time]*. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
- Yakobson, R.** (1975). Lynthvystyka i poétyka [Linguistics and poetics]. E. Ya. Basyna, M. Ya. Polyakova (Eds.), *Strukturalyzm: zayprotyv – Structuralism: pros and cons*, 193–230. Moscow: Prohress [in Russian].

УДК 811.161.2'373.2

КОТОВИЧ Віра – доктор філологічних наук, завідувач кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна (virako@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6370-8135>

ФЕДУРКО Марія – доктор філологічних наук, професор кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна (mfedurko@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1148-3867>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.2>

Бібліографічний опис статті: Котович, В., Федурко, М. (2022). Роль метафори в пропріальній номінації. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 52, 15–22. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.2>

РОЛЬ МЕТАФОРИ В ПРОПРІАЛЬНІЙ НОМІНАЦІЇ

Анотація. У статті розглянуто метафору як один із засобів збагачення складу пропріальної лексики. Розкрито механізм її дії. Показано, що засади, принципи, засоби та способи деривації назв на рівні апелятивів та онімів відрізняються між собою й що ця відмінність зумовила й різний вияв метафори серед апелятивних та пропріальних одиниць. Простежено специфіку метафоричної онімізації через розкриття особливостей постання оронімів, мікротопонімів, гідронімів, ойконімів. Підтверджено, що в результаті використання метафори виникли ороніми Богачка, Коник, Сідло та ін.; мікротопоніми Коцюба, Лопата, Хвіст та ін.; гідроніми Блукайло, Кожушний, Молочна та ін. З'ясовано, що й серед назв поселень наявні такі, що постали шляхом образного переосмислення апелятивів – Рай, Райгородок, Веселе, Щастя та ін. Наголошено разом з тим на різному характері участі метафори в процесах творення цих ойконімів, а також на несформованості серед їхніх дослідників консолідованої позиції щодо їх (процесів) трактування. Якщо ж за постання ойконіма Рай можемо вести мову про онімну метафору другого рівня деривації (апелятив → метафоризована назва мікрооб'єкта → ойконім), то за творення ойконіма Райгородок та ін. онімна метафора була задіяна вже на першому рівні (апелятив → метафоризована назва поселення). Переіменовані населені пункти або назви осель, заснованих переважно в ХХ ст., мотивовані прикметниками чи абстрактними іменниками, метафоричні апріорі. Їхніми базами поставали лексеми, що мали засвідчувати ціннісні з погляду їхніх номінаторів ознаки поселення: матеріального плану; стосовно тих емоцій, почуттів, в основному позитивних, які викликали; понять, з якими асоціювалися; особливих властивостей, які їм приписувано; образних характеристик (у контексті форми, розміру, розташування тощо), які актуалізовано.

Ключові слова: метафора, онімна метафора, пропріальна номінація, апелятивна номінація, вторинна номінація, переносне значення, ойконім, оронім, мікротопонім, гідронім.

КОТОВИЧ Віра – Doctor of Philology, Head of the Chair of Ukrainian Language, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Street, Drohobych, 82100, Ukraine, virako@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6370-8135>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.2>

ФЕДУРКО Марія – Doctor of Philology, Professor of the Department of Primary Education Fundamental Disciplines Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Street, Drohobych, 82100, Ukraine (mfedurko@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1148-3867>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.2>

To cite this article: Kotovych, V., Fedurko, M. (2022). [The role of metaphor in proper nomination]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 52, 15–22, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.2> [in Ukrainian].

THE ROLE OF METAPHOR IN PROPER NOMINATION

Summary. *The article examines metaphor as one of the means of enriching the composition of proper units. The mechanism of its action is revealed. It is shown that the principles, means and methods of derivation of names at the level of appellatives and onyms differ from each other and that this difference caused the different manifestation of metaphor among appellative and proper units.*

The specificity of metaphorical onimization is traced through the disclosure of the peculiarities of the appearance of oronyms, microtoponyms, hydronyms, oikonoms. It has been confirmed that as a result of the use of the metaphor, the oronyms Bogachka, Konik, Sidlo, etc. appeared; microtoponyms of Kotsiuba, Lopata, Khvist, etc.; hydronyms Blukaylo, Kozhushny, Molochna, etc. It was found that among the names of the settlements there are those that appeared as a result of figurative reinterpretation of appellations - Paradise, Raihorodok, Vesele, Shchastya, etc.

At the same time, it is emphasized on the different nature of participation of metaphor in the processes of creation of these oikonoms, as well as on the lack of formation of a consolidated position among their researchers regarding of their (processes) interpretation. If we can talk about the onymic metaphor of the second level of derivation during the appearance of the oikonym Rai (appellative → metaphorized name of a microobject → oikonym), then during the creation of the oikonym Raihorodok etc. the onymic metaphor was used already at the first level (appellative → metaphorized name of the settlement).

Renamed settlements or names of settlements founded mainly in the 20th century are motivated by adjectives or abstract nouns, metaphorical apriori. Their bases were lexemes that were supposed to testify to the valuable features of the settlement from the point of view of their nominators: the material plan; in relation to those emotions, feelings, mostly positive, that caused; concepts with which they were associated; special properties attributed to them; figurative characteristics (in the context of shape, size, location, etc.) that are actualized.

Key words: *metaphor, ononymous metaphor, proper nomination, appellative nomination, secondary nomination, figurative meaning, oikonym, oronym, microtoponym, hydronym.*

Постановка проблеми. Процес пропріальної номінації, тобто присвоєння об'єктам, які мають свої загальні назви, власних назв, здійснювався набагато пізніше, ніж номінації апелятивної. Доволі високий рівень розвитку суспільства, номінатор якого уже був здібний до абстрагування й узагальнення, умів словом виокремити, схарактеризувати, означити денотат прямо, а почасти й образно, спричинив з'яву онімів. Спочатку етимологія власних назв була прозорою й у багатьох випадках стиралася лише з часом, коли забувався первісний мотив номінації, а сам номен зазнавав фонетичних і / або структурних змін – чи то природним шляхом, чи під впливом народної етимології. Домінантна функція власних назв – називання денотатів, тоді як загальних – називання класу предметів (референтів), тож принципи, засоби, способи, «результати дери-вації назв на рівні апелятивів і на рівні оні-

мів суттєво відрізняються між собою» (Бучко, Ткачова, 2012, с. 79). Важливим, отже, постає з'ясування характеру цих відмінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія онімної номінації завжди була та й зараз перебуває в центрі уваги багатьох лінгвістів. Ґрунтовний аналіз цієї проблеми віднаходимо в працях Д. Бучка, а головне в його спеціальних статтях – «Апелятивна і пропріальна номінації» (Бучко, Бучко, 2013, с. 290–298) та «Кілька уваг про принципи номінації в ойконімії України» (Бучко, Бучко, 2013, с. 218–225). Наголошуючи, що «пряма лексична номінація завжди є процесом перетворення фактів дійсності в знаки і надбання людей шляхом перетворення фактів дійсності у факти системи мови, в значення і категорії, які відображають суспільний досвід носіїв мови» (за А. Уфимцевою), учений констатує, що на початковому етапі пізнання довкілля

номінація предметів і явищ була первинною, прямою і нейтральною. Тож апелювати номінацію він характеризує (за А. Журавльовим) як первинну (присвоєння назви предметові, який ще не має свого мовного позначення, а тільки чекає його) та вторинну (найменування новою назвою об'єкта, який уже був названий раніше); пряму (предмет так чи так отримує свою характеристику через сигніфікат слова, при цьому основну понятійну ознаку предмета повністю збережено в усіх слововживаннях) та непряму (збережено лиш одну з найсуттєвіших (зрідка – другорядних) ознак предмета, що створює зсув у значенні слова, завдяки чому виникає явище образності, яке, з одного боку, поєднує в собі окремі ознаки прямого значення предмета, а з іншого – непряме відображення особливостей нового предмета).

Номінацію ж об'єктів на пропріальному рівні здійснювано дещо по-іншому. Д. Бучко пояснює цю відмінність тим, що: 1) на пропріальному рівні оніми завжди є найменуванням лише конкретних об'єктів (осіб, поселень, гір, озер тощо), вони не характеризують денотатів, а тільки називають їх, виокремлюючи з низки однорідних; 2) той самий онім може бути використаний для називання різних об'єктів лише за певних умов; 3) оніми можуть бути в певний час замінені іншими власними назвами; 4) денотати власних назв можуть бути поіменовані кількома / багатьма способами; 5) номінація на пропріальному рівні з погляду ономазіології – це завжди вторинна номінація об'єктів довкілля, оскільки вони (об'єкти) уже до того моменту, відколи отримали власні назви, мали свої первинні чи вторинні загальні назви; 6) на пропріальному рівні відношення номінатор – денотат є оцінним, суб'єктивним, бо у власній назві номінатор прагне виразити своє ставлення до об'єкта; 7) на пропріальному рівні відсоток мотивованості є відносно високим, тож відповідно відчутною в багатьох онімах є роль мотиватора; 8) на пропріальному рівні способи номінації реалізуються фактично лише за допомогою деривації та метонімії (Бучко, Бучко, 2013, с. 292–296).

Мета нашої статті – проаналізувати роль метафори в пропріальній номінації, а завдання – виявити в континуумі українських власних назв одиниці, посталі на основі

метафори; розкрити механізми метафоричної онімізації; з'ясувати підстави внутрішньої диференціації онімних метафор.

Виклад основного матеріалу. Метафорична онімізація – «це вид семантичної онімізації, утворення онімів з використанням метафоричності» (Бучко, Ткачова, 2012, с. 117); метафора – «вживання слова в переносному значенні на основі схожості, аналогії; це основний креативний засіб збагачення мови; вияв мовної економії; у результаті використання метафори виникли численні ороніми в Карпатах, напр.: скала Богачка, г. Коник, ур. Кадуб, г. Піп Іван, г. Попадя, г. Сідло, г. Хом'як та ін.» (Бучко, Ткачова, 2012, с. 116–117). Тобто «мотивація назв гір, – стверджують учені, – нерідко здійснювалася через вживання назв різних предметів, частин тіла, найчастіше тварин, з якими асоціювався вигляд того чи того орооб'єкта: Баба, Бабка, Бичок, Борсук, Вінець, Вежа, Вили, Голова, Головня, Гребінь, Капелюх, Кінь, Кобила, Когутик, Маківка, Обух, Сідло, Сокира, Сокіл, Стодола, Терем, Хом'як, Чиряк, Чоло, Шийка, Явір, Яйце та ін.» (Бучко, Бучко, 2013, с. 245). Щоправда, межа між метафоричною та метонімією онімізацією досить хитка: перша має за підмурок образне мислення номінатора, коли «одним стрибком уяви метафора зв'язує протилежні світи» (Словник тропів, 2011, с. 110); друга – частіше реальні зв'язки між об'єктами дійсності: денотат номіновано за власною чи загальною назвою об'єкта, який має безпосередній стосунок до нього («топонімна метонімія – семантичний процес, при якому форма мовної одиниці переноситься з одного об'єкта позначення на інший на підставі їхньої певної суміжності, дотичності (просторового, часового, атрибутивного, каузального та іншого характеру) при відображенні в свідомості мовця» (Українська мова, 2004, с. 365)). Тож розглядаючи назву гори Терем, ведемо мову про метафоричну номінацію (гору так назвали тому, що вона подібна до терема, пор. терем «... князівський будинок у вигляді башти; житлове приміщення в такому будинку; багатий поміщицький будинок» (Словник Х, 1980, с. 85). Коли ж аналізувати назву села Терем, то тут має місце метонімічна номінація: поселення могли назвати так тому, що воно виросло довкола терема,

терем був найпримітнішою будівлею на території тощо.

Нерідко назва, яка на перший погляд наскрізь метафорична, має інакше пояснення. До прикладу, гора Хом'як, за дослідженням М. Габорака (2005), давніше мала назву Хом'яківський Стіг, тож оронім утворено не за ознакою подібності до хом'яка (хом'як – «польовий гризун з товстим, неповоротким тілом і добре розвиненими защічними мішками, шкідник польових і городніх культур; перен. розм. неповоротка, незграбна, нерозторопна людина» (Словник XI, 1980, с. 124), а шляхом лексикалізації та онімізації словосполучення, в якому опорний компонент є апелютив стіг 'вершина гори', а атрибутивним – прикметник Хом'яківський, що вказує на належність орооб'єкта Хом'якові чи Хом'яківському (Габорак, 2005, с. 309).

Про роль метафори у творенні мікротопонімів ведуть мову практично всі автори досліджень мікротопонімії України: Л. Білінська (куток Прищіпка – тут і далі виокремлення прикладів наше – В. К., М. Ф.) (Білінська, 2012, с. 12), Н. Сокіл (урочище Коцюба, пасовище Лопата) (Сокіл, 2008, с. 78), О. Лужецька (поле Грабельки, ліс Хвіст) (Лужецька, 2018), Н. Вебер (куток Пугарі) (Вебер, 2012, с. 9) та ін. О. Заїнчовська стверджує, що практично всі мікротопоніми, утворені лексико-семантичним способом, формуються за моделями метонімії, синекдохи та метафори та висновує, що моделями метафори реалізовано 20,6% назв малих територіальних об'єктів Східного Поділля. Основою цього типу власних географічних назв є зовнішня подібність між мікрооб'єктом і предметом, назву якого переосмислено, за формою чи обрисами (поле Штани, куток села Козячий Хвіст), а також схожістю вражень між ними (заливне місце Дунай, куток села Шанхай), що зазвичай мають оказіональний характер (Заїнчовська).

Про «метафоричні гідроніми, мотивовані апелютивами, вжитими в переносному значенні, яке характеризувало внутрішню форму патамоніма на основі різноманітних асоціацій із негеографічними поняттями (переосмислення апелютивної назви об'єкта, який має певну схожість, подібність (реальну чи уявну) з іншим об'єктами)» пише С. Вербич (2017).

Аналізуючи гідронімію басейну Дністра та зазначаючи, що «метафоризація апелютивної лексики з дальшою її онімізацією – поширений спосіб номінації гідрооб'єктів», учений наводить такі приклади: пот. Блукайло, пот. Грішний, р. Гусянка, пот. Кожушний, р. Ошука, див.: (Вербич, 2017, с. 316–318).

Стерту метафоричну семантику вбачає В. Лучик у назві річки Молочна. Генезу гідроніма пов'язують з праслов. *molk / *molka 'грузьке місце на лузі, в болоті', що характеризує воду як мутну, непрозору (Лучик, 2014, с. 335).

Метафора як «семантичний процес, при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами при відображенні в свідомості мовця» (Українська мова, 2004, с. 334) – це універсальний спосіб людського мислення, образне бачення світу, переплетення реального з ірреальним. Широке потрактування цього образного засобу дає змогу вести мову про онімну або ономастичну метафору – слово, яке водночас і називає, і характеризує об'єкт уявно або реально.

Термін ономастична метафора – «пропріальне переосмислення апелютивної назви об'єкта, який має певну схожість, подібність (реальну або уявну) з іншим об'єктом, якому присвоюється ця апелютивна лексема як власна назва» активно обстоюють Олексій та Ольга Складенки (2012, с. 166). Учені наголошують, що «метафоричність – це завжди контекстне явище, якщо мати на увазі широке розуміння контексту» (Складенко, Складенко, 2012, с. 166), а «тенденції розвитку будь-якої пропріальної системи типологічно ізоморфні: від ономастичної синекдохи через ономастичну метонімію до ономастичної метафори» (Складенко, Складенко, 2012, с. 166). Не цілком поділяючи думку Р. Якобсона, котрий метафоричний процес протиставляв метонімічному («заміна одного знака іншим за схожістю протиставляється зв'язку знаків за суміжністю»), дослідники вважають, що «можливе одночасне співіснування слів у прямому, метонімічному або метафоричному контекстах. Відмінність полягає тільки в різному ступені мовного напруження. <...> У царині

ономастики маємо мінімальне мовне напруження у випадках використання апеллятивної лексеми в функції ономастичної синекдохи і максимальне – при використанні того ж слова у функції ономастичної метафори» (Скляренко, Скляренко, 2012, с. 166–167). З огляду на це топонімами метафорами відапеллятивного походження в ойконімії України вчені називають назви кутків Хмарочоси, Хвостик, Телевізор, Острів, Царське село, давню назву корчми Злодійка (за І. Гонцою), а також так звані транстопонімі метафори (коли власною назвою об'єкта стає інша географічна назва, вторинне використання якої пов'язане з наявністю певної подібності між двома об'єктами): назви кутків Москва, Америка, Куба, Корея, Монголія, Полтава, Польща, Канада, Сибір, Китай, Чеченостан, Італія, Сиваш, Пентагон, Фінляндія, Хрещатик, Савани, Сахалін та ін. До назв поселень, посталих на ґрунті метафори, Олексій та Ольга Скляренки відносять українські ойконіми Сніп, Благодать, Відпочинок, Острів, Райгородок, Рай, Райське, Райгород (Скляренко, Скляренко, 2012, с. 167–169).

В ойконіміконі України відомо декілька назв поселень із компонентом Рай-: Рай (Тр.), Райгород (Вн., Чрк.), Райгородка (Лг.2), Райгородок (Днц., Жт., Чрн.), Райдолина (Мк.), Раймісто (Вл.), Райозеро (Пл.), Райок (Чрк.), Рай-Олександрівка (Днц., Лг.), Рай-Оленівка (Хрк.), Райполе (Днц.).

Рай – 'за релігійними уявленнями – місце, де блаженствують праведники після смерті'; 'за біблійною легендою – сад, в якому жили перші люди Адам і Єва до так званого гріхопадіння'; перен. 'красива, благодатна місцевість'; 'чудове, спокійне, щасливе життя'; 'насолода, блаженство, щастя' (Словник VIII, 1977, с. 441); «у християнстві рай (сад Господній) – житло першої людини як видиме блаженне житло, у духовному ж плані – як стан благодатного спілкування з Богом» (Мацьків, 2007, с. 155).

Писемні фіксації назви села Рай (Тр.) відносно недавні: Raj (1785–1788 рр.) у Йосифінській метриці, а далі Рай (1861 р.) у шематизмах греко-католицької єпархії; Raj (1900 р. та 1907 р.) у польськомовному виданні «Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich» та в німецькомовному

«Gemeindelexikon der im Reichsrath vertretenen Königreiche und Ländern», а також перекручену укладачами довідника адміністративно-територіального поділу 1947 р. – Раїв та відновлену вже в довіднику 1967 р. – Рай. Назва поселення могла постати безпосередньо внаслідок метафоризації апеллятива рай. Однак відомо, що представники роду Синявських, отримавши 1530 р. у власність Бережани, за 2 км від міста – серед мальовничих опільських пагорбів та в оточенні живописних лісів облаштували собі резиденцію, образно назвавши цю місцевість і зведений тут мисливський будиночок Раєм. Згодом так почали іменувати й засноване довкруг маєтку поселення. Тож метафору, очевидно, спочатку задіяно при номінації мікротопоніма (місцевість Рай), а далі метафоризований онім семантичним шляхом перенесено на назву населеного пункту.

Щоправда, М. Худаш припускає, що поселення Рай побутувало значно раніше й зафіксоване воно в документах 1515 р. як Lyeski Ray, 1578 р. – Lyeski і тільки 1785–1788 рр. – Raj. Учений розглядає дві версії генези ойконіма: 1) утворення оніма від апеллятива – порівняння села і його околиць (за красою) з раєм; 2) виникнення назви семантичним шляхом від засвідченої в багатьох відомих ономастиконах відапеллятивної особової назви Рай або від гіпокористики, похідної від імені-комполита на взірць серб. Рајмир, чес. Rajmar та ін. (первісне значення: Рай – назва поселення, у якому проживає (або яким володіє) Рай) (Худаш, 1995, с. 275–276). Такої ж думки початково дотримувалися й ми (Котович, 2000, с. 116–117), однак згодом відкинули припущення щодо причетності антропоніма до номінації поселення Рай (Бучко, Котович, 2017, с. 230).

В. Шульгач зіставляє перший компонент Рай- з антропонімом Рай, аналізуючи назву села Раймісто (Вл.), засвідчену в історичних документах як Раиместечко (1625 р.), Raumiasto (1765 р.), Ramiasto (1790 р.), Раймісто (1909 р.). Учений наводить приклади антропонімів: староукр. Рай Василій, 1570 р.; старопольск. Ray, 1387 р.; сучасне прізвище Рай в с. Підборці (Рн.) тощо, мотивовані дієсловом раїти 'радити', а також особове ім'я Нарай, утворене від дієслова нараяти

‘порадити’, відображене в назвах поселень Нараїв (Трн., Рн.) (Шульгач, 2001, с. 115–116).

Такої ж думки й Л. Дика, яка аналізує назву села Райгород (Вн.), в історичних джерелах зафіксованого як z Raygroda (1629 р.), Райгород (1654 р.), z Raygroda (1668 р.), Райгородъ (1893–1914 р.). Дослідниця припускає, що назва поселення могла виникнути шляхом поєднання особової назви Рай і апелятива город (Дика, 2009, с. 134).

Сьогодні в Україні відомі три поселення з назвою Райгородок. Найбільше із них – смт Райгородок (Днц.) на р. Сіверський Донець. Оселя вперше згадана в писемних джерелах 1665 р. як хутір Хрестовського, біля якого козаки-переселенці з Правобережжя заснували слободу та звели укріплення від ворожих набігів, поіменували 1685 р. Райгородком. М. Янко зазначає, що слово рай у східнослов’янській топонімії означає сад, тож ойконіми з компонентом рай – це назва поселення з садами (Янко, 1998, с. 295).

Таку ж думку обстоюють і Наталія та Михайло Торчинські, наголошуючи, що назву урочища Райок (Хм.), засвідчену в документах ХІХ ст. як Раекъ (1855 р.), уроч. Раекъ (1899 р.), мотивовано апелятивом рай у значенні ‘сад, тобто місце, де росте сад’ (Торчинська, Торчинський, 2008, с. 391).

Аналізуючи назву поселення Райгородок, В. Лучик пише, що з огляду на побутування назви на зразок Івангород (в Україні так поіменовані чотири села в сучасній Зп., Крв., Чрк. та Чрн. обл. (примітка наша – В. К., М. Ф.) можливим є прочитання компонента Рай- як антропоніма (городок чи город заснований, поіменований Раєм, належний Раєві), однак вірогідніше ойконім виник шляхом поєднання апелятива городок (демінутив від город ‘укріплене поселення’) та етимологічно затемненого (виділення курсивом наше – В. К., М. Ф.) Рай, ужитого в ролі означення. Далі вчений припускає, що компонент Рай- утворено, імовірно, від географічного терміна рай ‘сад, квітник’ (< давньоукр. рай ‘сад, квітник; первісний сад, житло прабатьків’), та покликається на інформацію про побутування мікротопоніма, назви двору Раи за Дніпром, напроти Києва: «его же звашеть самъ Раемъ. и Василковъ дворъ», та на виведення його генези, за О. Стрижаком, від раи ‘сад’, ‘квітник’, ‘первісний сад, житло пра-

батьків’, ‘житло праведних у вічному житті’, ‘рай’, див.: (Лучик, 2014, с. 398).

Уважаємо, що в назвах поселень Рай, Райгород, Райгородка, Райгородок, Райдолина, Раймісто, Райозеро, Райполе має місце метафора. Творення ойконіма Рай відбулося шляхом трансонімізації – перенесення метафоризованої назви мікрооб’єкта на назву поселення, а назви Райгород, Райгородка, Райгородок, Райдолина, Раймісто, Райозеро, Райполе утворилися внаслідок метафоризації та подальшої онімізації словосполучень: рай[ський] город, рай[ська] городка, рай[ський] городок, рай[ська] долина, рай[ське] місто, рай[ське] озеро, рай[ське] поле.

Відомо, що пропріальна номінація завжди вторинна. Однак якщо за творення ойконіма Рай ведемо мову як про онімну метафору другого рівня деривації (апелятив → метафоризована назва мікрооб’єкта → ойконім), то за творення ойконімів Райгород, Райгородка, Райгородок, Райдолина, Раймісто, Райозеро, Райполе онімна метафора була задіяна вже на першому рівні (апелятив → метафоризована назва ойконіма).

Переіменовані населені пункти або назви поселень, заснованих переважно у ХХ ст. та мотивованих прикметниками чи абстрактними іменниками, метафоричні апріорі. Їхніми базами ставали лексеми, що мали засвідчувати:

– матеріальні, ціннісні ознаки: Багате (Днп. та ін.), Благодатне (АРК та ін.), Дороге (Днп. та ін.), Заможне (Вн. та ін.), Ситне (Жт. та ін.); Благодать (Днц.) та ін.;

– позитивні ознаки, емоції, почуття, поняття: Веселе (АРК та ін.), Весняне (Вн. та ін.), Вірне (Крв.), Гостинне (Вн. та ін.), Добре (АРК та ін.), Дружне (АРК та ін.), Живописне (АРК), Зразкове (Зп. та ін.), Кохане (Зп. та ін.), Красиве (Хрк.), Лагідне (Зп. та ін.), Ладне (Хрк.), Любе (Днп.), Мирне (АРК та ін.), Миролюбне (Хм.), Мудре (Чрн.), Пишне (Крв. та ін.), Привітне (АРК та ін.), Радісне (АРК та ін.), Розкішне (АРК та ін.), Світанкове (Чрн.), Сонячне (АРК та ін.), Хороше (Днп. та ін.), Чарівне (Зп. та ін.), Щасливе (АРК та ін.); Дружба (Вн. та ін.), Любов (Днп.), Світанок (Зп. та ін.), Щастя (Лг.) та ін.;

– особливі властивості, приписувані поселенню: Безпечне (Чрн.), Бойове (Днц.)

та ін.), Вирішальне (Пл.), Відважне (АРК), Геройське (АРК та ін.), Могутнє (Зп. та ін.), Патріотичне (Днц.), Передове (АРК та ін.), Переможне (Зп. та ін.), Повстанське (Од.), Сильне (Вл.) та ін.;

– образні характеристики поселення з огляду на його форму, розмір, розташування тощо: Криве (Жт. та ін.), Кругле (Лг. та ін.), Круте (Днп.), Ламане (Пл.), Лінійне (АРК), Плоске (Вл. та ін.), Поперечне (Днп.), Просторе (Зп. та ін.), Пряме (АРК), Товсте (Днп. та ін.) тощо, див.: (Котович, 2018, с. 245–246).

У назвах таких поселень цілком прозора ознака, яка мотивувала семантику ойконіма, але за своєю суттю – це яскрава онімна метафора, якою поселенню приписувано певні властивості та ціннісні характеристики.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Онімна метафора – один із способів пропріальної номінації. Вона найпоширеніше виявляє себе за творення оронімів, мікротопонімів, гідронімів. Природно, що номінатор для іменування якогось об'єкта ландшафту (гори, певної території, ріки тощо) вживає аеплятив на підставі схожості денотатів чи за аналогією. Серед найменувань поселень онімна метафора не надто поширена, однак абсолютна більшість назв населених пунктів, перейменованих або заснованих переважно в середині минулого століття, – образна, метафорична. Вони засвідчують значущість онімної (ономастичної) метафори в процесах пропріальної номінації. Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні інших елементів тропіки, зокрема синекдохи в пропріальній номінації.

ЛІТЕРАТУРА

- Білінська Л. П.** Формування мікротопонімії Покуття: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2012. 17 с.
- Бучко Г., Бучко Д.** Історична та сучасна українська ономастика: вибрані праці. Чернівці : Букрек, 2013. 456 с.
- Бучко Д., Котович В.** Походження назв населених пунктів Тернопільщини. Дрогобич : Посвіт, 2017. 315 с.
- Бучко Д. Г., Ткачова Н. В.** (уклад.). Словник української ономастичної термінології. Харків : Ранок НТ, 2012. 256 с.
- Вебер Н. В.** Мікроойконімія Івано-Франківщини : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 2012. 20 с.
- Вербич С. О.** Гідронімія басейну Дністра. Луцьк : Терен, 2017. 544 с.
- Габорак М.** Назви гір Івано-Франківщини : словник-довідник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2005. 352 с.
- Дика Л. Л.** Ойконімія Східного Поділля (XIV–XX ст.): дис. ... канд. філол. наук : 10. 02. 01. Тернопіль, 2009. 198 арк.+ 312 арк. (дод.).
- Заїнчковська О. В.** Лексико-семантичні моделі творення мікротопонімів південно-східного Поділля. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/20200/1>
- Котович В.** Походження назв населених пунктів Опілля. Дрогобич : Посвіт, 2000. 156 с.
- Котович В.** Феномен образности в українському ойконімному просторі. Spheres of culture. Lublin, 2018. Vol. XVII. С. 240–248.
- Лужецька О.** Відапелятивні мікротопоніми південно-західного Опілля, утворені лексико-семантичним способом. URL : <http://studia-linguistica.knu.ua/wp-content/uploads/2018/11/2014-8-463-469>
- Лучик В. В.** Етимологічний словник топонімів України / відп. ред. В. Г. Скляренко. Київ : Академія, 2014. 544 с.
- Мацьків П.** Концептосфера Бог в українському мовному просторі : монографія. Дрогобич : Коло, 2007. 332 с.
- Скляренко О., Скляренко О.** Типологічна ономастика: монографія: у 5 кн. Книга перша: Лексико-семантичні особливості онімного простору. Одеса : Астропринт, 2012. 416 с.
- Словник тропів і стилістичних фігур / автор-укладач В. Ф. Святовець. Київ : Академія, 2011. 176 с.
- Словник української мови: в 11 т. / гол. редкол. І. К. Білодід. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
- Сокіл Н.** Мікротопонімія Сколівщини. Львів : Афіша, 2008. 205 с.
- Торчинська Н. М., Торчинський М. М.** Словник власних географічних назв Хмельницької області. Хмельницький : Авіст, 2008. 549 с.
- Українська мова:** енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін. Київ : Вид-во «Укр. енцикл. ім. М. Бажана», 2004.
- Худаш М. Л.** Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від слов'янських автохтонних відкомполітичних скорочених особових власних назв). Київ : Наук. думка, 1995. 362 с.

Шульгач В. П. Ойконімія Волині : етимологічний словник-довідник. Київ : Кий, 2001. 189 с.

Янко М. Т. Топонімічний словник України. Київ : Знання, 1998. 430 с.

REFERENCES

- Bilinska, L. P.** (2012). Formuvannya mikrotoponimii Pokuttia [Formation of the microtoponymy of Pokuttia]. (Extended abstract of Candidate's thesis). Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- Bilodid, I. K.** (Ed.). (1970–1980). Slovnyk ukrayins'koyi movy [Dictionary of the Ukrainian language] (Vols. 1–11). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Buchko, H., Buchko, D.** (2013). Istorychna ta suchasna ukrainska onomastyka: vybrani pratsi [Historical and modern Ukrainian onomastics: selected works]. Chernivtsi: Bukrek [in Ukrainian].
- Buchko, D., Kotovych, V.** (2017). Pokhodzhennia nazv naselenykh punktiv Ternopilshchyny [The origin of the names of settlements in the Ternopil region]. Drohobych: Posvit [in Ukrainian].
- Buchko, D. H., Tkachova, N. V.** (2012). Slovnyk ukrayins'koyi onomastychnoyi terminolohiyi [Dictionary of Ukrainian onomastic terminology]. Kharkiv: Ranok-NT. [in Ukrainian].
- Haborak, M.** (2005). Nazvy hir Ivano-Frankivshchyny: slovnyk-dovidnyk [Names of the mountains of Ivano-Frankivsk region: dictionary-reference]. Ivano-Frankivsk : Misto NV [in Ukrainian].
- Dyka, L. L.** (2009). Oikonimiiia Skhidnoho Podillia (XIV–XX st.) [Oikonimia of Eastern Podillia (XIV–XX centuries)]. (Candidate's thesis). Ternopil [in Ukrainian].
- Khudash, M. L.** (1995). Ukrainski karpatski i prykarpatyski nazvy naselenykh punktiv (utvorennia vid slovianskykh avtokhtonnykh vidkompozytnykh skorochenykh osobovykh vlasnykh nazv) [Ukrainian Carpathian and Subcarpathian names of settlements (formation from Slavic autochthonous composite abbreviated personal proper names)]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Kotovych, V.** (2000). Pokhodzhennia nazv naselenykh punktiv Opillia [The origin of the names of the settlements of Opillia]. Drohobych: Posvit [in Ukrainian].
- Kotovych, V.** (2018). Fenomen obraznosti v ukrainskomu oikonimnomu prostori [The phenomenon of figurativeness in the Ukrainian oikonym space]. Spheres of culture (Vol. XVII), (pp. 240–248) [in Ukrainian].
- Luzhetska, O.** Vidapeliatyvni mikrotoponimy pivdenno-zakhidnoho Opillia, utvoreni leksyko-semantychnym sposobom [Appellative microtoponyms of southwestern Opilia, formed by the lexical-semantic method]. Retrieved from <http://studia-linguistica.knu.ua/wp-content/uploads/2018/11/2014-8-463-469>.
- Luchyk V. V.** (2014). V. H. Skliarenko (Ed.), Etymolohichni slovnyk toponimiv Ukrainy [Etymological dictionary of toponyms of Ukraine]. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
- Matskiv, P.** (2007). Kontseptosfera Boh v ukrainskomu movnomu prostori [The conceptual sphere of God in the Ukrainian language space: a monograph]. Drohobych : Kolo [in Ukrainian].
- Rusanivskiy, V. M., Taranenko, O. O., Ziabliuk, M. P.** etc. (Eds.). (2004). Ukrainska mova: entsyklopediia [Ukrainian language: an encyclopedia]. Kyiv: Vyd-vo «Ukr. entsykl. im. M. Bazhana» [in Ukrainian].
- Skliarenko, O., Skliarenko, O.** (2012). Typolohichna onomastyka [Typological onomastics: monograph] (Books 1–5; Book 1: Lexico-semantic features of the onymic space. Odesa : Astroprint. [in Ukrainian].
- Sviatovets, V. F.** (2011). Slovnyk tropiv i stylistychnykh fihur [Dictionary of tropes and stylistic figures]. Kyiv : Akademiia [in Ukrainian].
- Sokil, N.** (2008). Mikrotoponimiya Skolivshchyny [Microtoponymy of Skoliv region]. L'viv: Afisha. [in Ukrainian].
- Shulhach, V. P.** (2001). Oikonimiiia Volyni: etymolohichni slovnyk-dovidnyk [Oikonymy of Volyn: an etymological reference dictionary]. Kyiv : Kyi [in Ukrainian].
- Torchynska, N. M., Torchynskiy, M. M.** (2008). Slovnyk vlasnykh heohrafichnykh nazv Khmelnytskoi oblasti [Dictionary of proper geographical names of Khmelnytskyi region]. Khmelnytskyi : Avist [in Ukrainian].
- Veber, N. V.** (2012). Mikrooikonimiiia Ivano-Frankivshchyny [Microoikonymy of Ivano-Frankivsk region]. (Extended abstract of Candidate's thesis). Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- Verbych, S. O.** (2017). Hidronimiiia baseinu Dnistra [Hydronymy of the Dniester basin]. Lutsk: Teren [in Ukrainian].
- Yanko, M. T.** (1998). Toponimichni slovnyk Ukrainy [Toponymic dictionary of Ukraine]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
- Zainchkovska, O. V.** Leksyko-semantychni modeli tvorennia mikrotoponimiv pivdenno-skhidnoho Podillia [Lexical-semantic models of creation of microtoponyms of southeastern Podillia]. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/20200/1> [in Ukrainian].

УДК 811.161.2:2]:81'373.7»19/20»

КУЗА Анжела – кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарної освіти, Львівський національний університет природокористування, вул. Володимира Великого, 1, Дубляни, Львівська обл., 80381, Україна (anzhela.kuza@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3937-6449>

DOI <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.3>

Бібліографічний опис статті: Куза, А. (2022). Українська релігійна фразеологія в лексикографічних працях кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 52, 23–30, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.3>

УКРАЇНСЬКА РЕЛІГІЙНА ФРАЗЕОЛОГІЯ В ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ПРАЦЯХ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті охарактеризовано релігійну фразеологію, яка увійшла до українських лексикографічних праць кінця ХХ – початку ХХІ століття. Відзначено, що українським фразеографам посттоталітарної доби вдалось відновити давні традиції щодо дослідження та фіксації у словниках релігійних фразеологізмів на противагу радянському тоталітарному періоду, коли науковці на догоду панівній ідеології намагались створити псевдонауковими методами ілюзію відсутності цих мовних засобів в історії української культури та живому мовленні українців. Особливої актуальності набули дослідження релігійної фразеології в час російсько-української війни, що максимально пришвидшила процеси дерусифікації та дерадянзації нашого суспільства, які своєю чергою постали на фундаменті, вибудованому українськими інтелектуалами, зокрема в царині подолання стереотипів тоталітарної та постколоніальної доби. На основі детального аналізу низки лексикографічних праць означеного періоду з'ясовано, що зросла частотність фіксації українських релігійних фразеологізмів як у загальномовних, так і фразеологічних словниках, а українські мовознавці виробили сучасні науково обґрунтовані способи опрацювання та фіксації цих мовних одиниць, що відображає світоглядні тенденції носіїв мови.

Якщо в одинадцятитомному «Словнику української мови» було зафіксовано лише 50 фразеологічних одиниць із словами Бог, Божий, то вже у «Фразеологічному словнику української мови» у двох томах – їх понад 80, у лексикографічній праці «Фразеологія перекладів Миколи Лукаша» – майже 140, у двадцятитомному «Словнику української мови» – понад 200 (з урахуванням усіх варіантів). У передмові до двадцятитомного «Словника української мови» зазначено, що однією з засад його формування є максимально повне представлення лексики та фразеології Святого Письма; окрім того, у новому словнику задекларовано використання понад 1000 одиниць ілюстративного матеріалу з текстів Біблії.

Ключові слова: українська релігійна фразеологія, фразеологізми, релігійні фразеологічні одиниці, лексикографічні праці.

KUZA Anzhela – PhD in Philology, Associate Professor, Department of Humanitarian Education, Lviv National University of Nature Management, 1 V. Velykoho str., Dublyany, Lviv region, 80381, Ukraine (anzhela.kuza@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3937-6449>

DOI <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.3>

To cite this article: Kuza, A. (2022). Ukrainian religious phraseology in lexicographic works of the end of the 20th – beginning of the 21st century. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filolohiia»* –

Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 52, 23–30, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.3> [in Ukrainian].

UKRAINIAN RELIGIOUS PHRASEOLOGY IN LEXICOGRAPHIC WORKS OF THE END OF THE 20TH – BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

The article describes the religious phraseology that was included in the Ukrainian lexicographic works of the late 20th - early 21st centuries. It is noted that the Ukrainian phraseologists of the post-totalitarian era managed to restore the ancient traditions of researching and recording religious phraseology in dictionaries, in contrast to the Soviet totalitarian period, when scientists, in favor of the ruling ideology, tried to create the illusion of the absence of these linguistic means in the history of Ukrainian culture and the living speech of Ukrainians using pseudo-scientific methods. The study of religious phraseology gained special relevance during the Russian-Ukrainian war, which accelerated the processes of de-Russification and de-Sovietization of our society as much as possible, which in turn appeared on the foundation constructed by Ukrainian intellectuals, particularly in the area of overcoming stereotypes of the totalitarian and post-colonial era. On the basis of a detailed analysis of a number of lexicographic works of the specified period, it has been found that the frequency of recording Ukrainian religious phraseology in both general language and phraseological dictionaries has increased, and Ukrainian linguists have developed modern, scientifically based methods of processing and recording these linguistic units, which reflects the worldview trends of native speakers.

If in the eleven-volume «Dictionary of the Ukrainian Language» only 50 phraseological units with the words God, God were recorded, then already in the «Phraseological Dictionary of the Ukrainian Language» in two volumes there are more than 80 of them, in the lexicographic work «Phraseology of Mykola Lukash's Translations» – almost 140, in the twenty-volume «Dictionary of the Ukrainian Language» – more than 200 (including all variants). The preface to the twenty-volume «Dictionary of the Ukrainian Language» states that one of the foundations of its formation is the most complete presentation of the vocabulary and phraseology of the Holy Scriptures, in addition, the new dictionary declares the use of more than 1,000 units of illustrative material from the texts of the Bible.

Key words: *Ukrainian religious phraseology, phraseological units, religious phraseological units, lexicographic works.*

Постановка проблеми. У науковій парадигмі лінгвістичних досліджень кінця ХХ – початку ХХІ ст. століття вагоме місце посідає когнітивна лінгвістика, зорієнтована на проблему комунікації та розуміння, пов'язана з вивченням процесів пізнання та фіксацією його результатів засобами мови, що накладає свій відбиток на дослідження української фразеології в цілому та її місця в лексикографічних працях зокрема.

Лексикографія є тією важливою складовою частиною мовознавства, яка не тільки відбиває історію мови, а й свідчить про культурний рівень народу в різні періоди його історії. Українські фразеологізми, у яких сконденсовано великий життєвий досвід, спостережливості, мудру оцінку життєвих ситуацій, людської природи, здавна привертати увагу шанувальників слова, їх дослідження та фіксація – давня наша традиція. Однак цей природний процес був перерваний у радянський

тоталітарний період, коли науковці на догоду панівній ідеології намагались створити псевдонауковими методами ілюзію відсутності цих мовних засобів в історії української культури та живому мовленні українців. Свідомо переробляли фразеологізми, викидаючи з них релігійні слова, зокрема *Бог* та *Божий*, що звужувало їхню семантику; загальнономвні та фразеологічні словники фіксували незначну кількість релігійних фразеологічних одиниць (РФО), окрім того, укладачі словників активно використовували стилістичні маркери щодо релігійних фразем, як-от: *книжний, застарілий* тощо, які обмежували функціонування цих одиниць у мові; не сприяла об'єктивному опрацюванню релігійної фраземіки й правописна практика, яка узвичаювала написання слова *Бог* та релігійних свят з малої літери.

Відновити перервану традицію в дослідженні мовних одиниць, пов'язаних із релігією та релігійністю як виявом світогляду

в життєдіяльності народу чи окремої особи, вдалось ученим посттоталітарної доби, які розглядають мову як духовне явище. Сучасні дослідження національно-духовної специфіки мови в руслі когнітивної лінгвістики та антропоцентричного принципу розгляду мовних явищ щодо людського фактора у мові та фактора мови у людині актуалізують вивчення релігійної фразеології, яка є репрезентантом ціннісних орієнтацій носіїв мови, сформованих на ґрунті релігійних переконань. Особливої актуальності ці дослідження набувають у час російсько-української війни, яка максимально пришвидшила процеси дерусифікації та дерадянзації нашого суспільства, які постали, своєю чергою, на фундаменті, вибудованому українськими інтелектуалами, зокрема у царині подолання стереотипів тоталітарної та постколоніальної доби.

Аналіз досліджень. Сучасні українські мовознавці все частіше об'єктом своїх наукових зацікавлень обирають вербальні засоби релігійного змісту. Так, окремі аспекти релігійних стійких словосполучень упродовж останніх років вивчали Н. Бабич, А. Коваль, П. Мацьків, О. Набока, О. Сімович, М. Скаб, М. Скаб та інші. Як показав аналіз праць з української фразеології, сучасні мовознавці використовують різні терміни щодо стійких виразів релігійного змісту: «крилаті вислови біблійного походження» (Коваль, 2001), «біблійні фразеологізми» (Скаб, Скаб, 2012), «фразеологізми з компонентом Бог» (Бабич, 2012); (Мацьків, 2007), «фразеологізми з релігійним компонентом» (Скаб, 2011), «фраземи біблійного походження» (Колоїз, Бакум, 2001) та ін. Спробу розмежувати терміни «біблійна лексика», «біблійна фразеологія», «релігійна лексика» та «релігійна фразеологія» здійснила Н. Піддубна (Піддубна, 2018, с. 50–56). Важливими для нашого дослідження є міркування, висловлені Н. Бабич (2011) у статті «Способи реєстрації і тлумачення фразеологізмів в історичній та сучасній фразеології». Окремо слід відзначити дослідження М. Скаб, де охарактеризовано значне зростання фіксації в українських лексикографічних працях фразеологізмів із релігійним компонентом: якщо в «Словнику українських ідіом» Г. Удовиченка (1968) уміщено всього 4 фразеологізми зі словами *Бог*, *Божий*, то в його ж двотомному

словнику (1984) їх уже 24, у «Словнику фразеологізмів української мови» – 175, у першому томі 20-томного Словника української мови їх 170 (Скаб, 2011, с. 109).

Узагальнюючи різні підходи до вивчення фразеології, вважаємо, що не втрачає актуальності дослідження цих мовних засобів та способів їхньої фіксації в сучасних лексикографічних працях в контексті поняттєвого поля терміна «релігійна фразеологія», який активно використовують у польській (*frazeologia religijna*) (Skorupka, 1985) та англійській (*religious phraseology*) (Hafner, 1965) мовах, тож пропонуємо увести його в активний ужиток в українському мовознавстві (Куза, 2016).

Мета статті – охарактеризувати способи опрацювання та фіксації українських релігійних фразеологізмів у лексикографічних працях кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Завдання статті. Оскільки вивчення лексикографічних праць дає чітке уявлення про те, які процеси в мові відбувалися та відбуваються та яким було і є життя і, головне, світобачення носіїв цієї мови, то дослідження релігійної фразеології в сучасних лексикографічних працях заслуговує на особливу увагу та є завданням цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Важливим досягненням української лексикографії кінця ХХ ст. стало видання першого академічного «Фразеологічного словника української мови» у двох томах (Фразеологічний, 1999), метою якого було якомога повніше відобразити загальноновживану фразеологію нашої мови та подати її детальну лексикографічну характеристику, тобто визначити форму фразеологізму, розкрити його значення, показати реальне функціонування фразеологічних одиниць, охарактеризувати їхні стилістичні особливості й проілюструвати відповідними цитатами. У першому томі цього словника подано 74 РФО з ключовим словом *Бог* та дев'ять із звертанням *Боже*. Перелік цих одиниць засвідчує їхню функціональну, семантичну та стилістичну різноманітність: *Бог знає*, *Бог з тобою*, *Бог милував*, *бачить Бог*, *Бог прийняв душу до себе*, *Бог розум одібрав*, *Бог знає що (як)*, *Богу поміч*, *Бог простить*, *Бог тобі суддя*, *хай Бог милує*, *не дай Боже*, *не доведи*, *Господи*, *Бог тобі суддя*, *Бог нам поміч*, *Бог мені свідок*, *Бог розум послав*, *Бог*

розуму не дав, з чим Бог послав, не Бог зна який (Фразеологічний, 1999, с. 36–38); *Боже благослови, Боже ти мій, Боже мій, Боже благий, Боже милостивий, Боже мій єдиний, Боже мій милий, Боже правий, Святий Боже* та ін. (Фразеологічний, 1999, с. 43). Суттєво, однак, зазначити, що ця ґрунтовна праця все ж не відобразила усього багатства української релігійної фразеології. Передусім тому, що за основу було взято фразеологізми, які пройшли “апробацію”, як зазначено в передмові до цього видання, в одинадцятитомному «Словнику української мови» та інших працях, які було видано переважно в радянський період («Російсько-український словник», 1958–1971; «Українсько-російський та російсько-український фразеологічний словник», 1978; «Крилаті вислови в українській літературній мові» А. Коваль та В. Коптілова, 1975; «Фразеологічний словник української мови» у двох томах Г. Удовиченка, 1984; «Словник фразеологічних синонімів» М. Коломійця та Є. Регушевського, 1988). Крім того, до словника не увійшли (що теж зазначено в передмові) крилаті вислови, прислів'я та приказки, усталені порівняння й складені терміни, які, на нашу думку, є важливою частиною релігійної фразеології.

Важливим продовженням праці українських лексикографів і фразеографів став вихід у світ книги А. Коваль «Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові» (2001), яка стала визначним явищем в українській лексикографії, адже в ній засвідчено вагому роль РФО в сучасній українській літературній мові. Проаналізовано понад 350 крилатих висловів біблійного походження (а також похідних від них), які, за висловом А. Коваль, на відміну від інших фразеологізмів, мають точно встановлене джерело походження – Біблію. Від часів хрещення Київської Русі вони переходили в розмовну мову, деякі навіть настільки глибоко укорінилися в ній, що її навіть тяжко уявити без них (Коваль, 2001, с. 9). Серед них упорядниці виокремила: крилаті вислови зі Старого Заповіту (*манна небесна, кари єгипетські, неопалима купина, обітована земля*), крилаті вислови з Нового Заповіту (*альфа і омега, Агнецъ Божий, не хлібом єдиним*) та крилаті вислови з позабіблійних усних

і писемних творів (*Агасфер, всевидящее око; радуйся, Маріє! Смертію смерть поправ!*). Особливістю книги є те, що крилаті вислови подано не в алфавітному порядку, а в такій послідовності, у якій їх ужито в Біблії. Це дає змогу читачам збагатити свої знання про Святе Письмо, про зміст і стиль кожної його частини. У цьому виданні можна почерпнути інформацію про походження, значення вислову та всі зміни, що відбулися за час побутування в українській мові. А. Коваль спершу подає тлумачення вислову в тісному взаємозв'язку з першоджерелом – Біблією, а вже потім аналізує особливості функціонування фразеологізму в українській літературній мові. У книзі подано надзвичайно багатий ілюстративний матеріал: цитати з творів І. Котляревського, Т. Шевченка, І. Франка, І. Нечуя-Левицького, Є. Плужника, О. Кониського, І. Багряного, В. Стуса, І. Світличного, О. Бердника, О. Олеса, Л. Костенко, Є. Сверстюка й багатьох інших яскраво засвідчують, що українська література ніколи не поривала зв'язку з Книгою Книг і духовно зростала, черпаючи з Біблії філософсько-світоглядні основи і мовно-виражальні засоби.

Варто відзначити лексикографічну працю «Слово Благовісті: словник-довідник фразем біблійного походження» Ж. Колоїз та З. Бакум (2001), який зафіксував значну кількість РФО. Упорядниці словника вважають, що «характерною функціональною особливістю фразем біблійного походження є насамперед образність, здатність репрезентувати християнський погляд на світ у наочно-чуттєвих уявленнях» (Колоїз, Бакум, 2001, с. 3), вони викликають у свідомості носіїв мови низку асоціацій, апелюючи до тексту Біблії. Однак, уважають авторки, «недостатнє знання конкретних умов їх виникнення призводить до того, що значення багатьох таких фразем розуміють неправильно» (Колоїз, Бакум, 2001, с. 3). Тож згадані словники допомагають усім тим, хто прагне розуміти семантику таких ФО й правильно послуговуватися ними в мовленнєвій практиці. Ж. Колоїз та З. Бакум відзначають, що частина фразем біблійного походження не безпосередньо співвідноситься з текстами Старого та Нового Заповітів, а лише створені на основі відповідних біблійних ситуацій, тому в словнику запропо-

новано функціональну класифікацію фразем біблійного походження на інгерентні, адгерентні, okazіональні та нетранслітерні різновиди (Колоїз, Бакум, 2001, с. 4).

Інгерентні фраземи повністю (семантично і структурно) співвідносяться з первинним текстом та конкретною біблійною ситуацією (Колоїз, Бакум, 2001, с. 4), наприклад: *Блага вість*, *Близький час* (Колоїз, Бакум, 2001, с. 19), *Божий дар* (Колоїз, Бакум, 2001, с. 21), *випав жереб* (Колоїз, Бакум, 2001, с. 30), *відкрити очі* (Колоїз, Бакум, 2001, с. 37). Адгерентні фраземи – це ті, які лише за структурою співвідносяться з певною біблійною ситуацією, а їхня семантика в процесі історичного розвитку зазнала певних змін. Наприклад, фразема *вбогий духом* походить із Нагірної проповіді Ісуса Христа, де він сказав «*Блаженні вбогі духом, бо їхнє Царство Небесне*». Ісус так назвав людей, які усвідомлювали свою духовну залежність від Бога і покладалися на нього. Цей вираз має сучасне значення – ‘людина, яка в усьому визнає свою залежність від когось’ (Колоїз, Бакум, 2001, 26). Okazіональні – це такі фраземи, які виникли на основі інгерентних і за своїми структурно-семантичними особливостями виходять за межі первинних текстів, наприклад: *говорити різними мовами* – не розуміти одне одного (походить з історії про Вавилонське стовпотворіння) (Колоїз, Бакум, 2001, с. 49). Нетранслітерними автори словника називають ті фраземи, які повністю співвідносяться з певною біблійною ситуацією, але апелюють до старослов’янського джерела, наприклад, *глас вопіючого в пустині* (Колоїз, Бакум, 2001, с. 48). У словнику спочатку подано семантичну та функціональну характеристики фраземи, потім описано біблійну ситуацію, а далі наведено приклади з художньої літератури. Наприклад, значення вислову *відкрити очі* – ‘допомогти правильно або глибше розуміти, пізнати що-небудь’. Далі описано біблійну ситуацію, коли Ісус перед тим, як увійти до Єрусалиму, зцілив двох сліпих, які кликали про допомогу, вірячи, що він Господь. «*Тоді він доторкнувся до їхніх очей і сказав: “Нехай станеться згідно з вашою вірою!” І очі відкрилися їм*» (Колоїз, Бакум, 2001, с. 37). Приклади функціонування цього вислову дібрано

із творів О. Гончара, В. Стуса, Л. Дмитерка, Б. Романова. Загалом упорядники сформували 386 словникових статей, розміщуючи фраземи в алфавітному порядку.

Словник-довідник «Фразеологія перекладів Миколи Лукаша» (2003) став першою в історії вітчизняної лексикографії спробою якнайповніше описати індивідуально-авторські вживання фразеологічних одиниць у мові видатного українського перекладача, літературознавця та лексикографа М. Лукаша, якому судилося втілити у своїх перекладах із вісімнадцяти мов незбориме прагнення народу бути рівноправним у діалозі культур і водночас втілити у своїх творах живомовні процеси другої половини минулого століття. Замовчувана в радянські часи творчість великого митця слова повертається до української спільноти разом із свідченням активного функціонування релігійної фразеології в живому мовленні нескорених і незрусифікованих українців. Для порівняння: фразеологічний фонд перекладів Миколи Лукаша, неперевершеного майстра українського перекладу другої половини ХХ ст., містить 104 РФО з іменником *Бог* і 27 РФО з прикметником *Божий*. Наприклад: *бачить Бог*, *Бог знає скільки*, *Бог до гурту покличе* (хто-небудь помре), *Богові на хвалу* (Для прославлення Бога), *Бог свідок* (запевнення в правдивості висловленого), *на Бога* (ужито при наполегливому проханні здійснити що-небудь), *нічого Бога гнівити* (немає підстав нарікати на що-небудь), *нехай Бог боронить* (ужито для вираження категоричного заперечення чого-небудь), *здатися на Бога* (підкоритися долі), *їй же Богу святому* (як запевнення, переконання в чому-небудь), *Боже мій правий!* (вираження більшої переконливості висловленого), *Боже тебе благослови!* (благословення), *Боже ти мій Господи!* (співчуття, жаль), *Боже уховай (хрань, боронь)* та ін. (Фразеологія, 2002, с. 24–27). Активно використовував письменник прислів’я та приказки релігійного змісту: *бачить Бог із неба*, *чого кому треба; дав Бог рану, дасть і ліки; дасть Бог час, дасть і раду; дасть Бог світ, усе буде, як слід; дай же Боже, що мені гоже; усі ми під Богом ходимо; у Бога все мога; хто принизиться, той у Бога возвиситься; що Бог дасть, усе в торбу* тощо (Фразеологія, 2002, с. 30).

Вартими уваги є РФО, зафіксовані в праці «Лексикон львівський: поважно і на жарт» Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремської, Г. Дидик-Меуш (2007), яка відобразила особливості мовлення міста Львова у XIX–XX ст. Джерелами словника стали власні спостереження авторок за словниковим фондом мовців рідного міста та художня й мемуарна література авторів-львів'ян. Мовлення галицького Львова, як зазначено у вступі до Лексикона, відображено в багатьох художніх творах, серед яких, зокрема, такі, у яких події частково чи повністю розгортаються в міських мурах, а також ті, де «балак» став елементом характеристики персонажа (Лексикон, 2009, с. 33). Ілюстрації з творів І. Франка, Б. Нижанківського, З. Тарнавського та ін. у словнику доповнені прикладами живого мовлення львів'ян, які пережили лихоліття Другої світової війни та тоталітарного періоду історії й зуміли зберегти мовні особливості рідного міста. Серед них – уживання РФО, які подані у словнику з відповідними позначеннями («словосполучення та фразеологізми» або «паремії»). Зафіксовано низку ФО з компонентами-теонімами та компонентами-геортонімами: *пожалься, Боже; близько церкви, далеко від Бога; Боже найвищий!; і я би міг, те не дав мені Біг; що Бог дасть, то добре; що буде, то буде, а буде, що Бог дасть; що кому Бог дасть; як Бог допустить, той сухе дерево пустит* (Лексикон, 2009, с. 85); *ой, Ісусе солодкий; ой, Матко найсолодша* (Лексикон, 2009, с. 399); *зелене Різдво, білий Великдень* (Лексикон, 2009, с. 495); *Святий Вечір (Святий Вечір)* (Лексикон, 2009, с. 513); а також з прикметником *Божий*: *боже пошиття* (чуприна), *Божий гріб* (Плащаниця), *Божого тіла* (свято Пресвятої Євхаристії) та ін. (Лексикон, 2009, с. 86). Характерною рисою Лексикона є влучні тлумачення сталих словосполучень, фразеологізмів, прислів'їв і приказок (понад 12 тис. одиниць), наприклад: *Бог кладе драбинку: догори і в долинку* (у житті є і добре, і погане); *як Бога кохаю* (говорять на підтвердження істинності, правдивості слів) (Лексикон, 2009, с. 85). У словнику також зафіксовано фразеологізми із компонентом *хрест*: *як з хреста знятий* та *Хресна дорога* (Лексикон, 2009, с. 601). Вартими уваги є тлумачення, подані до РФО *Хресна дорога* (яку, до речі,

не фіксує «Фразеологічний словник української мови» у 2 т.): 1) дорога Ісуса Христа на Голгофу; 2) молитва-поклоніння мукам Ісуса Христа; 3) важкий, тернистий шлях (Лексикон, 2009, с. 601).

Важливим здобутком сучасної української лексикографії став 20-томний Словник української мови. У передмові зазначено, що однією з засад його формування є максимально повне представлення лексики та фразеології Святого Письма, окрім того, у ньому задекларовано використання понад 1000 одиниць ілюстративного матеріалу з текстів Біблії (Словник, 2010, с. 26). Для залучення біблійної лексики у 20-томник створено автоматизований конкорданс, який базується на цитованому тексті Біблії в перекладі І. Огієнка. Для правильного формулювання тлумачень таких важливих біблійних понять, як *віра, гріх, спасіння, покаєння, святість, праведність, закон, благодать, апостол, ангел* тощо було залучено інформацію з теологічних словників, енциклопедій, тематичних біблійних симфоній, коментарів біблійних текстів. До кожного слова релігійної семантики дібрано фразеологізми, у яких ця лексема розкриває своє значення. Зокрема, ця лексикографічна праця умістила понад сто словникових статей слів із коренем *Бог*. До словникової статті *Божий* увійшло 65 РФО (Словник, 2010, с. 581), загалом словник зафіксував понад 200 фразеологізмів зі словами *Бог* та *Божий* (з урахуванням усіх варіантів), які репрезентують народне розуміння трансцендентного, розуміння Бога та життя за його заповідями (Словник, 2010, с. 569–572). Уперше подано такі стійкі словосполучки, як *Божя (Господня, Пречиста) Мати, Божий дім, Божі діти, Божий дар, Божий (Страшний) суд, Закон Божий, Син Божий Бог (Христос) з ним, зглянься на Бога, уповати на Бога, Боже (Господи) праведний (правий), Боже (Господи) [тебе (мене, його і т. ін.)] спаси, Не дай Боже (Бог, Господи, Мати Божя)* та багато інших.

Висновки. Отже, наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. значно зросла частотність фіксації РФО як у загальнономовних, так і в фразеологічних словниках. Фіксування ФО відображає світоглядні тенденції носіїв мови.

А знання релігійної фразеології, вивчати яку можна завдяки фіксації українськими лексикографами у словниках та збірниках, стає важливим чинником самоідентифікації українців як представників високої європейської культури, сформованої на основі книг Святого Письма – джерела української релігійної фразеології.

Завдання й перспективи подальших розвідок полягають в аналізі нових лексикографічних та фразеографічних праць щодо способів опрацювання та фіксації РФО, що стає важливим аспектом дослідження динаміки мови, постійного руху її найрізноманітніших одиниць під впливом як внутрішніх закономірностей, так і зовнішніх чинників.

ЛІТЕРАТУРА

- Бабич Н. Д.** Способи реєстрації і тлумачення фразеологізмів в історичній та сучасній фразеографії. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія. Ларисі Григорівні Скрипник*. Київ, 2011. С. 86–98. URL : http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/new_books/Documents/2011.pdf.
- Бабич Н.** Магія слова для всього живого : мовно-народознавчі наукові студії. Чернівці : Букрек, 2012. 384 с.
- Коваль А. П.** Спочатку було слово : Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. Київ : Либідь, 2001. 312 с.
- Колоїз Ж. В., Бакум З. П.** Слово Благовісті : Словник-довідник фразем біблійного походження. Кривий Ріг : ТОВ «Уран 2000», 2001. 200 с.
- Куза А. М.** Українська релігійна фразеологія: особливості функціонування в сучасному мовному просторі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2016. 22 с.
- Лексикон львівський: поважно і на жарт** / Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009 (Серія – Діалектологічна скриня). 672 с.
- Мацьків П. В.** Концептосфера Бог в українському мовному просторі : монографія. Київ; Дрогобич : Коло, 2007. 332 с.
- Піддубна Н. В.** Бібліїзми й релігійна лексика та фразеологія: спроба розмежування понять. *Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. 2018. Вип. 47. С. 50–56. URL : <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/lingvistics/article/view/486>.
- Скаб М. В.** Фразеологізми з релігійним компонентом в українських словниках. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті : теорія, практика, типологія. Ларисі Григорівні Скрипник*. Київ, 2011. С. 107–114. URL : http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/new_books/Documents/2011.pdf.
- Скаб М., Скаб М.** Біблійні фразеологізми як об'єкт мовної гри в сучасній українській літературі. *Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2012. Т. 25 (64), № 2 (1). С. 232–237. URL : http://snphilolocom.crimea.edu/arhiv/2012/uch_25_64_2/032_skab.pdf.
- Словник української мови** / гол. наук. ред. В. М. Русанівський : у 20 т. Т.1. Київ : Наукова думка, 2010. 912 с.
- Фразеологічний словник української мови** / Укладачі В. Білоноженко, В. Винник, І. Гнатюк та ін. : У 2 кн. 2-ге вид. Київ : Наукова думка, 1999. 984 с.
- Фразеологія перекладів Миколи Лукаша** : Словник-довідник / Уклали О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалу. Київ : Довіра, 2002. 735 с.
- Hafner M.** The use of religious phraseology in medieval love poetry. University of Wisconsin, 1965. 470 p. URL : https://books.google.com.ua/books/about/The_use_of_religious_phraseology_in_medi.html?id=VoyAAAAAMAAJ&redir_esc.
- Skorupka S.** Słownik frazeologiczny języka polskiego. Wstęp. Słownik frazeologiczny. T. I–II. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1985. T. 1. S. 5–11.

REFERENCES

- Babych, N. D.** (2011). Spособy reiestratsii i tлумachennia frazeolohizmiv v istorychnii ta suchasniі frazeohrafiі [Methods of registration and interpretation of phraseology in historical and modern phraseology]. *Ukrainska leksykohrafiia v zahalnoslovianskomu konteksti: teoriia, praktyka, typolohiia. Larysi Hryhorivni Skrypnyk – Ukrainian lexicography in the all-Slavic context: theory, practice, typology*.

- Larisa Hryhorivna Skrypnyk (pp. 86–98). Kyiv. Retrieved from http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/new_books/Documents/2011.pdf [in Ukrainian].
- Babych, N.** (2012). *Mahia slova dlia vsoho zhyvoho: movno-narodoznavchi naukovi studii [The magic of words for all living things: linguistic and ethnographic scientific studies]*. Chernivtsi: Bukrek [in Ukrainian].
- Bilozhenko, V., Vynnyk, V., Hnatiuk, I.** et al. (1999). *Frazeolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy – Phraseological dictionary of the Ukrainian language*. Books 1–2, Edition 2. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Hafner, M.** (1965). *The use of religious phraseology in medieval love poetry*. University of Wisconsin. Retrieved from https://books.google.com.ua/books/about/The_use_of_religious_phraseology_in_medi.html?id=VoyAAAAAMAAJ&redir_esc [in English].
- Khobzei, N., Simovych, O., Yastremska, T., Dydyk-Meush, H.** (2009). *Leksykon lvivskiy: povazhno i na zhart [Lviv lexicon: seriously and jokingly]*. Lviv: Instytut ukraїnoznavstva im. I. Krypiakivycha NAN Ukrainy (Serii – Dialektolohichna skrynia) [in Ukrainian].
- Koloiz, Zh. V., Bakum, Z. P.** (2001). *Slovo Blahovisti: Slovnyk-dovidnyk frazem bibliinoho pokhodzhennia [The Word of the Gospel: A dictionary-reference of phrases of biblical origin]*. Kryvyi Rih: TOV «Uran 2000» [in Ukrainian].
- Koval, A. P.** (2001). *Spochatku bulo slovo: Krylati vyslovy bibliinoho pokhodzhennia v ukrainskii movi [At first there was a word: Winged sayings of biblical origin in the Ukrainian language]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Kuza, A. M.** (2016). *Ukrainska relihiina frazeolohiia: osoblyvosti funktsionuvannia v suchasnomu movnomu prostori [Ukrainian religious phraseology: peculiarities of functioning in the modern language space]*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Lviv [in Ukrainian].
- Matskiv, P. V.** (2007). *Kontseptosfera Boh v ukrainskomu movnomu prostori: monohrafiia [The conceptual sphere of God in the Ukrainian language space: a monograph]*. Kyiv; Drohobych: Kolo [in Ukrainian].
- Piddubna, N. V.** (2018). Bibliizmy y relihiina leksyka ta frazeolohiia: sprobа rozmezhuвання poniat [Biblicisms and religious vocabulary and phraseology: an attempt to distinguish concepts]. *Linhvistychni doslidzhennia: Zb. nauk. prats KhNPU im. H. S. Skovorody – Linguistic studies: Collection. of science works of KhNPU named after H. S. Skovorody* (Issue 47), (pp. 50–56). Retrieved from <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/linguistics/article/view/486> [in Ukrainian].
- Rusanivskiy, V. M.** (Ed.). (2010). *Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]* (Vols. 1–20; Vol. 1). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Skab, M. V.** (2011). Frazeolohizmy z relihiinym komponentom v ukrainskykh slovnykakh [Phraseologisms with a religious component in Ukrainian dictionaries]. *Ukrainska leksykohrafiia v zahalnoslovianskomu konteksti : teoriia, praktyka, typolohiia. Larysi Hryhorivni Skrypnyk – Ukrainian lexicography in the all-Slavic context: theory, practice, typology. Larisa Hryhorivna Skrypnyk* (pp. 107–114). Kyiv. Retrieved from http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/new_books/Documents/2011.pdf [in Ukrainian].
- Skab, M., Skab, M.** (2012). Bibliini frazeolohizmy yak ob'iekt movnoi hry v suchasni ukrainskii literaturi [Biblical idioms as an object of a language game in modern Ukrainian literature]. *Ucheni zapysky Tavriiskoho natsionalnogo universytetu im. V. I. Vernadskoho. Serii : Filolohiia. Sotsialni komunikatsii – Scholarly notes of the Tavri National University named after V. I. Vernadskyi. Series: Philology. Social communications, 2 (1)* (Vol. 25 (64)), (pp. 232–37). Retrieved from http://snphilolsocom.crimea.edu/arhiv/2012/uch_25_64_2/032_skab.pdf [in Ukrainian].
- Skopenko, O. I., Tsymbaliuk, T. V.** (Comps.). (2002). *Frazeolohiia perekladiv Mykoly Lukasha: Slovnyk-dovidnyk [Phraseology of Mykola Lukash's translations: Dictionary-reference]*. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
- Skorupka, S.** (1985). Słownik frazeologiczny języka polskiego. Wstęp. [Phraseological dictionary of the Polish language. Introduction]. *Słownik frazeologiczny – Phrasebook* (Vols. 1–2; Vol. 1), (pp. 5–11). Warszawa: Wiedza Powszechna [in Polish].

УДК 811.161.2

ЛАКОМСЬКА Інна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна (inlak@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5482-4337>

DOI <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.4>

Бібліографічний опис статті: Лакомська, І. (2022). Сугестійність фразеологічних одиниць у масмедіа: репрезентативна специфіка. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 52, 31–37, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.4>

СУГЕСТІЙНІСТЬ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У МАСМЕДІА: РЕПРЕЗЕНТАТИВНА СПЕЦИФІКА

Анотація. У статті на матеріалі сучасних медійних заголовків, які є концентрами повідомлення та визначають подальшу інтенцію читача, з'ясовано сугестійні особливості фразеологічних одиниць, зокрема виявлено їхні впливові та виражальні характеристики з погляду новітніх галузей гуманітарного знання (нейролінгвістичне програмування та сугестивна лінгвістика). Відповідно до мети у статті проаналізовано масив заголовків сучасних українських електронних періодичних видань, виокремлено велике розмаїття фразеологічних одиниць у їхньому складі та з'ясовано специфіку впливу на рівні нейролінгвістичних предикатів – сенсорно маркованих слів, які вказують на використання тієї чи тієї репрезентативної системи. Попри те що фразеологізми є семантично цілісними комплексами, у межах нейролінгвістичного програмування проаналізовано семантику їхніх окремих елементів – нейролінгвістичних предикатів, а це дало змогу виявити репрезентативний стрижень фразеологічних одиниць без руйнування їхнього загального значення. Акцентовано насамперед на первинному, вихідному значенні нейролінгвістичних предикатів, що допомогло довести належність виокремлених лексем до маркерів відповідної репрезентативної системи та встановити їхню сугестивні якості.

У процесі аналізу заголовків встановлено актуальні репрезентативні маркери у складі фразеологічних одиниць та виокремлено кінестетичні, візуальні й аудіальні предикати. Найактивнішими виявилися кінестетичні предикати, в межах яких проаналізовано сенсорні, смакові та ольфакторні (нюхові) їх вияви, на другому місці за продуктивністю – візуальні предикати, найменш частотними виявилися аудіальні предикати. Результати проведеного дослідження суголосні з відповідними розвідками учених у зазначеній царині та доводять, що домінантною системою сприйняття для представників української лінгвоментальності є кінестетична репрезентативна система, тож використання слів-предикатів цієї системи допоможе не лише покращити сприйняття будь-якого сугестогенного тексту, а й значно підвищити його впливовий ефект.

Ключові слова: масмедіа, фразеологічні одиниці, заголовки ЗМІ, нейролінгвістичні предикати, сугестія.

LAKOMSKA Inna – PhD in Philology, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Language Training for Foreigners, Odesa National I.I. Mechnikov University, Frantsuzky Bulvar, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine (inlak@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5482-4337>

DOI <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.4>

To cite this article: Lakomska, I. (2022). Suhestiinist frazeolohichnykh odynyts u masmedia: reprezentatyvna spetsyfyka [Suggestibility of phraseological units in mass media: representative specificity]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 52, 31–37, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.4> [in Ukrainian].

SUGGESTIBILITY OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN MASS MEDIA: REPRESENTATIVE SPECIFICITY

Summary. *The article, based on the material of modern media headlines that are the focus of the message and determine further intention of the reader, clarifies suggestive features of phraseological units, in particular, reveals their influential and expressive characteristics from the point of view of the latest fields of humanitarian knowledge (neuro-linguistic programming and suggestive linguistics). In accordance with the purpose, the article analyzes the array of headlines of modern Ukrainian electronic periodicals, singles out a wide variety of phraseological units in their composition, and elucidates the specifics of the influence at the level of neurolinguistic predicates that are sensory marked words that indicate the use of one or another representational system. Despite the fact that phraseological units are semantically complete units, the semantics of individual elements of these complexes – neurolinguistic predicates – were analyzed within the framework of neurolinguistic programming, which, without violating the general meaning of phraseological units, made it possible to reveal their representative core. The article primarily focuses on the primary, original meaning of neurolinguistic predicates that has helped to prove that the selected lexemes belong to the markers of the corresponding representative system and to establish their influential properties.*

In the process of analyzing the headlines, relevant representative markers were established in the composition of phraseological units and kinesthetic, visual and auditory predicates were distinguished. Kinesthetic predicates, within which sensory, taste and olfactory manifestations were analyzed, were the most active, visual predicates ranked second in terms of performance, auditory predicates were the least frequent. The results of the conducted research are in agreement with the relevant investigations of scientists in the mentioned problem and prove that the dominant system of perception for representatives of Ukrainian linguistic mentality is the kinesthetic representative system, so the use of predicate words of this system will help not only to improve the perception of any suggestive text, but also to significantly increase its influential effect.

Key words: *mass media, phraseological units, media headlines, neurolinguistic predicates, suggestion.*

Постановка проблеми. Сучасні засоби масової інформації є цілісним концептуальним впливовим конгломератом, що поєднує здобутки різних галузей гуманітарного знання та впливає на формування суспільної свідомості. У зв'язку з цим вивчення мовних одиниць, зокрема фразеологізмів у медійному просторі відіграє значну роль у дослідженні питань сугестивного впливу. Актуальність виявлення й опису фразеологічних одиниць (ФО) в українських медіавиданнях зумовлена тим, що ці одиниці ще недостатньо вивчено у впливовому аспекті, тож їх дослідження у медійних заголовках допоможе простежити їхню сприйняттєву активність та з'ясувати їхні сугестійні властивості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість дослідників, які працю-

ють у галузі мовної сугестії (О. Климентова, Т. Ковалевська, А. Ковалевська-Славова, Л. Мурзін, В. Різун, Н. Слухай та ін.), підкреслюють, що загальна мета комунікації полягає не у власне передаванні інформації, а насамперед у здійсненні впливу на співрозмовника, скерованого на корегування його актуальної поведінки. Учені також акцентують на складності й водночас на необхідності вивчення феномену сугестії, коли «дослідження його гетерогенної природи доцільно здійснювати, використовуючи релевантні комплексні методи, серед яких на особливу увагу заслуговують технології нейролінгвістичного програмування» (Kovalevska, Kovalevska-Slavova, 2022, с. 303). У межах цієї науки показано, що під час сприйняття, зберігання та передачі інформації люди різною мірою використовую-

ють візуальну, аудіальну й кінестетичну (до якої зараховують дотикову, нюхову і смакову) репрезентативні (сприйняттєві) системи, які зумовлюють специфічну сегментацію отриманої інформації. Штучна активація цих систем відповідно оптимізує впливовий ефект, оскільки максимально полегшує отримання й обробку побачених або почутих текстів. На вербальному рівні зазначена активація відбувається через так звані *предикати* – «сенсорно марковані слова, які вказують на використання тієї чи тієї репрезентативної системи» (Ковалевська, 2008, с. 286).

Розглядаючи у зазначеному аспекті сучасні масмедіа, а саме заголовки як впливові та значеннєві концентри, встановлюємо, що вагому роль у їхній структурі відіграють фразеологічні одиниці, які уяскраблюють повідомлення та надають йому виражальної енергії.

Мета дослідження полягає у визначенні сугестивної специфіки фразем у медійних заголовках. Вона передбачає виконання таких **завдань**: виокремити масив заголовків із фраземами; ідентифікувати у їхній структурі предикати, проаналізувати їхнє семантичне наповнення й морфологічні характеристики; розкрити сугестійність таких заголовків.

Виклад матеріалу. У межах нейролінгвістичного програмування виокремлюють три етапи здійснення сугестії – рапорт, приєднання, ведення. Рапорт – це залучення уваги сугерента, та первинна інформація, яка дає змогу почати спілкування й викликає в партнера намір його продовжити. Приєднання означає «налаштування» на свідомість людини, завоювання її довіри (відповідність темпу мовлення, частоті дихання сугерента, віддзеркалення його поз і жестів), «активне слухання», або «резонування», що програмує запитання, запитання на підтвердження тощо (Гриндер, 1993, с. 18–19). Під час ведення (власне мовленнєвої дії сугестора) важливо враховувати систему регуляції сугерента – кінестетичну, візуальну, аудіальну, що детермінує непомітну зміну стану й полегшує досягнення ефекту (Гриндер, 1993, с. 22).

Експонуючи зазначене у вісь нашого матеріалу (заголовки масмедіа з фразеологізмами), припускаємо, що здійснення сугестивного впливу має свої особливості. Рапорт, або

перший етап сугестії, реалізується під час сприйняття форми заголовка. Тут потрібно наголосити, що швидше та легше сприймаються короткі за структурою висловлення, неускладнені конструкції, що не обтяжують декодування інформації. Паралельно з візуалізацією форми повідомлення сугерент ознайомлюється зі змістом заголовка, у якому фразеологізм як прецедентний знак миттєво привертає його увагу та зумовлює приєднання (другий етап реалізації сугестії), викликає у нього інтерес до подальшого ознайомлення з інформацією. Важливо, що мовна гра, реалізована трансформацією ФО та досить продуктивно викорисовувана журналістами в заголовках, наділена надпотужною можливістю щодо здійснення впливу. Сприймаючи такий заголовок, читач продовжує творчий процес у своїй уяві, співвідносить прочитане з власним досвідом. Реалізації наступного етапу сугестії (ведення) сприяє використання у складі фразеологізмів нейролінгвістичних предикатів, або сенсорно маркованих слів, що впливають на емоційний стан реципієнта.

Моделюючи медійний заголовок, автор має враховувати й суто лінгвістичний аспект його організації, і психофізіологічні особливості його сприйняття, виявлені, зокрема, у специфіці роботи репрезентативних систем (модальностей), які експлікують візуальні, аудіальні й кінестетичні мовні маркери-предикати. Отже, модальнісне забарвлення лексики визначається через її репрезентативну маркованість, ідентифікаторами якої є предикати.

Попри те що ФО є семантично цілісними утвореннями (Ужченко, 2007, с. 26), у межах НЛП ми аналізуємо, враховуючи предикатні характеристики, семантику окремих елементів цих комплексів – нейролінгвістичних предикатів, що, не порушуючи загального значення ФО, дає змогу виявити їхній репрезентативний стрижень. Виокремлюючи предикати, ми насамперед зважаємо на їхнє первинне, вихідне значення як сприйняттєвий психолінгвальний субстрат, що акцентує на належності цих лексем до маркерів відповідної репрезентативної системи.

Ідентифікація та аналіз предикатної маркованості ФО уможливили виокремлення їхніх трьох основних груп – кінестетичної, візуальної та аудіальної, репрезентованих

специфічними для них морфологічними категоріями. Найбільш продуктивними виявилися кінестетичні (48%) предикати, друге місце посіли візуальні (30%), третє – аудіальні (22%). Відповідно й аналіз здійснюватимемо, відштовхуючись від продуктивності зазначених одиниць.

Кінестетичні предикати (48%), отже, позначені в заголовкових фразеологізмах найбільшою продуктивністю. Ця група представлена такими виявами: сенсорні, нюхові (ольфакторні) та смакові предикати. Підгрупу сенсорних (або тактильних) формують предикати, виражені в основному прикметниками та дієсловами. Прикметникові предикати презентують заголовки, як-от (предикат виділяємо графічно): «*Спостерігач ОПОРИ потрапив під “гарячу руку” членів ДВК, які переписували протоколи*» (<https://www.ukrinform.ua>, 30.11.2022). За тлумачним словником, *гарячий* – «який має високу температуру, сильно нагрітий» (Словник, 1971, с. 129).

Предикат протилежної семантики зафіксовано в заголовках: «*Холодний душ для мільйонів українців від Міноборони*» (<https://radiotrek.rv.ua>, 10.09.2022); «*Холодна війна. Якими будуть бойові дії в Україні взимку і на що чекати навесні*» (<https://www.bbc.com>, 25.11.2022), де лексема *холодний* у своєму прямому значенні – це «який має низьку або відносно низьку температуру; пов'язаний з відчуттям холоду» (Словник, 1980, с. 116).

Доволі продуктивними є також дієслівні предикати, наприклад: «*Незаконна приватизація лісу на Житомирщині: “нагріли руки” на 60 млн гривень*» (<https://zhzh.com.ua>, 21.11.2022), де лексема *нагріти* – це первісно «віддаючи своє тепло, робити що-небудь гарячим або теплим» (Словник, 1974, с. 57); «*“Не відчуваю ніг”*. Угорський плавець Мілак розтроцив світовий рекорд на 200 м батерфляєм на чемпіонаті світу-2022» (<https://suspilne.media>, 22.06.2022), де *відчувати* – це «сприймати органами чуття, мати здатність сприймати, реагувати на щось» (Словник, 1970, с. 662); «*“У людей болить душа, загострилися хвороби”* – лікарка з Маріуполя про стан маріупольців» (<https://www.radiosvoboda.org>, 24.07.2022), де *болить* має значення «давати відчуття фізичного

болю (про яку-небудь частину тіла)» (Словник, 1970, с. 215).

Доволі продуктивною в групі кінестетичних предикатів є також ольфакторні, зокрема лексема *пахнути*, тобто «видавати, виділяти який-небудь запах» (Словник, 1975, с. 100), ужита в заголовках: «*“Перемир’ям на Сході й не пахне”*: волонтери з Буковини розповіли про ситуацію на Сході» (<https://molbuk.ua>, 28.02.2021); «*Пахне смаженим: 7 ознак того, що Лукашенко готовий змінити ставлення до війни з Україною*» (<https://www.0352.ua>, 04.04.2022).

Виявлено в заголовкових фраземах й іменникову лексему *смак* у значенні «одне з п'яти зовнішніх чуттів» (Словник, 1978, с. 392). Її репрезентують такі заголовки, як: «*Залужний сказав, якою є незалежність на смак*» (<https://news.bigmir.net>, 24.08.2022); «*Танок під дудку Дуди до смаку не всім: що потрібно знати про вибори в Польщі*» (<https://uain.press>, 06.07.2020); «*У Чехії пропонують відключити посольство РФ від електрики, щоб там “відчули на смак власні ліки”*» (<https://www.pravda.com.ua>, 30.11.2022).

Отже, кінестетичні предикати переважно відображають тиск, текстуру, температуру, інтенсивність відчуттів, ольфакторні або смакові характеристики; вони активізують сприйняття заголовків, помітно впливаючи на читача через залучення відповідних сенсорних систем.

Візуальну маркованість (30%) демонструють предикати, виражені здебільшого прикметниками. Суттєвою частотністю вирізняються серед них одиниці з семантикою кольору (*рябий, сірий, білий, рожевий*), наприклад: «*“10-10-10”. Податкова реформа чи сон рябої кобили?*» (<https://glavcom.ua>, 27.08.2022); «*Відновлюємо баланс вітаміну D за допомогою продуктів: геть сірі будні*» (<https://www.rbc.ua>, 03.01.2022); «*Зніміть рожеві окуляри: вчені пояснили, чим небезпечний оптимізм*» (<https://life.politeka.net>, 11.02.2022). Той самий прикметник виявляємо у складі різних фразеологізмів, пор. заголовки «*Контрнаступ ЗСУ на півдні: окупанти підняли білий прапор (відео)*» (<https://glavcom.ua>, 02.09.2022), де *ФО викидати білий прапор* означає «здаватися, припиняти боротьбу, суперечку і т. ін.» (Фразео-

логічний, 1999, с. 143) та «Серед білого дня у Рівному викрали елітний позаляховик» (<https://itvmg.com>, 18.07.2022), де ФО *серед білого дня* вжита в значенні «відкрито, неприховано, не соромлячись» (Фразеологічний, 1999, с. 252); Специфіка вживання лексем на позначення кольору полягає в тому, що для прикметників як класу ознакових слів характерною є наявність оцінних значень і відповідних конотацій. Отже, у семантиці прикметника співіснують власне семантичний і прагматичний елементи змісту.

Аудіальні предикати (22%) реалізовано здебільшого дієсловами та іменниками з абстрактним значенням. Дієслівні предикати вербалізують семантику власне мовленнєвої діяльності (говоріння і т. ін.), співу або продукування інших звуків, наприклад: «*Реінтеграція: говорили-балакали, посідали й заплакали*» (<https://i-ua.tv>, 29.05.2022), де первинне значення лексем *говорити* й *балакати* – це «усно висловлювати думки, погляди; розповідати про що-небудь» (Словник, 1970, с. 94; Словник, 1971, с. 100); «*Уже перші півні заспівали*» (<https://umoloda.kyiv.ua>, 24.05.2022), де *співати* – «видавати голосом музичні звуки» (Словник, 1978, с. 514); «*Тепер не бджоли, а орки не гудуть: Павло Зібров через 30 років переспівав відому пісню*» (<https://meta.ua/uk>, 01.11.2022), де *гудіти* – це «видавати довгі протяжні низькі звуки» (Словник, 1971, с. 189).

Іменникові предикати містять такі заголовки: «*ІКЕА зіграла останній «акорд» на теренах росії*» (<https://ua.news/ua>, 15.08.2022), де *акорд* – це «одночасне сполучення кількох звуків різної висоти, що сприймається слухом як звукова єдність» (Словник, 1970, с. 27); «*Мер Львова закликав увесь світ щодня бити у дзвони на підтримку України*» (<https://zaxid.net>, 08.03.2022), де *дзвін* – «дія за значенням дзвеніти і звуки, утворювані цією дією» (Словник, 1971, с. 164). У заголовку «*Сервіс – це порожній звук*»: рівняни скаржаться на «*Кінопалац Україна*» ([\[info\]\(https://charivne.info\), 09.06.2021\) вжито ФО *пустий \(порожній\) звук* – «хтось, щось нічого не вартий, не значить» \(Фразеологічний, 1999, с. 328\), де лексема *звук* означає «слухове відчуття, що викликається механічними коливаннями; те, що людина чує, сприймає органом слуху» \(Словник, 1972, с. 500\).](https://charivne.</p>
</div>
<div data-bbox=)

Зазначимо, що у своїх дослідженнях А. Ковалевська наголошує на домінантній системі сприйняття українців – кінестетичній, що інкорпорує в собі ольфакторну, тактильну та смакову підсистеми (Ковалевська, 2014, с. 49). На її думку, «використання слів-предикатів цієї системи дозволить не лише покращити сприйняття будь-якого сугестогенного тексту..., а й значно підвищити його впливовий ефект, що уможливить оптимізацію побудови дискурсів, орієнтованих на перцепцію представниками української лінгвоментальності» (Ковалевська, 2014, с. 496). Такий висновок збігається з результатами наших попередніх досліджень (Lakomska, 2020; Лакомська, 2013) і підтверджений цією розвідкою про заголовкові сегменти сучасного інформаційного простору.

Висновки. Отже, наведені заголовки ілюструють розмаїтість предикатів, що максималізують сприйняття й потужно впливають на читача. Кінестетичні, візуальні та аудіальні предикати представлено різними частинами мови, проте можна стверджувати, що найпродуктивнішими є прикметникові компоненти, які, на противагу іменниковим та дієслівним, яскравіше унаочнюють характеристики повідомлюваного, а отже, виявляють вищий ступінь сугестії. Найбільшою частотністю з-поміж предикатів характеризуються кінестетичні; позначаючи тактильні відчуття, вони активізують сприйняття повідомлень та збагачують заголовки сугестивним потенціалом.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в детальному розгляді всіх різновидів предикатів не тільки у медійних заголовках, а й у текстових масивах сучасних засобів інформації.

ЛІТЕРАТУРА

- Гриндер Дж., Бендлер Р. Формирование трансa. Канск : Власть Советов, 1993. 346 с.
 Ковалевська А. В. Оптимізація сугестивного ефекту повідомлення (лінгвоментальний аспект). *Одеська лінгвістична школа: координати сучасних пошуків* : кол. монографія / ред. : Т. Ю. Ковалевська; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса : Букаєв В. В., 2014. С. 493-497.

- Ковалевська Т. Ю.** Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування: монографія. Одеса : Астропринт, 2008. 324 с.
- Лакомська І. В.** Репрезентативна специфіка фразеологізмів у заголовках українських газет. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2013. Vol. 4. P. 88–92.
- Михайленко В. В.** Фраземіка в українському політичному дискурсі: структура, семантика, прагматика. *Молодий вчений*. 2022. No 4.1 (104.1) С. 43–46. DOI : <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-104.1-11>.
- Терещенко Л., Станіславова Л.** Лексика і фразеологія сучасного українськомовного політичного дискурсу. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 53. Том 2. С. 197–202. DOI : <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-2-29>
- Словник української мови: в 11 т. / Ін-т мовознавства ім. О. Потебні АН УРСР / голова редкол. І. К. Білодід. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
- Ужченко В. Д.** Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.
- Фразеологічний словник української мови: у 2 кн. / уклад. [В. М. Білоноженко та ін.]. Київ : Наук. думка, 1999. 876 с.
- Kovalevska T. Yu., Kovalevska-Slavova A. V.** Suggestive linguistics: specificity and core methods. *Записки з українського мовознавства*. Вип. 29. Головний ред. Т. Ю. Ковалевська. Одеса : Видавець С.Л. Назарчук, 2022. С. 303–313. DOI : <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2022.29.262416>
- Krasnobaieva-Chorna Zh., Harbera I., Zhurkova O., Lakomska I.** Phraseology in Interdisciplinary Dimension: Tradition and Innovation : Collective Monograph / [ed. by T. Kovalevska]. Vinnytsia : LLC «Nilan-Ltd.». 2020. 160 с.

REFERENCES

- Bilodid, I. K.** (Ed.) (1970–1980). *Slovnnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]* (Volumes 1–11). Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].
- Bilozhenko, V.** et al. (Comps.) *Frazeolohichniy slovnnyk ukrainskoi movy [Phraseological dictionary of the Ukrainian language]* (Volumes 1–2). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Grinder, Dzh., Bendler, R.** (1993). Formirovaniye transa [Formation of trance]. Kansk: Vlast' Sovetov [in Russian]. С. 53.
- Kovalevska, A. V.** (2014). Optyimizatsiia suhestyvnoho efektu povidomlennia (linhvomentalnyi aspekt) [Optimizing the suggestive effect of a message (linguistic aspect)]. In T. Kovalevska (Ed.), *Odeska linhvistychna shkola: koordynaty suchasnykh poshukiv: kol. monohrafiia – Odesa linguistic school: coordinates of modern searches: col. monograph* (pp. 493–497). Odesa : Bukaiev V. V. [in Ukrainian].
- Kovalevska, T. Yu.** (2008). *Komunikatyvni aspekty neirolinhvistychnoho prohramuvannia: monohrafiia [Communicative aspects of neurolinguistic programming: monograph]*. Odesa: Astroprynt [in Ukrainian].
- Kovalevska, T. Yu., Kovalevska-Slavova, A. V.** (2022). Suggestive linguistics: specificity and core methods. In T. Kovalevska (Ed.), *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva – Notes on Ukrainian linguistics* (Issue 29), (pp. 303–313). Odesa: Vydavets S.L. Nazarchuk. DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2022.29.262416> [In English].
- Krasnobaieva-Chorna, Zh., Harbera, I., Zhurkova, O., Lakomska, I.** (2020). *Phraseology in Interdisciplinary Dimension: Tradition and Innovation : Collective Monograph* / [ed. by T. Kovalevska]. Vinnytsia: LLC «Nilan-Ltd.» [In English]
- Lakomska, I. V.** (2013). Reprezentatyvna spetsyfika frazeolohizmiv u zaholovkakh ukrainskykh hazet [Representative specificity of phraseological units in the headlines of Ukrainian newspapers]. In dr. Xenia Vamos (Ed.), *Science and Education a New Dimension. Philology* (Issue 4), (pp. 88–92). Budapest [in Ukrainian].
- Mykhailenko, V. V.** (2022) Frazemika v ukrainskomu politychnomu dyskursi: struktura, semantyka, prahmatyka [Frazemika in Ukrainian political discourse: structure, semantics, pragmatics]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*. Issue 4.1 (104.1) (pp. 43–46). Odesa: Vydavnytstvo “Molodyi vchenyi”. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-104.1-11> [in Ukrainian].

- Tereshchenko, L., Stanislavova, L.** (2022). *Leksyka i frazeolohiya suchasnoho ukrayins'komovnoho politychnoho dyskursu* [Vocabulary and phraseology of modern Ukrainian-language political discourse]. In M. Pantyuk, A. Dushnyi et al. (Eds.), *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka – Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers* (Issue 53), (Vol. 2), (pp. 197–202). Drohobych: Vydavnychi dim «Helvetyka». DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-2-29> [in Ukrainian].
- Uzhchenko, V. D., Uzhchenko, D.V.** (1998). *Frazeolohichniy slovnyk ukrainskoi movy* [Phraseological dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Osvita [in Ukrainian].

УДК 821.161.2-1.02

МАЛИЦЬКА Анна – аспірант кафедри української літератури та компаративістики, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Французький бульвар 24/26, Одеса, 65058, Україна (annaitilnen@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-2765-3154

DOI <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.5>

Бібліографічний опис статті: **Малицька, А.** (2022). Мілітарний герой у рецепції поетів «Працької школи». *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 52, 38–44, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.5>*

МІЛІТАРНИЙ ГЕРОЙ У РЕЦЕПЦІЇ ПОЕТІВ «ПРАЗЬКОЇ ШКОЛИ»

Анотація. У статті досліджено образ мілітарного героя в поетичній творчості митців «Працької школи» на матеріалі творів з антології «Стиллет і стилос. Українська мілітарна поезія». Мета роботи – характеристика причин з'яви образу мілітарного героя й класифікація його основних рис. Відповідно до поставленої мети у статті розглянуто дискусійні погляди вітчизняних літературознавців (Д. Донцов, М. Ільницький, В. Просалова та ін.) на феномен цілісності «пражан» як групи. Доведено, що, попри радикальне заперечення цього феномену деякими науковцями, можна кваліфікувати звернення до образу мілітарного героя як точку перетину для представників угруповання. У наведених поезіях висвітлено й проаналізовано коло основних проблем, унаочнених через художнє посередництво цього образу. Уперше здійснено типологію рис образу мілітарного героя в поетичному доробку «Працької школи» на основі концепції Ю. Шевельова про новий тип людини у повоєнній літературі. Вияв образу простежено крізь призму концепції «пасивного страждання» В. Б. Єйтса, що характеризує літературну критику поезії міжвоєнного періоду. Доведено, що найчастотнішою рисою образу мілітарного героя є риса воїновника, через яку трансльовано проблематику героїзації бою й апологетизації війни. Вона може бути поєднана з рисами аристократа й державника, де аристократизм тяжіє до ознак лицарства і є дотичним до проблем національної пам'яті та історичного досвіду. Аналіз творів засвідчує, що мілітарний герой органічно виростає на тлі особистого досвіду «пражан». Через нього постульовано життєствердний пафос війни, а також прийняття страждань і смерті. Отже, таке втілення докорінно суперечить європейській концепції «пасивного страждання», на якій постає антивоєнна за своєю суттю європейська лірика міжвоєнного періоду.

Ключові слова: мілітарний герой, «Працька школа», образ, «пасивне страждання», типологія.

MALITSKA Anna – graduate student, the Department of Ukrainian Literature and Comparative Studies, Odesa I. I. Mechnikov National University, Fransuzskii bulvar, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine (annaitilnen@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-2765-3154

DOI <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.5>

To cite this article: **Malitska, A.** (2022). Military hero in the perception of the poets of «The Prague group of Ukrainian nationalist writers». *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 52, 38–44. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.5> [in Ukrainian].*

THE MILITARY HERO IN THE PERCEPTION OF THE POETS OF «THE PRAGUE GROUP OF UKRAINIAN NATIONALIST WRITERS»

Summary. *The article is dedicated to the study of the image of a military hero in the poetic works of the artists of «The Prague Group of Ukrainian Nationalist Writers», based on the poetic works from «Stylet and stylus. Ukrainian Military Poetry» anthology. The aim of the article is the characterization of the reasons for the existence of the image of a military hero and the classification of its main features. According to the aim, the discussions of Ukrainian literary scholars (D. Dontsov, M. Plynitsky, V. Prosalova and others) around the phenomenon of the unity of «The Prague Group» are studied. It is proved that, despite the fact that some scholars reject the existence of this phenomenon, we are able to qualify the addressing to the image of a military hero as an intersection point for the representatives of this group. In the mentioned poetic works the range of the main problems that becomes apparent through the artistic mediation of this image, is emphasised and analysed. For the first time an attempt is made to create the typology of the features of the image of a military hero in the poetic works of «The Prague Group», based on the concept of Yu. Shevelyov about the new type of a human that appears in the after-war literature. The manifestation of the character through the concept of «passive suffering» by W. B. Yeats, that was prominent in the literary criticism of the poetry of the inter-war period, is analysed. It is proved that the most frequent feature of the image of a military character is the feature of the warrior, through which the problem of the glorification of the battle and the apology of war is translated. It can be combined with the features of the aristocrat and the statesman, where the aristocracy is close to the feature of knighthood and related to the problems of the national remembrance and the historical experience. The analysis of the poetic works states that the image of a military hero grows naturally from the personal experience of «The Prague Group» representatives. By means of it, the life-affirming pathos of the war, as well as the acceptance of suffering and death are manifested. So this embodiment of the image goes against the concept of the «passive suffering» by W. B. Yeats, on which the anti-war European poetry of the interwar period appears.*

Key words: *a military character, “The Prague Group of Ukrainian Writers”, image, the «passive suffering», the range of problems.*

Постановка проблеми. Через повномасштабну фазу російсько-української війни в сучасній літературі спостерігаємо сплеск розвитку мілітарної лірики, а відтак і посилення інтересу до її літературознавчого дослідження. У центрі образно-символічної системи таких поезій постає тип героя, натхненний, на нашу думку, образом мілітарного героя, що склався в літературі протягом ХХ століття, а сьогодні набуває нових рис, властивих художньому мисленню саме ХХІ століття. Отже, актуальність статті зумовлена необхідністю глибокого й усебічного осмислення цього образу в поезії, зокрема в поезії міжвоєнного періоду.

Фактичним матеріалом дослідження послуговували поезії митців «Празької школи» (Є. Маланюка, Л. Мосендза, О. Ольжича, О. Теліги та ін.), уміщені в першій українській антології мілітарної лірики «Стилет і стилос». Їх вибір вмотивовуємо тим, що українська література в еміграції не була заангажованою чи заідеологізованою, на відміну від материкової. Літературознавиця І. Захарчук (2008)

називає літературу в еміграції «альтернативною колоніальною» і вважає, що вона демонструє «деконструкцію імперського міфу» (с. 14). На наш погляд, доречно розглядати «Празьку школу» саме під таким кутом зору. А відтак і припустити, що висвітлений її представниками образ героя естетично й ідейно найбільш наближений до образу, формованого в українській мілітарній поезії від 2014 року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми кристалізування мілітарного героя в українській літературі в період між двома світовими війнами аналізували сучасники «пражан» (Ю. Шевельов), а також ті, кого в літературознавстві уналежнили до цієї групи (Л. Мосендз, Д. Донцов). Програмною в сучасних розвідках є праця М. Ільницького «Від “Молодої Музи” до “Празької школи”», у якій подано глибокий панорамний погляд на феномен «пражан» та пошук спільних мотивів і стилістики їхньої творчості, що дає підстави говорити про певну цілісність цієї групи. Пріоритетними шляхами дослідження

на сьогодні є інтертекстуальні зв'язки, рівні символіки творів (В. Просалова, Т. Рязанцева). Методологічно важливою для нашої розвідки є праця І. Захарчук, присвячена проблематиці мілітарного тексту в соцреалістичній літературі. У статті фокусуємо увагу на колі проблем, у виразнених у змісті художнього твору саме завдяки образу мілітарного героя. Узявши за основу критичні погляди Ю. Шевельова щодо цього образу, окреслимо типологію його основних рис. Важливим видається аналіз проблеми в компаративному аспекті крізь призму концепції «пасивного страждання», заявленої ірландським поетом і критиком В. Б. Єйтсом.

Мета дослідження – схарактеризувати причини з'яви образу мілітарного героя в поетичній творчості представників «Празької школи» та класифікувати його основні риси. Це зумовлює виконання таких завдань:

- дослідити рецепцію нового типу героя у творчості представників «Празької школи»;
- вивчити причини посилення інтересу до творення мілітарних образів у поезії «пражан»;
- здійснити типологію рис образу мілітарного героя з опорою на концепцію Ю. Шевельова;
- простежити зв'язок образу мілітарного героя з колом проблем, порушених у творах.

Виклад основного матеріалу. У сучасному літературознавстві твердження щодо усвідомлення «Празької школи» як цілісного угруповання є дискусійним. Зокрема, радикально заперечують її як групу в емігрантській літературі: «Вигадано неіснуючу насправді «Празьку школу» в літературі (творчість Є. Маланюка, Ю. Липи, Л. Мосендза, Ю. Дарагана, О. Ольжича та ін.) і відокремлено її від історії журналів «ЛНВ» і «Вістник» за редакцією Д. Донцова» (Баган, 2020). Так пояснено небажання літературознавців другої половини ХХ століття корелювати постаті цих митців із діяльністю Д. Донцова та з його націоналістичними постулатами. В. Просалова (2004) звертає увагу на полеміку, розгорнуту на сторінках журналів «Ми» та «Вістник» (редактором якого був сам Д. Донцов) на ґрунті протистояння «ідеологічної визначеності, підпорядкованості національно-патріотичній доктрині» та «необхідності творення

справжніх мистецьких цінностей, а не ідеологічних схем» (с. 10).

Натомість нам імпонує більш поміркована думка М. Ільницького (1995), який, вивчаючи погляди сучасників «пражан» на цей концепт, цитує Ю. Шевельова: «Не стилістика, отже, об'єднує «пражан» у цілість – спільного треба шукати в рисах світогляду, віри, ідеології. Спільним була віра в існування окремих української «національної духовності» (с. 198) та акцентує на виокремлених цим останнім рисах нового типу героя у їхній творчості – «сильної, «невгнутої» людини, аристократа, державника, войовника, лицаря, архітекта недосяжно високих надщоденних вез, майстра двосічного меча» (цит. за Ільницький, 1995, с. 198). З позицій цієї концепції й на матеріалі конкретних творів Ю. Дарагана, О. Ольжича, Є. Маланюка, Л. Мосендза, О. Теліги здійснюватимемо типологію рис мілітарного героя. Припускаємо, що образ мілітарного героя справді може бути спільним для багатьох «пражан».

Беззаперечним є вплив як історичних факторів (подій Першої світової війни та національно-визвольних змагань 1917–1921 рр.), так і культурологічних та історіософських концепцій окремих особистостей на становлення мілітарного героя у ліриці митців «Празької школи». Зокрема, головний ідеолог і натхненник «вісниківської квадриги» (групи поетів, уналежнюваних до «Празької школи») Д. Донцов (1958) розмірковує про кризу української літератури та заперечує існування в попередні періоди «героїчних емоцій», які характеризує так: «...уявіть себе під час шаленого лету на коні, або вояком під час атаки: пожадання, жадоба життя, шал упоєння, нестямний порив, погорда небезпеки, насолода ризиком, бажання нездержного лету – ось елементи цих емоцій...» (с. 53). На нашу думку, тут простежуються екзистенційні впливи, втілені у творенні межових ситуацій (між життям і смертю), дослідження людських емоцій у кризові для суспільства моменти (періоди війни). Саме у цей час, на думку Д. Донцова (1958), «на цілім світі йде переоцінка вартостей, коли в напруженім шуканні родяться нові моральні цінності, нові кличі, які мають вивести на новий шлях недужу тілом і душею хвору людськість» (с. 47). Цю переоцінку вба-

часомо насамперед у проблематиці, розгорнутій через посередництво образу мілітарного героя, зокрема в питаннях патріотизму, жертви й жертвовності, страждань і смерті.

Окреслену Ю. Шевельовим рису «сильної невгнутої людини» виявляємо у вірші «Дванадцять літ кривавилась земля...» О. Ольжича. Його ліричних героїв виховала «доба жорстока, як вовчиця» (Стилет і стилос, 2021, с. 10); період війни за незалежність, поразки УНР у національно-визвольній боротьбі, роки вимушеної еміграції. Інтоніційно цю поезію продовжує «Ода до прийдешнього» Є. Маланюка: «Спадкоємці бою, бурі діти!» (Стилет і стилос, 2021, с. 70). О. Теліга постулює образ сильного мілітарного героя імперативом: «*Ти в тінь не йди. Тривай в пекучій грі*» (Стилет і стилос, 2021, с. 146). Цей образ мілітарного героя, на наш погляд, органічно корелює з долею самих представників «Празької школи». В. Просалова (2004) дорівнює їх до воїнів на літературній ниві: «Поезія розцінювалася молодою генерацією як зброя, як засіб омріяного реваншу» (с. 11). У цьому, вважаємо, причина художнього осмислення образу мілітарного героя як «войовника» (за Ю. Шевельовим), відтак – увиразнення проблематики героїзації бою, апологетизації війни. Таким мілітарний герой постає в поезіях О. Ольжича: «*Наш пружний крок тверда земля доріг / Стрічає стогоном покори*» («Долини падають і туляться до ніг...») (Стилет і стилос, 2021, с. 14); «*Досить їх, молодих, здорових, / Що чекають, прагнуть літа, / Що заплатять річками крові / За твої палючі уста*» («Десь ти ходиш, діво невпинна...») (Стилет і стилос, 2021, с. 15), «*За ясні зорі і за тихі води / Твоїх степів, спустошених огнем, / Світи запалим, стопчемо народи!! / О Україно! Слухай, ми ідем!*» («О Україно...») (Стилет і стилос, 2021, с. 24). У поезії О. Теліги «Вечірня пісня» маскулінний образ героя-воїна постає з кута зору жіночого персонажа: «*Тобі ж подарую зброю: / Цілунок гострий як ніж. / Щоб мав ти в залізнім свисті – / Для крику і для мовчань – / Уста рішучі як вистріл, / Тверді як лезо меча*» (Стилет і стилос, 2021, с. 145). Тут у порівняннях спостерігаємо нагромадження мікрообразів зброї, які підсилюють загальний образ героя-войовника.

Погляд Є. Маланюка на героїв подібний до античних уявлень, у яких гармонійно поєднані зовнішня краса та духовна сила. Тож ми схильні розпізнавати в ньому риси войовника й аристократа: «*Бачу їх – високих і русявих, / Зовсім інших, не таких, як ми, – / Пристрастників висоти і слави, / Ненависників тюрми і тьми. / Ось їх стилі руки, ясні лиця, / Голос неблаганний, як наказ, / В гострім зорі зимно-синя криця...*» (Стилет і стилос, 2021, с. 70). На наш погляд, цей аристократизм закорінений в історичному минулому України, звідси – часте звертання до національного досвіду часів Київської Русі, козацтва. Україна в рецепції Є. Маланюка стає сакральним топосом – уособленням нової Еллади: «*Співуча мрія горизонту – / Сліпуча Степова Еллада*» (Стилет і стилос, 2021, с. 69); «*І виросте залізним дубом Рим / З міцного лона Скитської Еллади*» (Стилет і стилос, 2021, с. 63). Відтак у поезіях цього митця постають нерозривними риси «аристократа» й «державника»: «*Внук кремезного чумака, / Січовика блідий праправнук, – / Я закохавсь в гучних віках, / Я волю полюбив державну*» (Стилет і стилос, 2021, с. 54). Проте аристократичність мілітарного героя пояснена не походженням, а духовною силою.

Аристократизм, зумовлений спадкоємністю героїчного минулого України, знаходить художнє втілення в поезії Л. Мосендза «Romana militans»: «*Нащадки воїнів княжих, / Нащадки степових ізгоїв / минають прудкою ходою / минулого віхи хиткі*» (Стилет і стилос, 2021, с. 182). Образ мілітарного героя, викристалізований із художніх утілень минулого, посідає чільне місце також у поезіях Ю. Дарагана: «*В одно – густі червоні трунки, / Та кінь, та руку на стегно!*» (Стилет і стилос, 2021, с. 117). І якщо аристократизм героя Є. Маланюка корелює з мотивами державництва, то в Ю. Дарагана й Л. Мосендза йому близькі риси «лицаря». Так, у поезії «*Ти снівсь колись прапращуру мойому...*» Ю. Дарагана ліричний герой із радістю приймає смерть в ім'я свободи: «*... тому, хто щиро прагне волі, / Тому, хто прагне слави; а відтак / Наповнити життя останнім змістом, / Так, ніби смерть мов щастя віднайшли...*» (Стилет і стилос, 2021, с. 116). У Л. Мосендза той самий мотив свідомого

прийняття страждань і смерті окреслений характерним для лицарства постулатом чесного бою: «*Ми встанем, ми встанем без ліку, / Щоб в чеснім ще вмерти бою!*» (Стилєт і стилос, 2021, с. 183).

Творчість Лесі Українки засвідчила, що риси мілітарного героя-лицаря можуть бути художньо втілені не лише в маскулінних, а й фемінних образах. Цю тенденцію в міжвоєнний період продовжує О. Теліга. У її віршах «Мужчинам», «Вечірня пісня», «Відповідь» першорядним стає образ жінки, яка, зберігаючи традиційні фемінні риси коханої або дружини, виявляє готовність відпустити коханого на війну, рішучість навіть стати до бою поруч із ним: «*Ми ж радістю життя вас напоївши вщерть – / Без металевих слів і без зітхань даремних / По ваших же слідах підемо хоч на смерть!*» (Стилєт і стилос, 2021, с. 143).

Утілення образу мілітарного героя як «архітекта недосяжно високих надщоденних веж», на нашу думку, позначене неоромантичними й екзистенційними впливами. Крім того, доречним вважаємо його співвіднесення з «трагічним оптимізмом», увиразненим в історико-критичному осмисленні «Празької школи» Д. Донцовим. Він підкреслював красу героїки та оптимістичний пафос війни у статті «Трагічні оптимісти»: «Маланюк, Клен, Теліга, Мосендз, Ольжич – і ще один чи двоє – ось ті трагічні оптимісти, які узріли красу в героїці, [...] які певним рухом – відкинули геть від себе те, що досі вважалося красою: «трагізм» без оптимізму – що є безсилим скиглінням, і «оптимізм» без трагізму – що є оманною слабих» (Донцов, 1958, с. 284). Так, образ мілітарного героя в поезіях О. Ольжича часто наділений трагічним оптимізмом, закоріненим в українську ментальність із княжих часів: «*Жити повно, широко і скоро / І урвать, як спів. / Як колись, горіти і п'яніти, / Шоломом п'ючи, / І життя наопашки носити / На однім плечі*» (Стилєт і стилос, 2021, с. 11). Д. Донцов (1958), окреслюючи творчість «пражан», в О. Ольжича акцентував насамперед саме цю тенденцію: «Не протест, що збудився в раба, не пристрасть і гнів, – а «гордовита зухвалість», «тверда мужність» тих, що мрією своєю «до смерти хмільні в край»; що носять в собі «шал непогамованих хотінь»,

яких – бо вірять в своє право – не тривожать «ні сумнів, ні згадки, ні страх». Важно – жити повним життям» (с. 283).

У Є. Маланюка відзначаємо взаємозалежність рис архітекта й державника – поезія «Біографія»: «*Я – кривавих шляхів апостол / В голубі невичірні дні*» (Стилєт і стилос, 2021, с. 50). Вищою метою боротьби для поета стає утвердження української державності, на чому наголошено у «Варязькій баладі»: «... *Коли ж, коли ж знайдеш державну бронзу, / Проклятий край, Елладо степова?!*» (Стилєт і стилос, 2021, с. 59).

Трагічний оптимізм цікаво корелює, на нашу думку, з тенденціями, які охопили європейську лірику повоєнного періоду. Так, у передмові до збірки «Оксфордська книга сучасної поезії: 1892–1935 роки» ірландський поет і критик В. Б. Сйтс назвав причину, через яку не включив до видання творчість декількох знаних на той час постатей «втраченого покоління». І зауважив: «Пасивне страждання – це не тема для поезії. У всіх видатних трагедіях сама трагедія – це радість для того, хто гине, у грецьких трагедіях хор танцював» (Allison, 2006, с. 207). Зарубіжні літературознавці звертаються до цієї сентенції, визнаючи, що в антивоєнній поезії того періоду домінує «пасивна жертва», а не «активний герой» (Allison, 2006, с. 209). Британський літературознавець Б. Бергонзі (2010) пояснює, що в європейській літературі того часу побутувала думка про те, що «хорошою воєнної поезією є, у певному розумінні, протестна чи антивоєнна поезія» (с. 11). Чимало митців створювали зразки патріотичної мілітарної лірики, однак приблизно 1916 року ці настрої перейшли «від ілюзій до розчарування і злоби» (Bergonzi, 2010, с. 8). На противагу цій тенденції українська мілітарна поезія зберігає оптимістичний пафос, незважаючи на поразку УНР у національно-визвольних змаганнях. Наприклад, в О. Теліги оптимізм, «надщоденна межа» передана в призмі проблеми спадкоємництва боротьби: «*І ніти по слідах ваших скошених кроків / Рвучко тягнуться сотні окрилених ніг*» (Стилєт і стилос, 2021, с. 142).

Зарубіжні літературознавці також здійснювали спробу осмислення антоніма до цього поняття – «активного страждання»

як боротьби проти «дійсності, якою вона є» (Allison, 2006, с. 210). За нашим припущенням, ця концепція органічно розкрита в поезії «Празької школи» через проблему жертви й жертвності, а також проблематику сприйняття смерті. Отже, образ українського мілітарного героя – воюючого, «майстра двосічного меча» – стає полярним до того, який був витворений митцями «втраченого покоління». Ідейно він ближчий до «трагічного оптимізму» Д. Донцова й «мотиву страстотерпництва», досліджуваного Т. Рязанцевою. Крізь образ мілітарного героя поезій О. Ольжича трансльовано готовність жертви, страждань і смерті: «*В ім'я її прийняти мужньо муки / І в грізні дні залізної розплати / В шинелі сірій вмерти від гранати*» («Присвята» (Стилет і стилос, 2021, с. 12). В образі мілітарного героя митці інтерпретують «смерть як перемогу» (Рязанцева, 2020, с. 33) у духовній боротьбі зі злом: «*Це поглина безодню смерти / Безодня звитяжна життя*» (Л. Мосендз, «Мій шпиталь» (Стилет і стилос, 2021, с. 186). У поезіях Л. Мосендза, представлених в антології, прийняття смерті – частий мотив, пов'язаний з образом мілітарного героя: «*Він випив келих завзяття / Від вінця аж до дна*» (Стилет і стилос, 2021, с. 189); проблема життя і смерті вирішується через посередництво цього образу саме в душі трагічного оптимізму.

Висновки. Проаналізувавши літературознавчу рецепцію «Празької школи», ми дійшли висновку про дискусійність питання цілісності цієї мистецької групи. Відтак видається слушним говорити саме про типологічну єдність мистецьких доробків Ю. Дарагана, Є. Маланюка, Л. Мосендза, О. Ольжича, О. Теліги, зокрема у висвітленні образу мілітарного героя. Аналіз конкретних поезій дає підстави для типології рис мілітарного героя. Серед них найбільш частотною, на наш погляд, виявляється риса воюючого. Усвідомлення мілітарного героя саме як воїна та трансляція через нього проблематики героїзації бою й апологетизації війни яскраво відображені у віршах «*Долини падають і туляться до ніг...*», «*О Україно...*», «*Деся ти ходиш, діво невпинна...*»

О. Ольжича, «*Вечірня пісня*» О. Теліги. У представлених в антології «*Стилет і стилос*» поезіях Є. Маланюка ця риса поєднана з рисами аристократа й державника («*Біографія*», «*Уривок з поеми*», «*Варязька баллада*»). Водночас у поезіях Ю. Дарагана («*Ти снівсь колись прапашуру мойому...*», «*То я та вітер в дикім полі...*») і Л. Мосендза («*Romana militans*») аристократизм мілітарного героя тяжіє до ознак лицаря, стаючи у такий спосіб вираженням проблем національної пам'яті та історичного досвіду. У цих поезіях спостерігаємо й висвітлення екзистенційного конфлікту, зокрема прийняття страждань і смерті («*Мій шпиталь*» «*У сні, під киреєю віку*» Л. Мосендза, «*Давнім трупком, терпкістю Каяли...*» О. Ольжича). Цікавим видається втілення рис лицаря у віршах О. Теліги («*Мужчинам*», «*Вечірня пісня*», «*Відповідь*»), оскільки вони притаманні не лише маскулітним, а й фемінітним персонажам. Риса мілітарного героя як «архітекта недосяжних надщоденних меж» видається нам більш розмитою, однак вона інтонаційно близька до концепції «трагічного оптимізму». У «пражан» ця риса не існує окремо, а корелює з іншими (наприклад, у Є. Маланюка – з провідною для його мілітарного героя рисою державника). Мілітарний герой органічно виростає на тлі особистого досвіду представників літератури в еміграції. Через нього активно постулюють життєствердний пафос війни і раде прийняття страждань і смерті. Ці втілення докорінно суперечать єйтівській концепції «пасивного страждання», на якій, на думку критика, постає антивоєнна за своєю природою європейська лірика міжвоєнного періоду.

Перспектива дослідження. З огляду на зазначене, перспективу дослідження вбачаємо у компаративному вивченні творчості митців «Празької школи» і представників «втраченого покоління», а також ірландських поетів – борців за незалежність в Ірландії у 20-і роки ХХ століття для розуміння місця й специфіки українського мілітарного героя в європейській літературі першої половини ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА

- Баган О.** Вісниківство як феномен націоналізму в культурі. URL: <http://ukrpohliad.org/blogs/visnykivstvo-yak-fenomen-natsionalizmu-v-kulturi.html> (дата звернення: 07.10.2022).
- Донцов Д.** Дві літератури нашої доби. Торонто, 1958. 296 с.
- Захарчук І.** Війна і слово (Мілітарна парадигма літератури соціалістичного реалізму) : монографія. Луцьк : Твердиня, 2008. 406 с.
- Льницький М. М.** Від «Молодої Музи» до «Празької школи». Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 1995. 318 с.
- Просалова В. А.** Текст у світі текстів Празької літературної школи : монографія. Донецьк : Східний видавничий дім, 2004. 344 с.
- Рязанцева Т.** Дискурс війни в поезії Олекси Стефановича. *Слово і Час*. 2020. №1. С. 29–39.
- Стилєт і стилос. Українська мілітарна поезія / упор. О. Андрієвський. Київ : Стилєт і стилос. 232 с.
- Allison J.** War, Passive Suffering, and the Poet. *The Sewanee Review*. 2006. Vol. 113, № 2. P. 207–219.
- Bergonzi B.** The Problem of War poetry. The Byron Centre for the Study of Literature and Social Change School of English Studies, University of Nottingham, 2010. 27 p.

REFERENCES

- Andriyevskiy, O.** (Ed.) (2021). *Stylet i stylos. Ukrayins'ka militarna poeziya* [Stylet and Stylus. Ukrainian Military Poetry]. Kyiv: Stylet i stylos [in Ukrainian].
- Allison, J.** (2006). War, Passive Suffering, and the Poet. *The Sewanee Review*, 2 (Vol. 113), (pp. 207–219) [in English].
- Bagan, O.** (2020). *Visnykivstvo yak fenomen natsionalizmu v kulturi* [Visnykivstvo as the Phenomenon of Nationalism in Culture]. Retrieved October, 7, 2022 from <http://ukrpohliad.org/blogs/visnykivstvo-yak-fenomen-natsionalizmu-v-kulturi.html> [in Ukrainian].
- Bergonzi, B.** (2010). *The Problem of War Poetry*. The Byron Centre for the Study of Literature and Social Change School of English Studies, University of Nottingham [in English].
- Dontsov, D.** (1958). *Dvi literaturny nashoyi doby* [The Two Literatures of Our Epoch]. Toronto [in Ukrainian].
- П'nytsky, M.** (1995). *Vid «Molodoyi Muzy» do «Praz'koyi shkoly»* [From «Young Muse» to «Prague Group»]. Lviv: Instytut ukrayinoznnavstva im. I. Krypyakevycha [in Ukrainian]
- Prosalova, V.** (2005). *Tekst u sviti tekstiv Praz'koyi literaturnoyi shkoly* [Tekst in the World of Texts of the Prague Literature Group]. Donetsk: Shidny vydavnychy dim [in Ukrainian]
- Ryazantseva, T.** (2020). *Dyskurs viyny v poeziyi Oleksy Stefanovycha* [Discourse of War in Poetry by Oleksa Stefanovych]. *Slovo i Chas* [Word and Time], 1, 29–39 [in Ukrainian].
- Zaharchuk, I.** (2008). *Viyna i slovo (Militarna paradyhma literaturny sotsialistychnogo realizmu)* [War and Word (Military Paradigm of the Literature of Social Realism)]. Lutsk: Tverdnyya [in Ukrainian].

УДК 811.161.2'255.4:821.162.1

МАТОРИНА Наталія – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри полоністики і перекладу факультету філології та журналістики, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, Луцьк, 43025, Україна (n.m.matorina@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6012-5663>

Scopus-Author ID: 57290990800

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.6>

Бібліографічний опис статті: Маторіна, Н. (2022). Українськомовні переклади шульцівської художньої прози: наукометричний аспект. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 52, 45–52, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.6>

УКРАЇНСЬКОМОВНІ ПЕРЕКЛАДИ ШУЛЬЦІВСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ: НАУКОМЕТРИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Швидкий розвиток сучасної науки зумовив з'яву в середині ХХ ст. нової галузі наукознавства – наукометрії, яка займається статистичними дослідженнями, збором кількісних даних для різних академічних дисциплін. Зрозуміло, що завдання кількісного наукознавства вирішують переважно спеціалізовані служби, проте для приватних пошукових завдань реального користувача можна обрати деякі методи, що допомагають точніше орієнтуватися в інформаційному просторі тієї чи тієї предметної галузі. Метою пропонованої статті є статистично-кількісна презентація наукометричного спрямування українськомовних перекладацького дискурсу в сучасних українських літературознавчих студіях. Специфіка об'єкта дослідження, мета наукової розвідки зумовили застосування таких методів: описового; наукометричного, зокрема статистичного, підрахунку кількості публікацій; кількісного, компонентного й контекстуально-інтерпретаційного аналізів; аналізу та індуктивного узагальнення отриманих фактів; елементів рецептивного аналізу. У статті оприлюднено найповнішу оновлену й систематизовану інформацію, зокрема у вигляді таблиць, щодо бінарних опозицій оповідання (збірка) ↔ перекладач і перекладач ↔ шульцівський літературний дискурс за формальними (кількісними) ознаками, як-от: хронологічними, авторськими, належність перекладачеві, що, зі свого боку, у перспективі поглиблене й ґрунтовне структурування відповідного матеріалу за змістовими, тематичними, типологічними ознаками, здобутками конкретних перекладачів і шульцознавців. Матеріали запропонованої наукової розвідки допоможуть шульцологам, зокрема майбутнім перекладачам, заощадити час, обґрунтовуючи вибір конкретного художнього твору Бруно Шульца для перекладу, а також для подальшого докладного й ретельного дослідження всіх чи окремих перекладів того чи того тлумача.

Ключові слова: галицьке літературне пограниччя, Бруно Шульц, наукометрія, статистичний метод, кількісний аналіз, якісний аналіз, художній переклад, перекладач.

MATORINA Natalia – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Doctoral Applicant of the Department of Polonistics and Translation of the Faculty of Philology and Journalism, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13, Voli Avenue, Lutsk, 43025, Ukraine (n.m.matorina@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6012-5663>

Scopus-Author ID: 57290990800

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.6>

To cite this article: Matorina, N. (2022). Ukrainskomovni pereklady shultsivskoi khudozhnoi prozy: naukometrychnyi aspekt. [Ukrainian-language translations of Schulz's literary prose: scientometric aspect]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho*

universytetu imeni Ivana Franka. Serii «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 52, 45–52, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.6> [in Ukrainian].

UKRAINIAN-LANGUAGE TRANSLATIONS OF SCHULZ'S LITERARY PROSE: SCIENTOMETRIC ASPECT

Summary. *The rapid development of modern science led to the emergence in the middle of the 20th century of a new branch of science – scientometrics, which is engaged in statistical research, collection of quantitative data for various academic disciplines. It is clear that mainly the tasks of quantitative science are solved by specialized services. However, for private search tasks of a real user, one can choose some methods that allow navigating more accurately and, most importantly, faster in the information field of a particular subject area. The purpose of the outlined article is a statistical and quantitative presentation of the scientometric direction of Ukrainian-language translations of Bruno Schulz's prose works for the systematization and generalization of Schulz's literary discourse in modern Ukrainian literary studies. The specificity of the object of the study and the purpose of the scientific study have led to the use of the following methods: descriptive; scientometric, in particular statistical, counting of the number of publications; quantitative, component, and contextual-interpretive analysis; analysis and inductive generalization of the obtained facts; elements of receptive analysis. The article brings to light the most comprehensive updated and systematized information, in particular in the form of tables, regarding the structuring of translators and translations of Schulz's literary works concerning the binary oppositions of the story (collection) ↔ translator and translator ↔ Schulz's literary discourse according to formal (quantitative) features, such as: chronological, authorial, belonging to the translator, which, in turn, in the future makes it possible to structure the relevant material on the basis of content deeply and thoroughly, thematic, typological, achievements of specific translators and Schulzologists. The materials of the proposed research will help Schulzologists, in particular future translators, to save time when justifying the choice of a specific work of art by Bruno Schulz for translation, as well as for further detailed scrupulous study of all or individual translations of this or that interpreter.*

Key words: *Galician borderlands literature, Bruno Schulz, scientometrics, statistic method, quantitative analysis, qualitative analysis, artistic translation, translator.*

Постановка проблеми. Зміна вектора сучасних наукових досліджень (збільшення обсягів наукової інформації за останні 40–50 років у вісім-десять разів; експоненціальне зростання наукових напрацювань; інформація соціологічних досліджень про витрати майже 50% робочого часу дослідників на інформаційно-пошукову діяльність, зокрема статистичного спрямування тощо) зумовила з'яву в середині ХХ ст. нової галузі наукознавства – кількісного, чи наукометрії, яка займається статистичними дослідженнями структури та динаміки різноманітної наукової інформації, тобто збором, аналізом, тлумаченням чи поясненням, а також представленням кількісних даних для різних академічних дисциплін: гуманітарних, суспільних, природничих, формальних, прикладних тощо. Звісно, завдання наукометрії вирішують переважно спеціалізовані інститути та інформаційні служби. Однак для приватних пошукових завдань реального користувача можна обрати

деякі методи, що допоможуть йому точніше орієнтуватися в інформаційному полі своєї предметної галузі. Статистичні дані кількісного наукознавства можна використовувати: а) для узагальнення інформації про публікації й отримання уявлення про відносний рівень опрацювання певних питань; б) за прийняття рішення стосовно вивчення публікацій того чи того науковця в межах конкретної дослідницької теми та включення їх до списку опрацьованої літератури; в) під час розподілу перекладачів за кількістю перекладів, перекладених творів за кількістю перекладачів для виявлення продуктивності й визначення рангу перекладача, вибору текстів того чи того тлумача як об'єкта дослідження літературного чи перекладацького дискурсів тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Об'єкт пропонованої статті наукометричного спрямування – українськомовні переклади художніх прозових творів польськомовного письменника галицького

літературного пограниччя першої половини ХХ ст. Бруно Шульца.

Переклади оповідань Бруно Шульца українською мовою різноаспектно аналізували й аналізують Г. Чопік (Чопік, 2004), М. Габлевич (Габлевич, 2007), Т. Возняк (Возняк, 2012), В. Меньок (Меньок, 2012), Н. Гузевата (Гузевата, 2013), А. Павлишин (Павлишин, 2022), Н. Маторіна¹ (Маторіна, 2022) та ін. Бібліографічні характеристики таких публікацій трапляються в біобібліографічних покажчиках (Бруно Шульц, 2018), у мережі інтернет, зокрема на сторінках порталу Schulz / forum (Schulz / forum, online) тощо. На жаль, з одного боку, наукові напрацювання шульцологів і шанувальників життєвого й творчого шляху Бруно Шульца іноді містять окремі помилки², неточності, прогалини, білі плями тощо; з іншого – сучасну шульціану безперервно поповнюють нові й нові напрацювання, зокрема й перекладацького спрямування: усі вони потребують певної статистичної систематизації й кількісного узагальнення. До того ж у доступних нам джерелах відсутні наукові публікації, присвячені запропонованій у нашій науковій розвідці проблематиці.

Метою статті є статистично-нарративна (кількісно-нарративна) презентація українськомовних перекладів художніх прозових творів Бруно Шульца для систематизації

¹ Авторка статті підготувала розвідку, яка містить найповнішу оновлену, систематизовану й узагальнену інформацію хронологічно-нарративного спрямування щодо шульцівського українськомовного літературного дискурсу. Статтю прийнято до друку, див.: Маторіна Н. Календарно-нарративна «протобіографія» українськомовних перекладів художніх творів Бруно Шульца. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2022. № 58.

² Зокрема, Н. Гузевата зазначає: «У 1988 році новела «Птахи» і повість «Санаторій під Клепсидрою» у перекладі Миколи Яковини були надруковані в івано-франківській газеті «Комсомольський прапор» (Гузевата, 2013, с. 202); фактично ж було опубліковане оповідання «Друга осінь» (Шульц, 1988); а «Птахи» і «Санаторій під Клепсидрою» разом із «Другою осінню» опубліковані пізніше – у 1992 р. – на сторінках «Сучасності» (Шульц, 1992). Далі читаємо [про перекладачів шульцівських оповідань]: «До Івана Гнатюка, Миколи Яковини, Тараса Возняка, Ігоря Клеха [перекладав російською – *Н. М.*] та Григорія Комського [перекладав російською – *Н. М.*] долучилися Тарас Матіїв, Андрій Шкраб'юк, Андрій Павлишин, Андрій Бондар та Андріус Вишняускас» (Гузевата, 2013, с. 202); авторка не вказує, що Тарас Матіїв – це псевдонім Тараса Возняка (Павлишин, 2022, с. 462), а Андріус Вишняускас – Андрія Павлишина (там само, с. 463). Такі фактологічні помилки поширені, на жаль, у шульцівському (і не лише) літературознавчому дискурсі.

й узагальнення шульцівського літературного дискурсу перекладацького спрямування в сучасних українських літературознавчих студіях. Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) упорядкувати повний список перекладачів художніх творів Бруно Шульца українською мовою; 2) укласти реєстр українськомовних перекладів як окремих шульцівських оповідань (зокрема, оприлюднених у ЗМІ), так і повних збірок за прізвищами їхніх авторів; 3) представити сюжетний якісний аналіз отриманих кількісних показників щодо бінарних опозицій *оповідання (збірка) ↔ перекладач і перекладач ↔ шульцівський літературний дискурс*.

Специфіка об'єкта дослідження, мета статті зумовили застосування таких методів: описового; наукометричного, зокрема статистичного, підрахунку кількості публікацій; кількісного, компонентного й контекстуально-інтерпретаційного аналізу; аналізу та індуктивного узагальнення отриманих фактів; елементів рецептивного аналізу, заснованого на суб'єктивних враженнях від сприйняття українськомовних шульцівських творів тощо, що загалом уможливить досягнення мети й завдань запропонованої наукової розвідки.

Актуальність дослідження полягає, по-перше, у розширенні шульцологічної проблематики в межах польсько-українського шульцівського літературного й літературознавчого дискурсів; по-друге, у суттєвому обмеженні кількості псевдопроблем, які виникають через недостатню поінформованість дослідників, відсутність наукових розвідок наукометричного спрямування, що призводить до використання псевдоінформації, розроблення вже вирішених чи неактуальних проблем, а значить, і марної затрати зусиль науковців.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-методологічним підґрунтям наукової розвідки обрано поняття *шульцівський перекладацький дискурс, кількісний і якісний аналіз*, але термінологічний аспект досліджуємо побіжно, бо він потребує глибшого аналізу й мета статті цього не передбачає.

Під *шульцівським перекладацьким дискурсом* українськомовного спрямування розуміємо розподілені в часі й просторі переклади прозових творів Бруно Шульца з мови оригіналу (польської) на українську, які рухаються

комунікаційними каналами від створювачів (комунікантів, перекладачів) до користувачів (реципієнтів, українських читачів) із метою забезпечення міжкультурної – польсько-української – комунікації.

Сутність *кількісного методу досліджень* полягає у визначенні розміру (у широкому сенсі) досліджуваного явища та його складників. *Якісний метод досліджень* – це аналіз досліджуваних (у нашому випадку – літературних) явищ, який полягає у виокремленні елементарних складників, виявленні причинно-наслідкових зв'язків і залежностей між ними, визначенні їхньої цілісної структури, тлумаченні змісту, інтерпретації функції. Упевнені, що не існує кількісного чи якісного аналізу в, так би мовити, «чистому вигляді»: обидва тісно взаємодіють, доповнюючи один одного.

Отже, підґрунтям фактологічної бази наукової розвідки послуговували 33 позиції: 1) збірка «*Цинамонові крамниці*» – 15 оповідань (Шульц, 2017, с. 5–115]³; 2) збірка «*Санаторій під Клепсидрою*» – 13 оповідань (там само, с. 116–331); 3) «розпорошені» шульцівські оповідання «Поza збірками» – 4 оповідання (там само, с. 332–376); 4) оповідання «Ундуля» (Шульц (Верон Марселій), 2022). До цього переліку не увійшли т. зв. «випадкові» чи «принагідні» переклади, здійснені шульцологами у ході вивчення особливостей шульцівського дискурсу з метою ілюстрації відповідних наукових положень, хоча припускаємо, що в перспективі до об'єктно-предметної сфери дослідження потрібно залучати й такі переклади.

Систематизуємо статистичну інформацію щодо українськомовних перекладів оповідань Бруно Шульца відповідно до опозиції *оповідання ↔ переклад*.

Збірка «Цинамонові крамниці» → 15 оповідань.

Оповідання «Серпень», «Ошаління» (у перекладі І. Гнатюка – «Навіженство», Л. Герасимчука – «Мана»), «Німрод» (у перекладі І. Гнатюка – «Немрод»), «Пан», «Пан Кароль», «Таргани», «Віхола» (у перекладі І. Гнатюка й Л. Герасимчука – «Буря»), «Ніч

великого сезону» (разом 8 оповідань) перекладали І. Гнатюк; А. Шкраб'юк; Т. Возняк; Ю. Андрухович; Л. Герасимчук (5 перекладачів – 5 перекладів).

Оповідання «Трактат про манекенів, або Ще одна Книга Буття» (у перекладі І. Гнатюка – «Трактат про манекени або друга книга роду», Л. Герасимчука – «Трактат про манекени, або Інша книга буття»), «Трактат про манекенів. Продовження» (у перекладах І. Гнатюка і Л. Герасимчука – «Трактат про манекени. *Продовження*»), «Трактат про манекенів. Завершення» (у перекладах І. Гнатюка і Л. Герасимчука – «Трактат про манекени. *Завершення*») (3) перекладали І. Гнатюк; А. Шкраб'юк; Ю. Андрухович; Л. Герасимчук (4 перекладачі – 4 переклади).

Оповідання «Птахи» (1) перекладали М. Яковина; І. Гнатюк; А. Шкраб'юк; Ю. Андрухович; О. Бунда, Т. Думан і Лев Скоп; Л. Герасимчук (8 перекладачів – 6 перекладів, зокрема 5 одноосібних і 1 – колективний (три автори)).

Оповідання «Манекени» (1) перекладали І. Гнатюк; С. Бреславська; А. Шкраб'юк; Ю. Андрухович; Л. Герасимчук (5 перекладачів – 5 перекладів).

Оповідання «Цинамонові крамниці» (у перекладі Т. Думан і Л. Скопа – «Склепи цинамонові», Л. Герасимчука – «Корицеві крамниці») (1) перекладали І. Гнатюк; А. Шкраб'юк; Т. Возняк; Ю. Андрухович; Т. Думан і Лев Скоп; Л. Герасимчук (7 перекладачів – 6 перекладів, зокрема 5 одноосібних і 1 – колективний (два автори)).

Оповідання «Вулиця Крокодилів» (1) перекладали М. Яковина; І. Гнатюк; А. Шкраб'юк; Ю. Андрухович; Л. Герасимчук (5 перекладачів – 5 перекладів).

Збірка «Санаторій під Клепсидрою» → 13 оповідань.

Оповідання «Книга», «Геніальна епоха» (у перекладі А. Шкраб'юка – «Геніальна епоха»), «Мертвий сезон», «Додо», «Едьо» (у перекладі А. Шкраб'юка – «Едзьо»), «Пенсіонер», «Остання батькова втеча» (разом 7 оповідань) перекладали А. Шкраб'юк; Ю. Андрухович (2 перекладачі – 2 переклади).

Оповідання «Весна» (1) перекладали Б. Струмінський (фрагменти), А. Шкраб'юк; Т. Возняк; А. Павлишин, А. Бондар і В. Меньок

³ За основу назв українськомовних перекладів беремо назви оповідань із збірки всіх прозових художніх творів Бруно Шульца в перекладі Юрія Андруховича (Шульц, 2017), для новели «Ундуля» – переклад С. Бреславської (Шульц (Верон Марселій), 2022).

(уривок); Ю. Андрухович (7 перекладачів – 5 перекладів, зокрема 4 одноосібних і 1 – колективний (три автори)).

Оповідання «Липнева ніч», «Самота» (у перекладі Т. Возняка й А. Шкраб'юка – «Самотність») (2) перекладали А. Шкраб'юк; Т. Возняк; Ю. Андрухович (3 перекладачі – 3 переклади).

Оповідання «Мій батько йде в пожежники» (у перекладі М. Яковини й А. Шкраб'юка – «Мій батько вступає в пожежну команду»); «Друга осінь» (2) перекладали М. Яковина, А. Шкраб'юк; Ю. Андрухович (3 перекладачі – 3 переклади).

Оповідання «Санаторій під Клепсидрою» (1) перекладали М. Яковина; А. Шкраб'юк; Т. Возняк; А. Павлишин; Ю. Андрухович (5 перекладачів – 5 перекладів).

Поза збірками → 4 оповідання.

Оповідання «Осінь», «Республіка мрій», «Комета», «Вітчизна» (4) перекладали Т. Возняк; Ю. Андрухович (2 перекладачі – 2 переклади).

Оповідання «Ундуля» (1) переклала С. Бреславська (1 перекладач – 1 переклад).

Висновуємо: 1) найбільше українськомовних перекладів – по 6 – мають оповідання «Птахи» і «Цинамонові крамниці» (2 оповідання); 2) по 5 – оповідання «Серпень», «Ошаління», «Манекени», «Німрод», «Пан», «Пан Кароль», «Вулиця Крокодилів», «Таргани», «Віхола», «Ніч великого сезону»; «Весна», «Санаторій під Клепсидрою» (12); 3) по 4 – новели «Трактат про манекенів, або Ще одна Книга Буття», «Трактат про манекенів. Продовження», «Трактат про манекенів. Завершення» (3); 4) по 3 – «Липнева ніч», «Самота»,

«Мій батько йде в пожежники», «Друга осінь» (4); 5) по 2 – «Книга», «Геніальна епоха», «Мертвий сезон», «Додо», «Едьо», «Пенсіонер», «Остання батькова втеча»; «Осінь», «Республіка мрій», «Комета», «Вітчизна» (11); 6) 1 українськомовний переклад маємо для оповідання «Ундуля» (1).

Отриманий матеріал представлено в таблиці «Кількісні показники бінарної опозиції *оповідання – переклад*» (таблиця 1).

Які оповідання якими фахівцями перекладено?

1) Б. Струмінський (1985) – «Весна» (фрагменти) → 1 оповідання (уривок); 2) М. Яковина (1988) – «Птахи», «Вулиця Крокодилів», «Друга осінь», «Санаторій „Під Клепсидрою”» → 4 оповідання; 3) І. Гнатюк (1989) – повна збірка «Цинамонові крамниці» → 1 збірка; 4) С. Бреславська (1993) – «Манекени», «Ундуля» → 2 оповідання; 5) Т. Возняк (1995) – «Пан Кароль», «Цинамонові крамниці», «Віхола», «Ніч великого сезону»; «Липнева ніч», «Самотність»; «Осінь», «Республіка мрій», «Комета», «Вітчизна» → 10 оповідань; 6) А. Шкраб'юк (1995) – повні збірки «Цинамонові крамниці» і «Санаторій під Клепсидрою» → 2 збірки; 7) А. Павлишин (2002) – «Санаторій під Клепсидрою», «Весна» (уривок; у співавторстві з А. Бондарем і В. Меньок) → 1 оповідання (уривок); 8) А. Бондар (2008) – «Весна» (уривок; у співавторстві з А. Павлишином і В. Меньок) → 1 оповідання (уривок); 9) В. Меньок (2008) – «Весна» (уривок; у співавторстві з А. Павлишином і А. Бондарем) → 1 оповідання (уривок); 10) Ю. Андрухович (2012) – повні збірки «Цинамонові крамниці» і «Санаторій під Клепсидрою», оповідання

Таблиця 1

	Назва оповідання	Кількість оповідань	Кількість перекладів
1	«Птахи», «Цинамонові крамниці»	2	по 6
2	«Серпень», «Ошаління», «Манекени», «Німрод», «Пан», «Пан Кароль», «Вулиця Крокодилів», «Таргани», «Віхола», «Ніч великого сезону»; «Весна», «Санаторій під Клепсидрою»	12	по 5
3	«Трактат про манекенів, або Ще одна Книга Буття», «Трактат про манекенів. Продовження», «Трактат про манекенів. Завершення»	3	по 4
4	«Липнева ніч», «Самота», «Мій батько йде в пожежники», «Друга осінь»	4	по 3
5	«Книга», «Геніальна епоха», «Мертвий сезон», «Додо», «Едьо», «Пенсіонер», «Остання батькова втеча»; «Осінь», «Республіка мрій», «Комета», «Вітчизна»	11	по 2
6	«Ундуля»	1	1
		33	Від одного до шести

«По́за збірками» – «Осінь», «Республіка мрій», «Комета», «Вітчизна» → 2 збірки оповідань і новели – 4 – «По́за збірками»; 11) Т. Дудка (2020) – «Птахи» (у співавторстві з О. Бундою і Л. Скопом), «Склепи цинамонові» (у співавторстві з Л. Скопом) → 1 оповідання; 12) Л. Скоп (2020) – «Птахи» (у співавторстві з О. Бундою і Т. Дудкою), «Склепи цинамонові» (у співавторстві з Т. Дудкою) → 1 оповідання; 13) О. Бунда (2020) – «Птахи» (у співавторстві з Т. Дудкою і Л. Скопом) → 1 оповідання; 14) Л. Герасимчук (2022) – повна збірка «Корицеві крамниці» → 1 збірка.

Отже, українською мовою прозові художні твори Бруно Шульца перекладали 14 фахівців: 1) усі оповідання (крім нещодавно знайденої новели «Ундуля») – 32 – переклав Юрій Андрухович; 2) обидві збірки (крім т. зв. «розпорошених» оповідань і новели «Ундуля») – 28 оповідань – Андрій Шкраб'юк; 3) повну збірку оповідань «Цинамонові крамниці» – 15 оповідань – І. Гнатюк і Л. Герасимчук; 4) 10 оповідань – 4 зі збірки «Цинамонові крамниці», 2 – із збірки «Санаторій під Клепсидрою», 4 «розпорошених» новели – Т. Возняк; 5) 4 оповідання – 2 зі збірки «Цинамонові крамниці», 2 – зі збірки «Санаторій під Клепсидрою» – М. Яковина; 6) по 2 оповідання – «Манекени» і «Ундуля» – С. Брес-

лавська; «Птахи» і «Склепи Цинамонові» – Т. Дудка і Л. Скоп; 7) по 1 новелі – уривок з «Весни» – Б. Струмінський; А. Павлишин, А. Бондар, В. Меньок; новелу «Птахи» – О. Бунда (у співавторстві).

Отриманий матеріал представлено в таблиці «Кількісні показники бінарної опозиції *перекладач – кількість перекладених шульцівських оповідань*» (табл. 2).

Отже, основні загальні положення в межах якісно-нарративної характеристики отриманих кількісних показників щодо бінарних опозицій *оповідання (збірка) ↔ перекладач і перекладач ↔ шульцівський літературний дискурс* можна сформулювати так: 1) кількісно-якісне студіювання українськомовних перекладів письменника галицького літературного пограниччя Бруно Шульца є доцільним й потрібним у контексті належності оригінальних польськомовних творів митця до літератури з тривалою історією мультикультурності, багатоетнічності, у певний спосіб і залежного буття; 2) структурування перекладів і перекладачів шульцівських прозових художніх творів за формальними (кількісними) ознаками, як-от: хронологічними, мовними, авторськими, видавничими, географічними, належність перекладачеві тощо – уможливило поглиблене й ґрунтовне

Таблиця 2

	Перекладач	Кількість перекладених оповідань							Оповідання
		32	28	15	10	4	2	1	
1	Ю. Андрухович	32							повні збірки «Цинамонові крамниці» і «Санаторій під Клепсидрою», «По́за збірками»
2	А. Шкраб'юк		28						повні збірки «Цинамонові крамниці» і «Санаторій під Клепсидрою»
3	І. Гнатюк			15					повна збірка «Цинамонові крамниці»
4	Л. Герасимчук			15					повна збірка «Корицеві крамниці»
5	Т. Возняк				10				«Пан Кароль», «Цинамонові крамниці», «Віхола», «Ніч великого сезону»; «Липнева ніч», «Самотність»; оповідання «По́за збірками»
6	М. Яковина					4			«Птахи», «Вулиця Крокодилів», «Друга осінь», «Санаторій „Під Клепсидрою”»
7	Т. Дудка						2		«Птахи» і «Склепи цинамонові»
8	Л. Скоп						2		«Птахи» і «Склепи цинамонові»
9	С. Бреславська						2		«Манекени» і «Ундуля»
10	Б. Струмінський							1	«Весна» (уривок)
11	А. Павлишин							1	«Весна» (уривок)
12	А. Бондар							1	«Весна» (уривок)
13	В. Меньок							1	«Весна» (уривок)
14	О. Бунда							1	«Птахи»

структурування відповідного матеріалу за ознаками змістовими, тематичними, типологічними, здобутками конкретних перекладачів; 3) представлення кількісної інформації слугує увиразненню наративних характеристик і тверджень дослідників щодо всебічної характеристики шульцівського українськомовного дискурсу, а відповідні статистично-кількісні додатки – за наявності – суттєво розширюють її текстову частину тощо.

Висновки. Сподіваємося, що систематизований фактичний матеріал запропонованої наукової розвідки допоможе майбутнім перекладачам заощадити час, обґрунтовуючи вибір конкретного художнього твору Бруно Шульца для перекладу, а шульцівській спільноті стане в нагоді для подальшого детального скрупульозного дослідження всіх чи окремих перекладів того чи того тлумача.

ЛІТЕРАТУРА

- Бруно Шульц** (1892 – 1942): бібліографічний покажчик / уклад. Н. М. Рішаві; редактор С. Ю. Фартушок; рецензенти: В. В. Меньок; Г. Юзефчук; відпов. за вип. М. М. Дмитрів; Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Бібліотека. Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2018. 210 с.
- Возняк Т.** Бруно Шульц. Повернення. Львів : «І», 2012. 218 с.
- Габлевич М.** Перекладач – другий автор : [про переклад творів Бруно Шульца]. *Бруно Шульц і культура Пограниччя* : матер. двох перших едіцій Міжнар. фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі / [наук. ред. В. Меньок]; Польський ін-т у Києві, Полон. наук.-інформ. центр ім. І. Менька, ДДПУ ім. І. Франка. Дрогобич, 2007. С. 207–214.
- Гузевата Н.** Чи складно перекладати Бруно Шульца українською. *Київські полоністичні студії*. Т. XXII. Київ, 2013. С. 202–206.
- Меньок В.** Слово від перекладача. *Шульц Б. Літературно-критичні нариси* / опрац. та передм. М. Кітовська-Лисяк; пер. з пол. та післям. В. Меньок. Київ, 2012. С. 166–168.
- Павлишин А.** Українські переклади творів та публікації мистецького доробку Бруно Шульца. *Шульцівський словник* / за редакцією Владзімежа Болецького, Єжи Яжембського, Станіслава Росека. Переклад з польської Андрія Павлишина. Київ : Дух і Літера, 2022. С. 461–466.
- Чопік Г.** Бруно Шульц : Українське різночитання. *Шульц Б. Цинамонові крамниці. Санаторій під клепсидрою*. Львів : Форум видавців, 2004. С. 7–8.
- Шульц Б.** (Верон Марселій). Ундуля / переклад з польської С. Бреславська. *Збруч*. 15.01.2022. URL : <https://zbruc.eu/node/109940>.
- Шульц Б.** Друга осінь / переклад з польської Микола Яковина. *Комсомольський прапор*. [Івано-Франківськ]. 26 листопада 1988 р. № 141–144.
- Шульц Б.** Птахи. Друга осінь. Санаторій «Під Клепсидрою» / переклад з польської Микола Яковина. *Сучасність : література, мистецтво, суспільне життя*. [Київ]. 1992. № 10 (378). С. 23–41.
- Шульц Б.** Цинамонові крамниці та всі інші оповідання в перекладі Юрія Андруховича: оповідання; переклад з польської. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2017. Вид. четверте. 384 с.
- Schulz / forum. Ринок. URL : <https://schulzforum.pl/ua/obrazy/rynek>

REFERENCES

- Chopik, H.** (2004). Bruno Shults: Ukrainiske riznochyttannia [Bruno Shultz: Ukrainian Variety Reading]. In B. Shults, *Tsynamonovi kramnytsi. Sanatorii pid klepsydroiu – Cinnamon Shops. Sanatorium Under the Sign of the Hourglass* (pp. 7–8). Lviv: Forum vydavtsiv [in Ukrainian].
- Hablevych, M.** (2007). Perekladach – druhyi avtor: [pro pereklad tvoriv Bruno Shultsa] [Translator – the other author: [on translation of the works of Bruno Schulz]]. In V. Menok (Ed.), *Bruno Shults i kultura Pohranychchia: mater. dvokh pershykh edytsii Mizhnar. Festyvaliu Bruno Shultsa v Drohobychi – Bruno Schultz and the culture of Borderlands: materials of the first two editions of the Bruno Schulz International Festival in Drohobych* (pp. 207–214). Drohobych [in Ukrainian].
- Huzevata, N.** (2013). Chy skladno perekladaty Bruno Shultsa ukrainskoiu [Is it difficult to translate Bruno Schulz into Ukrainian]. *Kyivski polonistychni studii – Kyiv polonistic studios* (Vol. XXII), (pp. 202–206). Kyiv [in Ukrainian].
- Menok, V.** (2012). Slovo vid perekladacha [A word from the translator]. In B. Shults, *Literaturno-krytychni narysy – Literary and critical essays* (pp. 166–168). Kyiv [in Ukrainian].

- Pavlyshyn, A.** (2022). Ukrainiski pereklady tvoriv ta publikatsii mystetskoho dorobku Bruno Shultsa [Ukrainian translations of works and publications of Bruno Schulz's artistic works]. In *Shultsivskiy slovnyk – Vocabulary of Schulz* (pp. 461–466). Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
- Rishavi, N. M.** (Comp.) (2018). *Bruno Shults (1892 – 1942): bibliografichnyi pokazhchuk [Bruno Schulz (1892 – 1942): bibliographic index]*. Drohobych: RVV DDPU im. I. Franka [in Ukrainian].
- Shults, B.** (2022). Undulia [Undula]. *Zbruch – Zbruch*. Retrieved from: <https://zbruc.eu/node/109940> [in Ukrainian].
- Schulz, B.** (1988). Druha osin / pereklad z polskoi Mykola Yakovyna. [Second Autumn / translated from Polish by Mykola Yakovyn]. *Komsomolskyi prapor – Komsomol flag*, 141–144 [Ivano-Frankivsk] [in Ukrainian].
- Shults, B.** (1992). Ptakhy. Druha osin. Sanatorii «Pid Klepsydroiu» [Birds. Second Autumn. Sanatorium Under the Sign of the Hourglass]. In Mykola Yakovyna (Trans.), *Suchasnist: literatura, mystetstvo, suspilne zhyttia – Modernity: Literature, Art, Public Life, 10 (378)*, 23–41 [Kyiv] [in Ukrainian].
- Shults, B.** (2017). *Tsynamonovi kramnytsi ta vsi inshi opovidannia v perekladi Yurii Andrukhovycha: opovidannia; pereklad z polskoi [Cinnamon Shops and all other short stories in translation by Yurii Andrukhovych: stories; translated from Polish]*. Kyiv: A-BA-BA-HA-LA-MA-HA [in Ukrainian].
- Schulz / forum. (n. d.). *Rynok – Market*. Retrieved from <https://schulzforum.pl/ua/obrazy/rynek> [in Polish].
- Vozniak, T.** (2012). *Bruno Shults. Povernennia [Bruno Schulz. Returning]*. Lviv: «I» [in Ukrainian].

УДК 81'42:821.161.2'06-3-93.09(092)

ОГАР Анна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна (annaogar@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4917-8008>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.7>

Бібліографічний опис статті: Огар, А. (2022). Особливості мовного портретування в сучасній українській прозі для дітей (на матеріалі повістей Ольги Максимчук). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 52, 53–59, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.7>

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОГО ПОРТРЕТУВАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ ДЛЯ ДІТЕЙ (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТЕЙ ОЛЬГИ МАКСИМЧУК)

Анотація. У статті йдеться про особливості мовного портретування в повістях Ольги Максимчук для дітей. Мовний портрет як опис зовнішніх ознак персонажа, його внутрішнього стану забезпечує цілісність художнього зображення, для якого художньо-словесна деталь надзвичайно важлива. Його призначення – слугувати засобом характеротворення, типізації та індивідуалізації героїв. За нашими спостереженнями, саме мовне зображення є одним із основних текстотвірних елементів у фантастичній дилогії письменниці. Створено портрети героїв дуже позитивних, однак не ідеальних. Ці портрети мозаїчні, але цілісні, глибоко психологічно виписані. У змалюванні персонажів домінують внутрішні риси. Це і є вирізняльною ознакою портретування письменниці. Лише побіжно описано зовнішність, у якій акцентовано колір очей та волосся, адже кольороназви відіграють важливу роль в сюжеті твору: так розділено Добро і Зло.

Мовні засоби творів прості й зрозумілі для читачів. Актуальним є проникнення в тканину характеризувальних текстів фразем та просторічних, навіть знижених лексем. Для конкретизації та індивідуалізації персонажів письменниця вдається до засобів образності. Здебільшого послуговується епітетами, особливо кольороназвами, які набувають переносних значень. Подибуємо й різноманітні порівняння, що увиразнюють портрети, а часом метафори та інші тропи.

Ключові слова: мовний портрет, сюжетний портрет, зовнішній портрет, внутрішній портрет, засоби образності.

OHAR Anna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Fundamental Disciplines of Primary Education Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivana Franka str., Drohobych, 82100, Ukraine (annaogar@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4917-8008>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.7>

To cite this article: Ohar, A. (2022). Features of language portrait in modern Ukrainian prose for children (based on the stories of Olha Maksymchuk). *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 52, 53–59, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.7> [in Ukrainian]

FEATURES OF LANGUAGE PORTRAIT IN MODERN UKRAINIAN PROSE FOR CHILDREN (BASED ON THE STORIES OF OLHA MAKSYMCHUK)

Summary. *The article deals with the features of language portraiture in Olha Maksymchuk's stories for children. A verbal portrait is a description of the character's external features, his internal state, which ensures the integrity of the artistic image, for which the artistic and verbal detail is extremely important. Its purpose is to serve as a means of character creation, typification and individualization of heroes. According to our conclusions, the language image is one of the main text-creative elements in the writer's fantastic dilogy. Portraits of very positive but not ideal heroes were created. These portraits are mosaic, but integral, deeply written psychologically. Internal features dominate the depiction of characters. This is a distinguishing feature of the writer's portrait. The appearance is described very little, only the color of the eyes and hair is emphasized, because the color names play an important role in the plot of the work: this is how Good and Evil are divided.*

The language means of the works are simple and understandable for readers. Penetration into the fabric of texts that characterize, phrases and spatial, even reduced lexemes is relevant. To specify and individualize the characters, the writer resorts to the means of imagery. It mostly uses epithets, especially color names, which acquire figurative meanings. We also find various comparisons that express portraits, and sometimes metaphors and other tropes.

Key words: *linguistic portrait, plot portrait, external portrait, internal portrait, means of imagery.*

Постановка проблеми. Сучасна художня література – особливий художньо-естетичний феномен, що формується під впливом світоглядної та естетичної концепції певної епохи, залежить від її культурно-історичних особливостей, змінюється разом із приходом нових поколінь читачів, трансформацією суспільних уявлень про дитинство, читання, освіти тощо. Звільнення літератури від тотального контролю ідеології зумовило її сприйняття як мистецького явища, спричинило зростання наукового інтересу до неї, розширення предметного дослідницького поля (Качак, 2018, с. 3). Цікавою є сучасна література для дітей і в лінгвістичному плані. Вона фіксує мову сьогодення, утворює мовну норму, формує мовні тенденції. Мова сучасної художньої прози загалом позначена дією активних лексико-семантичних процесів – запозичення, жаргонізації, формування нових значень і розмаїтих конотацій. Характерним є проникнення у художній текст елементів розмовно-побутового мовлення (Штонь, 2020, с. 123). Прискіпливої уваги потребує мова художніх текстів для дітей, бо її вплив на мовленнєве становлення читачів годі переоцінити.

Мовний зміст сучасних художніх текстів теж модифіковано. Зокрема, письменники вдаються не лише до осучаснених тем, а й до відповідних мовних засобів, також прийомів

їхнього поєднання й витворення. Один із них – мовний портрет. Це стилістична фігура, реалізована в художньому творі, опис зовнішніх ознак персонажа, його внутрішнього стану, який забезпечує цілісність художнього зображення й для якого кожна художньо-словесна деталь функціонально значуща (Єрмоленко, 2001, с. 94–95). Портрет – засіб характеротворення, типізації та індивідуалізації персонажа, що фіксує його обличчя, фігуру, манеру поводитися (Качак, 2018, с. 233, 249). Портрет візуалізує героя, функціонально забезпечує його образну конкретизацію та індивідуалізацію, є ключем до розкриття головної ідеї твору, розуміння його сюжету. Лідія Мацевко говорить про сюжетний портрет, який творять розкидані по всьому творі невеликі описи зовнішності та психологічних рис тих чи тих персонажів (Качак, 2018, с. 172). Забігаючи наперед, скажемо, що саме такі портрети виявляємо на сторінках повістей Ольги Максимчук.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні художні твори для дітей – особливе літературне та мовне явище. І якщо літературний його аспект уже отримав широке та ґрунтовне опрацювання (маємо на увазі монографію “Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку ХХІ ст.” Тетяни Качак (Качак, 2018)), то мовний ще чекає свого ретельного дослідника. Поодинокі розвідки

такого плану все ж є. Серед них – і наша стаття про лексичне різноманіття й багатство форм вираження думки, про промовистий онімікон та вишуканий і водночас простий синтаксис, про своєрідне поєднання образних висловів і тропів, серед яких особливе місце посідають епітети та порівняння, в художній мові письменниці (Огар, 2022).

Мета статті – виявити та проаналізувати особливості й засоби мовного портретування персонажів у повістях Ольги Максимчук. Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**: розкрити суть поняття «мовний портрет»; проаналізувати мову творів Ольги Максимчук для дітей; виявити своєрідність портретування в цих текстах.

Виклад матеріалу. За нашими спостереженнями, мовне зображення є одним із основних текстотвірних елементів у фантастичній діалогії письменниці «Світ у вулкані». Це важливо, адже художній текст як взірцева реалізація мовної практики, безперечно, сприяє мовленнєвому розвитку дитини. Вбудовування образів персонажів шляхом їхнього мовного портретування допомагає реалізувати й найважливішу якість тексту – художність, покликану актуалізувати емоційну сферу читача через розкриття мистецького задуму, естетичного та духовного начал твору. А ще художній твір створює в дитячій свідомості ідеал, приклад для наслідування. І важливо, щоб цей ідеал був «правильним» з морально-етичного та культурно-ціннісного поглядів, але не ідеалізував чи героїзував персонажів так, щоб у читача сформувалася якась хибна самооцінка або, що гірше, розвивалися комплекси, а навпаки – вселяв упевненість у собі, націлював на розвиток, сприяв формуванню толерантного ставлення до інших. Цього письменниця домагається через мовне портретування: «звичайнісінькі хлопчик і дівчинка зі звичайного міста, що мешкають у звичайнісінькій квартирі найзвичайнісінької багатоповерхівки» (Максимчук, 2021, с. 7–8). Саме така акцентована тавтологія на початку історії демонструє, так би мовити, пересічність героїв і наближує їх до читача. Надалі письменниця ще не раз актуалізуватиме смисл ‘звичайні; такі, як усі’, порівняймо:

Вони були точнісінько такі ж, як усі. Принаймні на початку цієї історії. Часом веселі, а часом сумні.

Мали друзів і ворогів, маленькі пригоди і великі таємниці. Авжеж, усе точнісінько так, як у тебе. Хіба що їхні очі – неймовірно зелені – вирізняли їх з-поміж інших хлопчиків і дівчаток. Такі очі були у всіх Брумів. Про цю сім’ю частенько так і казали: “Оті, зеленоокі” (Максимчук, 2021, с. 9).

Однак авторка не знеособлює своїх героїв, бо поряд із підкресленням їхньої звичайності наголошує також на їхній унікальності. Сусідкування різноманітностей, виражене розгорнутою антитезою, не лише увиразнює образи, а й свідчить про їхню складність, багатовимірність чи, як кажуть літературознавці, об’ємність (Максимчук, 2021, с. 210). Саме в царині літературознавства ґрунтовно досліджено новітні типи героїв у сучасній прозі для дітей.

Повісті Ольги Максимчук – пригодницько-фантастичні. У пригодницьких творах автори не часто вдаються до портретних зарисовок. Натомість мовно деталізують перипетії, акцентують сюжетність. Це особливо виразно простежується у творах, адресованих читачам молодшого шкільного віку, де переважають скупі, штрихові, мозаїчні, із типовими рисами образи дітей, а психологізм зведений до мінімуму. Зовнішній портрет творять кілька художніх деталей, а вдача передана вираженими невластиво прямою мовою емоціями. Розлогі описи заміщують вкраплення, що констатують емоційні реакції, а апеляції до стилістичних фігур і тропів лише спорадичні (Качак, 2018, с. 208–209). У власне пригодницьких творах образи головних героїв виписані глибше, об’ємніше, виразніше, що витворює їхню багатогранність, переконливість, правдивість, а насичення тексту переживаннями, роздумами та емоціями додає йому експресивності, емоційності (Качак, 2018, с. 211). Особливістю фантастичної прози є ідеалізація героїв, наділення їх надприродними здібностями та акцентування їхньої месійності, і саме схематичні образи є рушієм сюжету (Качак, 2018, с. 214).

Найважливішою рисою мовного портретування у творах Ольги Максимчук є акцентування внутрішнього світу героїв, що дещо дисонує з окресленою вище загальною тенденцією розвитку сучасної української прози для дітей. Тож є підстави вести мову про

характерну для сучасної реалістичної та соціально-психологічної прози (світової загалом, української зокрема) тенденцію переорієнтації з сюжету, дії на психологію персонажів (Качак, 2018, с. 171). Хоч аналізовані тексти не містять розлогіх внутрішніх характеристик, бо й сам твір не є реалістичним. Радше має певні реалістичні моменти, а в портретуванні акцент зроблено на внутрішніх рисах героїв, які певним чином зумовлюють сюжетну лінію.

Образи письменниці яскраві, свіжі, емоційні. Скажімо, Сонька: «Адже вона завжди сміялася більше і голосніше за інших. А ще дівчинка більше за інших говорила, сперечалася й розмахувала руками. Її темні неслухняні кучері невпинно стрибали вгору-вниз. Вона завжди все знала, мала багато друзів і завжди була в центрі уваги. А ще – та ви вже й самі, мабуть, здогадалися – Сонька була відмінниця і староста класу. Адже ж таки здогадалися? Певна річ, що була! Бо хто ж, як не вона? Її завжди було багато. Навіть називали її багатьма іменами. Точніше, ім'я було одне, але чомусь кожен звертався до дівчинки по-своєму: хто кликав її Сонькою, хто Сонею, а часом ще й Зосею чи Софійкою. Вона ж тільки сміялася й, радісно метляючи кучерями, відгукувалася на всі оті імена» (Максимчук, 2021, с. 8–9). Як бачимо, тут вимальовано насамперед характер, актуалізовано емоційний його компонент – як за допомогою прямих номінацій, так і шляхом нагромадження емоційно забарвлених і риторичних речень. Апелювання до читача мовби робить його співгероєм, що цілком доречно з огляду на аудиторію. Героїня дуже яскрава й різнобічна, на це вказує й низка імен дівчинки, якими до неї зверталися. Не можна не зауважити і її емоційності, яку визначають типовою ознакою жіночої вдачі. Проте цю рису не можна однозначно трактувати тільки як гендерний маркер, коли йдеться про дітей, бо емоційність – це основа їхнього психічного розвитку. Так, для молодших школярів загалом характерна чутливість, емоційне осягнення довкілля, щирість та відвертість у вираженні свої переживань (Качак, 2018, с. 225–226).

Особливо в повісті наголошено на розумових здібностях головних героїв: «Сонька багато знала. Вона розумілася на парашутах,

математиці і вчителях. <...> Сонька краще за нього знала математичні формули, дотепно коментувала поведінку старших і ніколи *не лізла по слово в кишеню*» (тут і далі курсивом виділено фразеологічні одиниці) (Максимчук, 2021, с. 254).

Але й інші аспекти характеру авторка не полишає поза увагою, а чітко виписує: «Вона була відчайдушна, смілива дівчинка, і слухаючи розповіді про різні небезпеки та страшних чудовиськ, завжди перепитувала себе: а що ж вона? Злякалася б чи ні, якби була в тій казці? Як би вчинила? Що сказала б? І, чесно відповідаючи, щоразу переконувалась, що впоралася б із тією пригодою не гірше за всіх інших на світі царівен, лицарів і чарівників» (Максимчук, 2021, с. 18). Нанизування питальних речень теж спрямоване на розкриття внутрішнього світу героїні через рефлексію.

У письменниці є ще більш психологічні портрети, що, як згадувалося, випадають із загальної тенденції, проте вони (а це вже йде в унісон з усією сучасною літературою для дітей) теж мозаїчні. «Світ у вулкані» містить багато таких вербальних малюнків без жодного зовнішнього опису: «Її брат, Марко Брум, був геть інакший. Він ріс тихим і задумливим хлопцем. Навіть усміхався якимось замислено – самими очима. Більше слухав, ніж говорив. Часто міркував про щось своє, багато мріяв і читав. Книжки він любив іще дужче, ніж Сонька. А вона ж перечитала майже все, що було написано на цьому світі!» (Максимчук, 2021, с. 9). Гіперболізуючи, авторка підкреслює начитаність, рівень ерудиції головних героїв, ненав'язливо вказує читачам напрям їхнього розвитку. Дівчинка постає впевненою та вольовою, а хлопчик м'яким, добродушним, що не зовсім відповідає традиційним уявленням.

Ще один прийом мовного зображення письменниці – спільне портретування, що зрозуміло, бо герої – близнюки: «Близнюки росли дружньо. Вони ділили одне з одним усі таємниці, а донедавна навіть сиділи за однією партою» (Максимчук, 2021, с. 10); «Увечері, коли Марко і Сонька закінчували свої справи, вони бігли одне до одного, і все ставало як колись. Таємниці – пошепки, пригоди – навпіл, а дружба – назавжди» (Максимчук, 2021, с. 10).

Попри багато спільних уподобань, кожен герой мав свої. Маркові подобалося смажити млинці, усамітнюватися і щось обдумувати чи мріяти (Максимчук, 2021, с. 9–10), а Сонька полюбляла чудернацькі розповіді сусідської бабусі (Максимчук, 2021, с. 10).

Портрети упродовж розвитку сюжету дооформлюють деталі, у яких зазвичай акцентовано внутрішні риси героїв. Вони доволі розлогі – див. наведені нижче фрагменти, у яких виокремлено тропи та стилістичні фігури:

Дівчинка ще якусь мить вагалася. А тоді її чорні кучері підскочили вгору і вона таки зважилася. Розумака Сонька, яка завжди робила тільки мудрі вчинки, яка навчала Марка думати головою, яка завжди лягала спати, щойно на **дзвіниці лунав дзвін**, – раптом рішуче взялася рукою за клямку на вікні, потягнула її до себе... (Максимчук, 2021, с. 16).

Він [Марко] анітрохи не здивувався, коли побачив її [Соню] в самому центрі великого гурту хлопців та дівчат. Усі, **мов зачаровані**, слухали дівчинку, яка жваво щось розповідала (Максимчук, 2021, с. 69);

Софія знала, що щось не так. Вона завжди все знала (Максимчук, 2021, с. 129);

Бо то була б не Сонька, якби не підслухала. Від неї не можна було нічого і ніколи приховати (Максимчук, 2021, с. 124);

Щось їй не договорюють, щось від неї приховують. А цього дівчинка не любила. **Їй потрібна була розгадка. Пояснення. Відповідь.** І Сонька вирішила будь-що знайти її. Так, як робила це завжди (Максимчук, 2021, с. 125);

... їй подобалося командувати і вона *пхала свого носа* скрізь, куди не треба (Максимчук, 2021, с. 200);

Єдине, що він міг розгледіти, – це старанно виведені букви в її зошиті й охайно складені в пеналі ручки та олівці (Максимчук, 2021, с. 201);

Бо той був якийсь дивний. <...> Правду кажучи, він ніколи не ображався на Агаву, а тільки добродушно всміхався. <...> Зате нова сусідка по парті через ці дурні витівки відразу вибухала і вже не раз сварилася з Агавою (Максимчук, 2021, с. 200).

Таких елементів опису Соні значно більше, ніж Марка. Замовчуванням наче підкреслено його тихий характер. Натомість доволі часто вербалізовано вдачу дівчинки: охайність, жвавість, компанійськість, розсудливість, метикуватість, націленість на досягнення свого, постійність, емоційність.

Авторка вдається здебільшого до звичної лексики та фразеології, нескладних тропів й стилістичних фігур – порівняння, тавтології, парцеляції, виділених нами в текстах. А от описи зовнішності скупі: кучеряве кирпате дівчесько (Максимчук, 2021, с. 199).

Окремо варто сказати про любов близнюків одне до одного, що акцентовано в творі не прямим номінуванням, а описово. І таке ставлення, безсумнівно, гарний приклад для наслідування: «Невпинно щось примовляючи і лагідно погладжуючи стривоженого брата по плечу, Софія швидко зачесала пальцями його розкуйовджене волосся й рішуче потягнула брата назад до гурту – мовляв, годі думати» (Максимчук, 2021, с. 71); «Якби його серце не вистукувало весь час одне й те саме ім'я, він міг би почути й побачити багато важливого. <...> Але він думав тільки про Соньку. Тому всі інші звуки, кольори та дивовижі пройшли повз нього» (Максимчук, 2021, с. 120).

Оці виразні портрети на сторінках твору доповнюють епізодичні скупі описи, які ще більше підкреслюють характер героїв:

Зблаженно-прителепкуватим виразом на обличчі він, розчепіривши руки, погойдувався у повітрі вгору-вниз (Максимчук, 2021, с. 35);

Софія **набурмосено бурмотіла** щось собі *під носа* (Максимчук, 2021, с. 35).

Незважаючи на те, що діти перебували в доволі незбагненній ситуації, – адже вони летіли невідомо-куди-звідки-і-навіщо, – ім обом раптом стало затишно і спокійно. А десь у глибині їхніх сердець, у передчутті неймовірних пригод, уже народжувалася радість (Максимчук, 2021, с. 36);

Що нижче вони опускалися, то більше округлювалися з подиву їхні очі. Зрештою подиву стало так багато, що Бруми забули махати в повітрі руками, втратили рівновагу і гепнулися на зелену м'яку траву (Максимчук, 2021, с. 37).

Більш розлогі портрет іншого героя – Агави – теж зосереджений лиш на його характері: «Цей дотепний, непосидючий хлопчина мав якусь дивну особливість: здавалося, його не може зацікавити нічогосінько. Агава сам не розумів, як воно так виходить. Його мудра і кмітлива голова так швидко вдовольнялася

новими враженнями, що вже наступного дня хлопцеві все починало видаватися нудним і нецікавим. У школі відмінні оцінки нанизувалися одна на одну без жодних зусиль, усі книжки з домашньої бібліотеки давно були перечитані, а комп'ютерні ігри виграні. Спорт, подорожі, розваги – все це минало, не залишаючи почуття задоволення. Тому Агава Мідний днями поспіль лише гиготів і гицав, вигадуючи такі дурниці, що дорослі навколо *за голови хапалися*» (Максимчук, 2021, с. 158). Цей опис письменника подає на початку розповіді, зовсім оминувши зовнішність при знайомстві з головним героєм. Так вона демонструє пріоритетну роль характеру, хоч саме зовнішні риси є ключем у цій історії. Вклавши ці описи в уста своїх героїв, вона лиш підсилює їх: «І Сонька відразу згадала, що поруч із нею сидить **повний, повнісінький, найповніший** у всій школі бовдур!» (Максимчук, 2021, с. 168). Тавтологія в поєднанні з просторічним словом дуже виразно характеризує хлопця.

А скупий зовнішній опис (лише три слова) дано аж на десятій сторінці історії про Агаву: «Ні, він не хотів *бити байдики*. Але й сказати мамі, чого саме він хоче, теж не міг. Як і собі самому. Тому він іще раз пхинькнув, аж на серці стало тоскно, і притулився рудим веснянкуватим носом до холодного скла. Та за хвилину він уже *махнув рукою* на всі свої думки. Місто миготіло за шибкою, хлопець помалу втрачав гостроту відчуттів і, мабуть, через недоспану ніч, незабаром почав *кловати носом*» (Максимчук, 2021, с. 164).

Як бачимо, навіть у цьому фрагменті домінує внутрішнє портретування. Письменник акцентує невизначеність, нездатність знайти себе, якусь внутрішню пустоту свого героя. Агаву вербалізовано як «баламута», у якого *«хоч греблю гати друзів-розбишак»* (Максимчук, 2021, с. 159). Часто в літературі дитина-бешкетник є аутсайдером або проблемною дитиною. А в Ольги Максимчук навпаки. Агатино незацікавленість змушує його «байдики бити», вигадувати дурниці, але упродовж твору він змінюється: «Його очі й далі *світилися* сотнями веселих *бісиків*, червоний чуб йоршиком стирчав у різні боки, та все ж він був геть інакший. Доросліший? Відповідальніший?» (Максимчук, 2021, с. 45). І змі-

нюється герой саме внутрішньо, він знаходить те, що його зацікавило і що йому полюбилося, і в цьому неабиякий виховний потенціал.

Скупі три слова зовнішнього портрета аж на сімнадцятій сторінці продовжено згадкою про його рудий чуб і руду пухнасту павутинку вій, там, де змальовано й кінську гриву, колір якої «такий, як сонце пізнього вечора, чи кленове листя ранньої осені, чи як стомлений випалений степ улітку...» (Максимчук, 2021, с. 172). Схожість, навіть ідентичність чуба й гриви – це зовнішній атрибут спорідненості хлопця та коня, зустріч з яким безповоротно змінила Агаву: він ходив принашканий і трохи розгублений, задумливо *дивився* кудись *крізь стіну* і нікого не чув, до нього прийшов незваний досі спокій (Максимчук, 2021, с. 176–178). Такі дво-трислівні деталі, майстерно вплетені в тканину твору, розкидані по всьому його обширі: скажімо, веснянкуватий ніс (Максимчук, 2021, с. 197).

Зовнішній опис у письменниці – це здебільшого інструмент для передачі внутрішнього стану героя. І він навіть не зображує чи ідентифікує (бо універсальний: його можна вжити щодо будь-кого), а швидше передає його емоційний стан: «Він повернув до конюха червоне напружене лице з двома вибухливими очима, одне з яких нервово підморгувало» (Максимчук, 2021, с. 186); «Його щокі побуряковіли, чуб настовбурчився, наче голки дикобраза. ... *Із хлопчачих очей летіли іскри*» (Максимчук, 2021, с. 83). Серед соматизмів, якими послуговується письменник, домінують номени «очі» та «волосся». Саме їхній колір слугує єдналим елементом між світом реальним і фантастичним, між дітьми й драконами та кіньми. Кольороназви загалом відіграють сюжетотвірну функцію у творі, у якому яскраве і кольорове Добро протистоїть сірому Злу. Насамкінець зазначимо, що зовсім випущені в тексті описи одягу, що ще більше нівелює зовнішній аспект у описах героїв.

Наголосимо й на такому. Аналізований твір можна було б назвати гендерно нейтральним, але певні гендерно забарвлені вкраплення все ж можна відшукати. У тексті є центрування головних героїв – і хлопців, і дівчинки, він адресований читачам обох статей, описано їхню поведінку та психологію, але не акцентовано гендерні

ролі. Лиш незначні штрихи вказують на модель поведінки, ставлення до себе й до протилежної статі – основні маркери гендерної самоідентифікації (Качак, 2018, с. 227):

Якби він був трохи відвертішим із собою, то давно б визнав, що думає про Соньку ледь не більше ніж треба. <...> А ці її кучері? Якого дідька вони так скачуть угору-вниз? Як на пружинках! Геть зосередитися не можна! (Максимчук, 2021, с. 247);

Зовсім несподівано хлопець виявив, що спілкуватися з Сонькою значно цікавіше, ніж з Олельком. Говорили вони мало – так, перекидалися вряди-годи кількома фразами. Але ж як! ... Тепер вони мало не щодня позичали одне в одного олівці та книжки, а якось дівчинка навіть сама подзвонила Агаві, щоб обговорити з ним домашню з математики. Агава тоді чомусь аж розхвилювався, так наче це було щось важливе (Максимчук, 2021, с. 254);

Сонька весело *стріляла* на нього *очима* (Максимчук, 2021, с. 247);

Але *піймала себе на думці*, що з таким хлопцем, мабуть, могла б дружити (Максимчук, 2021, с. 45).

Цими кількома фрагментами обмежується презентація гендерної взаємодії в повістях.

Висновки. У повістях О. Максимчук створено портрети героїв дуже позитивних, однак не ідеальних. Навіть месійність, котру зазвичай спостерігаємо у творах, герої яких рятують світ, введена ненав'язливо. Портрети мозаїчні, але цілісні. В образах персонажів вербалізовано в основному внутрішні риси й лише побіжно описано зовнішність, у якій акцентовано колір очей та волосся.

Мовні засоби прості й зрозумілі для читачів. Актуальним є проникнення у тканину твору фразем та просторічних, навіть знижених (бовдур, дідько) лексем для характеристики героїв. Відзначимо, що для конкретизації та індивідуалізації персонажів О. Максимчук вдається до засобів образності. Здебільшого послуговується епітетами, особливо кольороназвами. Виявляємо й різнотипні порівняння, які увиразнюють портрети (кучері скачуть, як на пружинках; чуб йоршиком стирчав; чуб настовбурчився, наче голки дикобраза), а часом – і метафори: павутинка вій, очі світилися бісиками.

Перспективним вважаємо дослідження особливостей мовного портретування в інших сучасних художніх творах для дітей.

ЛІТЕРАТУРА

- Єрмоленко С., Бирик С., Тодор О. *Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів*. Київ : Либідь, 2001. С. 94–95.
- Качак Т. *Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку XXI ст.* Монографія. Київ : Академвидав, 2018. 320 с.
- Максимчук О. *Світ у вулкані. Срібний і червоний*. Львів : Видавництво Старого Лева. 2021. 304 с.
- Максимчук О. *Світ у вулкані. Дощ-убивця*. Львів : Видавництво Старого Лева. 2021. 328 с.
- Огар А. Художній простір творів для дітей Ольги Максимчук : лінгвостилістичний і лінгводидактичний аспекти. *Молодь і ринок*. 2022. № 6. С. 84–89.
- Штонь О. Лінгвостилістичні особливості мовних портретів у прозі Василя Слапчука. *Studia methodologica*. 2020. № 50. С. 122–129.

REFERENCES

- Yermolenko, S., Byryk, S., Todor, O. (2001). *Ukrayinska mova. Korotkyi tлумachnyy slovnyk lnhvistychnykh terminiv. [Ukrainian language. A brief explanatory dictionary of linguistic terms]*, 94–95. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Kachak, T. (2018). *Tendentsiyi rozvytku ukrayinskoyi prozy dlya ditey ta yunatstva pochatku XXI st [Trends in the development of Ukrainian prose for children and youth at the beginning of the XXI century]*. Monograph. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
- Maksymchuk, O. (2021). *Svit u vulkani. Sribnyy i chervonyy [The world in the volcano. Silver and red]*. Lviv: Sary Lev Publishing House [in Ukrainian].
- Maksymchuk, O. (2021). *Svit u vulkani. Doshch-ubyvtsya [The world in the volcano. Killer rain]*. Lviv: Sary Lev Publishing House [in Ukrainian].
- Ohar, A. (2022). *Khudozhnyi prostir tvoriv dlya ditey Olhy Maksymchuk: lnhvostylistychnyy i lnhvodydaktlychnyy aspekty [The artistic space of Olga Maksymchuk's works for children: linguistic stylistic and linguistic didactic aspects]*. *Molod i rynek – Youth and the market*, 6, 84–89 [in Ukrainian].
- Shton, O. (2020). *Lnhvostylistychni osoblyvosti movnykh portretiv u prozi Vasylya Slapchuka [Linguistic features of language portraits in the prose of Vasyl Slapchuk]*. *Studia methodologica*, 50, 122–129 [in Ukrainian].

ОСТРОУШКО Оксана – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу та слов'янської філології, Криворізький державний педагогічний університет, пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна (ostroushko.oksana@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5329-8387>

DOI <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.8>

Бібліографічний опис статті: **Остроушко, О.** (2022). Переклад реалій у текстах кулінарних відеорецептів. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 52, 61–69, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.8>

ПЕРЕКЛАД РЕАЛІЙ У ТЕКСТАХ КУЛІНАРНИХ ВІДЕОРЕЦЕПТІВ

Анотація. У статті проаналізовано особливості англо-українського перекладу реалій у текстах кулінарних відеорецептів. Матеріалом дослідження послугували самостійно виконані переклади 37 відеорецептів різдвяної тематики з кулінарних YouTube-каналів Гордона Рамзі, Джеймі Олівера, Анни Олсон. Представлено приклади перекладу одиниць тематичних груп «Назви страв», «Назви інгредієнтів страв», «Назви напоїв», «Власні назви». Провідною стратегією перекладу реалій визнано стратегію форенізації як таку, що найповнішою мірою забезпечує точність відтворення інформації, а основним прийомом – транскрибування. На вибір перекладацького відповідника впливали загальні закономірності й правила перекладу аудіовізуальних текстів, що унеможливлювали застосування коментарів та мінімізували описовий переклад. Переважну більшість зафіксованих лексем-реалій поки не кодифіковано словниками, що змушує перекладача звертатися до живого мовлення, відстежувати тенденції слововживання й засвоєння іноземних слів, приділяти увагу дотриманню правописних норм української мови як мови перекладу. Описані кулінарні реалії, належні з походження до тої чи тої національної кухні, стають елементами багатьох національних кухонь світу. Це один із виявів глобалізаційних світових процесів. Тож перекладач повинен мати доволі високий рівень обізнаності з кулінарною культурою різних народів. Проаналізовані англійські кулінарні тексти виконують роль ретрансляторів і популяризаторів кулінарних традицій різних народів і націй, а англійська мова виявляється посередником, завдяки якому в українську мову проникає багато чужомовних кулінарних назв – французьких, італійських, іспанських, арабських, шведських, з мови ідиш. Це, безумовно, пов'язано зі статусом англійської мови як глобальної. Актуальною є проблема лексикографічного опису та кодування нових лексичних одиниць із сфери кулінарії. Запропоновані у статті слова та словосполучення як україномовні відповідники кулінарних реалій можуть бути уведені до тлумачних та перекладних словників сучасної української мови. Вони можуть бути легко та швидко адаптовані до граматичної системи української мови. Зафіксовано значну кількість граматичних трансформацій, застосованих під час перекладу речень із реаліями.

Ключові слова: кулінарний рецепт, реалія, стратегія форенізації, перекладацькі трансформації, транскрибування, описовий переклад.

OSTROUSHKO Oksana – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Translation and Slavic Philology, Kryvyi Rih State Pedagogical University, 54, Gagarin Ave., Kryvyi Rih, 50086, Ukraine (ostroushko.oksana@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5329-8387>

DOI <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.8>

To cite this article: **Ostroushko, O.** (2022). *Pereklad realii u tekstakh kulinarynykh videoretseptiv* [Translation of realias in culinary video recipes texts]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 52, 61–69, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.8> [in Ukrainian].

TRANSLATION OF REALIAS IN CULINARY VIDEO RECIPES TEXTS

Summary. *The article analyzes the peculiarities of the English-Ukrainian translation of realias in the culinary video recipes texts. The analyze is based on the self-made translations of 37 Christmas-themed video recipes from the culinary YouTube channels by Gordon Ramsay, Jamie Oliver and Anna Olson. Examples of translating the realias of the thematic groups of names of dishes, ingredients of dishes, drinks, and proper names are presented. The leading strategy of translation is the foreignizing strategy, which allows achieving the accuracy of information reproduction. Transcribing turned out to be the main technique when translating the realias in the video recipes. The choice of the translation correspondence is influenced by the general rules of the translation of audiovisual texts, which make it impossible to use comments and minimize explication. The vast majority of recorded lexemes-realias have not yet been codified by dictionaries, which requires the translator to refer to the speech, to track trends in word usage and assimilation of loan-words, to pay attention to compliance with the spelling norms of the Ukrainian language as the target language. The described culinary realias, being by their origin belonging to one or another national cuisine, are currently becoming elements of many national cuisines of the world. This is one of the manifestations of globalizing world processes. Therefore, the translator must have a fairly high level of familiarity with the culinary culture of different nations. The analyzed English culinary texts play the role of popularizers of culinary traditions of various nations, and the English language turns out to be a mediator through which many culinary names are borrowed into the Ukrainian language. Borrowings from French, Italian, Spanish, Arabic, Swedish, Yiddish languages have been recorded. This is certainly due to the status of English as a global language. The problem of lexicographic description and coding of new lexical units in the field of cooking is relevant. The words and phrases proposed in the article as Ukrainian translation correspondence of culinary realias can be included in explanatory and translation dictionaries of the modern Ukrainian language. Described units are adapted easily and quickly to the grammatical system of the Ukrainian language. A significant number of grammatical transformations applied in the translation of sentences with realias were noted.*

Key words: *culinary recipe, realia, foreignizing strategy, translation transformations, transcribing, explication.*

Постановка проблеми. Розвиток сучасних комунікаційних технологій, зокрема інтернет-комунікації, детермінує з'яву нових мовленнєвих жанрів, а також розвиток і модифікацію традиційних. Серед останніх – жанр кулінарного рецепта. За свідченнями істориків, найдавніший збірник рецептів – три давні месопотамські таблиці, датовані XVII ст. до н. е., а найдавніші кулінарні книги – датована XIII–XIV ст. італійська збірка рецептів та збірка рецептів кухарів короля Ричарда II з 1390 р. (Burton, 2016, с. 6). У сучасному інтернет-просторі доволі популярним контентом на YouTube-платформі є кулінарні канали. Так, канал американського шеф-кухаря Гордона Рамзі (Gordon James Ramsay), створений 2006 р., має 19,5 млн. підписників і майже 3,7 млрд. переглядів. Канал британського шеф-кухаря Джеймі Олівера (James Trevor «Jamie» Oliver), створений теж 2006 р., має 5,73 млн. підписників і більш ніж 862 млн. переглядів. Канал канадської шеф-кухарки Анни Олсон (Anna Olson), створений 2015 р., має 1,37 млн. підписників і більш ніж 123 млн. переглядів.

Наші спостереження дають підстави стверджувати, що окремі відео на кулінарних YouTube-каналах – це, по суті, різні модифікації жанру кулінарного рецепта: від детальної відеодемонстрації з усним поясненням усього алгоритму приготування страви до коротких показів, скажімо, одного прикладу застосування тої чи тої кулінарної техніки або прийому.

У глобальному світовому контексті зростає роль перекладу з англійської на інші національні мови: абсолютна більшість людей не володіє англійською такою мірою, щоб вільно й повно сприймати інформацію, оригінально подану англійською мовою. Переклад робить інформацію доступною великій кількості людей.

У нашому ж українському контексті російської військової агресії та намірів сусідньої держави взагалі знищити все українське – і державу, і культуру, і мову – роль української мови як культурного посередника, як медіатора зростає надзвичайно. На жаль, до сьогодні в певних комунікативних сферах масової

культури цю роль культурного посередника продовжує виконувати російська мова. Скажімо, на YouTube є російські переклади відео Джеймі Олівера, а от із українськими – проблема. Ми не торкаємося питання авторських прав, дозволів на переклад тощо, але окреслюємо загальну проблему: українська мова має значно активніше опановувати сферу перекладу текстів масової культури загалом і текстів кулінарного дискурсу зокрема, особливо в просторі інтернет-комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри звичність, простоту, «приземленість» кулінарного дискурсу, його переклад викликає певні труднощі. Тож не випадково одна з тем Оксфордського симпозіуму з продовольства й кулінарного мистецтва (*Oxford Symposium on Food and Cookery*) 2009 р. (його загальна тематика – «*The Language of Food*») (Mac Con Iomaire, 2009) була присвячена проблемам перекладу: чи можна тексти певної національної кухні адекватно перекласти іншою мовою?

На сьогодні найкраще дослідженою й найочевиднішою є проблема перекладу слів на позначення страв, продуктів харчування, напоїв тощо. Особливу увагу перекладознавці приділяють способам відтворення в перекладі національно та культурно специфічної інформації.

Так, О. Жулавська та І. Заболотна, аналізуючи особливості перекладу англійських кулінаронімів (тобто назв страв і напоїв) українською мовою, розподіляють прийоми перекладу від найчастіше до найрідше вживаних так: калькування, транскрипція і транслітерація, описовий переклад. Кожен із зазначених прийомів має свої переваги й недоліки: «використовуючи транслітерацію і транскрипцію, перекладач зберігає екзотичний колорит, але не бере на себе відповідальності за зміст; калькування пов'язане із буквализмом і втратою національного колориту; описовий переклад призводить до збільшення обсягу тексту, що не завжди є бажаним» (Жулавська, & Заболотна, 2021, с. 139). Щодо застосовуваних стратегій перекладу дослідниці висновують таке: доцільною є стратегія форенізації (відчуження) з використанням стратегії доместикації (одомашнення) як допоміжної (наприклад, тлумачення лексеми в коментарі або використання посилання на

назву страви чи продукту) (Жулавська, & Заболотна, 2021, с. 139).

Так само І. Державецька звертає увагу на актуальність проблеми перекладу «гастрономічних реалій». Мовознавиця говорить про відображення «духу народу» в найменуваннях продуктів харчування, самого процесу й часу споживання їжі та напоїв (Державецька, 2013, с. 468).

На особливостях перекладу глутонічних найменувань зосереджується й О. Панченко. Серед найбільш продуктивних способів перекладу названо транскрипцію, транслітерацію, описовий переклад, калькування, переклад за допомогою еквівалента; нерідко перекладач змушений застосовувати лексико-граматичні (змішані) трансформації (Панченко, 2021, с. 91). Про транслітерацію, транскрибування та експлікацію як основні способи перекладу кулінарної термінології йдеться в публікації Ю. Чернової та Т. Гаращенко (Чернова, & Гаращенко, 2018).

Проте розвідок, присвячених англо-українському перекладу кулінарних текстів (Cambridge Dictionary), поки небагато, а кулінарні аудіовізуальні тексти, зокрема тексти кулінарних відеорецептів, ще не були предметом зацікавлення перекладознавців.

Мета і завдання дослідження. Ми виконали переклад добірки різдвяних відеорецептів (загалом 14 відео з 37 відеорецептами) із кулінарних YouTube-каналів Гордона Рамзі, Джеймі Олівера, Анни Олсон за принципами й вимогами закадрового перекладу. **Мета** нашої розвідки – виявити й проаналізувати труднощі, способи та прийоми англо-українського перекладу реалій у текстах кулінарних відеорецептів. **Завдання** дослідження: виокремити тематичні групи реалій; визначити провідну стратегію перекладу; описати застосовані способи перекладу й перекладацькі трансформації; окреслити чинники, що визначають вибір перекладацьких відповідників; визначити лексичні одиниці для подальшої кодифікації словниками; виявити можливі порушення норм української мови в перекладах задля уникнення помилок.

Виклад основного матеріалу. Кулінарні рецепти – це передусім тексти інструктивного характеру, під час перекладу яких важливо дотримуватися максимальної точності. Це впли-

ває на обрання провідної стратегії перекладу. Ми погоджуємося з перекладознавцями, що визначальною має бути стратегія форенізації, оскільки саме така настанова дає змогу максимально відтворити реалії кулінарної культури.

Переклад текстів виконувано як закадровий, а це не могло не впливати на вибір перекладацьких рішень: вимоги ізохронії та синхронізації практично унеможливлювали застосування описового перекладу й коментарів, типових для перекладу аудіовізуальних текстів.

Частина засвідчених нами лексем-реалій уже не сприймаються як екзотизми, вони увійшли до активного словника сучасної людини. Зумовлено це позамовними чинниками. Глобалізація, розвиток торгівлі, швидке розповсюдження нової техніки та технологій сприяють швидкій асиміляції нових явищ національними культурами, що спричиняє відповідні зрушення й у словниковому складі їхніх мов – збагачення його новими лексемами як шляхом запозичення, так і словотворення. Важливо, що англійські кулінарні тексти постають ретрансляторами також інших культур.

У досліджуваних матеріалах ми виокремили такі тематичні групи реалій: назви страв, назви інгредієнтів страв, назви напоїв, власні назви. Доволі нечіткою є межа між назвами страв і назвами інгредієнтів страв: скажімо, соуси можна готувати й подавати як окрему страву, водночас у низці рецептів вони є лише інгредієнтом. Аналізовані одиниці ми розподілили на підставі семантичного критерію поміж такими групами.

1. Назви страв:

*When you go to Italy, you have the **porchetta**, the rolled beautiful loin and belly of pork.* – Коли їдете до Італії, маєте там **поркету**, чудовий свинячий рулет із грудинки та підчерев'я. Поркета – традиційна італійська страва, м'ясний рулет із свинини, який запікають до рум'яної скоринки. Під час перекладу застосовано прийом транскрибування.

*Christmas **Gravadlax**.* – Різдвяний **гравлак**. Гравлак – скандинавська страва, закуска з сирого лосося, приправленого сіллю, цукром і кропом. У шведській і нідерландській мовах функціонують два варіанти цієї назви: *gravlax* і *gravad lax*. Джеймі Олівер

уживає обидві: у назві *Gravadlax*, у тексті рецепта – *gravlax*. У перекладі застосовано прийом транскрибування.

*Veggie **Pithivier**.* – *Вегетаріанський **nimis**'є*. Пітів'є – традиційний французький круглий закритий пиріг із начинкою. Названий за назвою французького міста Пітів'є, звідки, як припускають, поширився цей кулінарний виріб. У ході перекладу лексему транскрибовано.

*Festive **Tiramisu**.* – *Святковий **тирамісу***. Тирамісу – італійський десерт із ароматом кави (Вільний, 2016). Готується на основі сиру маскарпоне, особливого виду печива (савоярді, або дамські (бісквітні) пальчики), кави та какао. При перекладі використано прийом транскрибування.

Yule Log. – *Різдвяне **поліно***. Різдвяне поліно, або Бюш-де-Ноель (фр. *Bûche de Noël*), – традиційний французький десерт, бісквітний рулет, якому надають форму поліна. Готують наприкінці року. В англійських країнах десерт відомий під назвою *Yule Log*, назва містить шотл. *Yule* – Різдво. Назву десерту вживано і як транскрибований варіант французького відповідника, і в буквальному перекладі (з синтаксичною трансформацією – зміною порядку слів і виду синтаксичного зв'язку). У тексті відеорецепта Анна Олсон уживає не тільки англійську, а й французьку назву, яку, на наш погляд, варто зберегти й у перекладі: *Let's get back to that tiramisu **Bûche de Noël**.* – *Повернімося до нашого **Бюш-де-Ноель***. При перекладі цього речення ми застосували кореферентну заміну (*tiramisu* – *нам*): кондитер пропонує авторський варіант відомого десерту, з кремом на основі маскарпоне, типовим для тирамісу. Використання такого лівобічного означення спричинило б додавання в українському реченні багатьох слів, що є небажаним для закадрового перекладу. Крім того, на початку рецепта авторка пояснює його особливості.

*Christmas **Crumble**.* – *Різдвяний **крамбл***. Крамбл – солодка запечена страва з подрібнених фруктів (можливі також ягоди), покритих зверху сумішшю масла, борошна та цукру. Перекладено з застосуванням прийому транскрибування.

*The spectacular hazelnut **dacquoise** torte and this is filled with caramel mousse.* – *Дивовижний*

ліщиновий **дакуаз** з карамельним мусом. Дакуаз – торт, що складається з сухих білково-горіхових коржів, збитих вершків або ж масляного крему. Слово походить із французької мови, під час перекладу застосовано прийом транскрибування. Використано також прийом випущення: лексичне значення слова **дакуаз** містить сему ‘торт’, тож слово *торт* тут зайве.

Picturesque three layers of nut meringue with caramel mousse sandwiched in between them. – Принадливі три шари горіхової **меренги** з карамельним мусом між ними. **Меренга** – «тістечко з запечених збитих яєчних білків та вершків з цукром» (Словник, 1973, с. 675), синонімом є слово *безе* – «легке тістечко із збитих та запечених яєчних білків із цукром» (Словник, 1970, с. 127). Обидва слова – запозичення з французької мови; у ході перекладу їх транскрибовано.

Set on the widest or lowest setting and just feed each piece through twice just you're making lasagna. – **Покладіть на найширшу чи найнижчу насадку і пропустіть кожен шматок двічі, наче ви робите лазанью** (у контексті йдеться про те, що тісто необхідно двічі пропустити через насадку в кухонній машині, щоб добре розкачати його). **Лазанья** – традиційна італійська страва з шарів тіста та шарів начинки, залитих соусом. Під час перекладу застосовано прийом транскрибування (слово запозичене з італійської мови).

I want to make my apricot lemon rugelach. – **Я хочу приготувати абрикосово-лимонні ругелакс**. **Ругелакс** – традиційна єврейська випічка, пісочні рогаляки з начинкою. Їх часто готують як святкову випічку, але подають у більшості кафе та пекарень Ізраїлю, вони також популярні серед єврейської діаспори по всьому світу. Слово походить із мови їдиш.

Гранола. – **Гранола**. Гранола – традиційний американський перекус, а також страва для сніданку на основі вівсяних пластівців. Назва страви транскрибована.

Roasting pumpkin ... is also great as a filling for ravioli. – **Запечений гарбуз – також чудова начинка для равіолі**. **Равіолі** – запозичення з італійської мови; різновид італійської пасти, невеликі вироби з тіста з начинкою. У перекладі використано прийом транскрибування та морфологічної видозміни: не властивий українській мові дієприкметник активного

стану замінено дієприкметником пасивного стану (*roasting* – *запечений*).

So it's great for making soups, sauces, stews and risottos, plus it can be frozen. – **Вона (у тексті йдеться про шинку – О. О.) чудова для приготування супів, соусів, рагу й ризото, до того ж її можна заморозити**. **Ризото** – італійська страва з рису. Слово походить із італійської мови, під час його транскрибування дотримуємося норм українського правопису (не зберігаємо подвоєння букв на позначення приголосних; використовуємо літеру *и* після *р* у позиції перед наступним приголосним). За передачі всього висловлення вдаємося до комплексної граматичної трансформації: у другій предикативній частині пасивний інфінітив у складі модального дієслівного присудка перекладаємо українським інфінітивом. При цьому змінюється синтаксична структура речення: в українському перекладі вжито односкладне безособове речення; англійський підмет *it* має відповідником прямий додаток *її*.

Pear is the star of the chutney. – **Груші – головне в чатні**. **Чатні** – традиційні індійські соуси, які зазвичай готують із фруктів (фруктів та овочів, рідше тільки овочів) із додаванням прянощів та спецій. У перекладі застосовано транскрибування щодо назви страви, а також демегафоризацію (*star* – *головне*).

Christmas Beef Wellington. – **Різдвяний біф Веллінгтон**. **Біф Веллінгтон** – особливим чином запечена яловича вирізка (покрита паштетом, грибною пастою, обгорнута листовим тістом). Хоча походження назви страви залишається неясним, існує версія, що вона названа на честь Артура Веллслі, першого герцога Веллінгтона. При транскрибуванні власної назви зважаємо на норми українського правопису, згідно з якими англійську літеру *w* на позначення звука [w] звичайно передають через *в* (Український правопис, 2019, с. 156), а у власних назвах іншомовного походження зберігають подвоєння букв на позначення подовжених приголосних (Український правопис, 2019, с. 158). Синонімом до транскрибованого виразу є словосполучення *яловичина Веллінгтон* – результат поєднання українського відповідника та транскрибованого елемента.

2. Назви інгредієнтів страв.

You want to get two beautiful Cumberland sausages. – **Вам треба взяти дві чудові**

камберлендські ковбаски. Камберлендська ковбаса – це гостра пряна ковбаса зі свинини, яку почали виготовляти у давньому графстві Камберленд. Відмітною рисою є те, що м'ясо для цієї ковбаси нарізують, а не перемелюють. Ковбаса має довжину до пів метра, зазвичай скручена в кільце, засмажена на сковороді або на грилі. Це готова страва, але Джеймі Олівер використовує її як інгредієнт для приготування складнішої різдвяної страви (*Sausage and sage sprouts – Брюсельська капуста з шавлією і ковбасою*). Під час перекладу застосовано прийом транскрибування й частиномовну заміну (іменник *Cumberland* – прикметник *камберлендські*), зміну виду синтаксичного зв'язку в словосполученні.

Last but not least a good shake of Worcestershire sauce. – *І наостанок гарно збризнути вустерширським соусом.* Вустерширський (за назвою графства Вустершир, ще вустерський) соус – кисло-солодкий ферментований соус, виготовлений на основі оцту, цукру, риби. Доступний також в Україні. У ході перекладу використано транскрибування, частиномовну заміну, зміну синтаксичного зв'язку, відповідником до фразеологічного звороту (*last but not least*) дібрано експресивно нейтральний прикметник *наостанок*.

Now it's time to make the sauce, a lovely Béchamel style sauce with sweet leeks, garlic, and mushrooms. – *А зараз час робити соус, чудовий бешамель із солодким пореєм, часником і грибами.* Бешамель – соус французької кухні з молока, масла й борошна (Вільний, 2015). При перекладі реалії застосовано прийом транскрибування.

We've got these génoise sponge fingers. – *Ми маємо ці бісквітні пальчики.* Бісквітні пальчики, або дамські пальчики, або савоярді, – сухе бісквітне печиво видовженої форми, що нагадує палець. Є складником багатьох десертів, для тирамісу, зокрема, його замочують у каві. До реалії застосовано дослівний переклад із збереженням образності вислову, також прийом випущення: еліміновано лексему *génoise*; *женуаз*, або *тенузький бісквіт*, – окремих вид бісквіту, названий на честь міста Генуя. Випущення спричинено різновидом виконуваного перекладу, щоб не подовжувати його тривалість.

I'm taking this one to the next level because we're making that incredible choco-

late ganache. – *Я переведу це на новий рівень, тому що зроблю дивовижний шоколадний ганаш.* Ганаш – крем із шоколаду, вершків і вершкового масла. Використовують як начинку в цукерках і тістечках, а також для прикрашання десертів. При перекладі застосовано транскрибування (лексема запозичена з французької мови).

Where're the missing biscuit? – *Де зникле печиво?* Англійська лексема *biscuit* є типовим «фальшивим другом перекладача», міжмовним омонімом. В англійській мові це слово означає «невелике пласке сухе печиво, зазвичай солодке»: пор. англ. *biscuit* – «*a small, flat cake that is dry and usually sweet*» (Cambridge), англ. *cake* – «*a sweet food made with a mixture of flour, eggs, fat, and sugar*» (Cambridge), укр. *печиво* – «1. Кондитерські вироби з борошна // Здобне тісто, вирізане та спечене у формі кружечків, зірочок і т. ін.» (Словник, 1975, с. 348). Запозиченому шляхом транскрибування з французької мови слову *biscuit* у значенні «солодке пухке бездріжджове печиво» (Словник 1970, с. 190) відповідає англійське слово *sponge* («*a soft cake made with eggs, sugar, and flour and usually a type of fat such as butter*» (Cambridge)). Бісквіт – це солодка випічка, яка має пухку дрібнопористу структуру завдяки збиванню білків яєць або цілих яєць. Уживаючись самотійно, слово *biscuit* в українській лінгвокультурі асоціюється передусім із пухкими дрібнопористими коржами – основою для виготовлення різних видів тортів. Але з бісквітного тіста випікають і печиво, тобто сухі тверді кондитерські вироби, у такому разі уживають словосполучення *бісквітне печиво*. Щодо наведеного прикладу, то в контексті йдеться про згадане вище печиво *бісквітні (дамські) пальчики*, тож у перекладі ми використали словниковий відповідник.

Traditionally now we'd have the creamy layer tight, mascarpone cheese, which is delicious. – *Традиційно ми б мали зараз кремний прошарок із вишуканого маскарпоне.* Маскарпоне – італійський кисломолочний вершковий сир, який отримують шляхом додавання кислоти (винної, лимонного соку, білого винного оцту) до підігрітих вершків жирністю не більше 25%, що спричиняє згортання молочного білка. Виготовляють маскарпоне без закваски чи ферментів. Це традиційний складник

тирамісу та низки інших десертів. Продукт поширений в Україні, хоч і не дешевий. Під час перекладу застосовано прийоми транскрипції (лексема запозичена з італійської мови), зміни синтаксичної структури (складнопідрядне речення замінено на просте, підрядна частина трансформована в означення), випущення – оригінальне тавтологічне словосполучення *mascarpone cheese* (семантична структура слова *mascarpone* містить сему «сир») замінив однослівний відповідник *маскарпоне*.

And then ricotta. – *I помім рикота.* Рикота – італійський сир, виготовлений із молочної сироватки, а не з молока, як традиційні сири. Рикота – популярний складник багатьох страв (десертів, лазаньї, равіолі). Продукт поширений в Україні. Під час перекладу застосовано прийом транскрипції (слово запозичене з італійської мови). Натомість на сайтах інтернет-магазинів та на упаковках деяких виробників натрапляємо на транслітеровану назву продукту: *рикотта* (італ. *ricotta*). Вона порушує норми українського правопису, бо в словах іншомовного походження – загальних назвах – подвоєння літер на позначення приголосних не відбувається, а після літери *p* у позиції перед наступним приголосним уживають *u*, а не *i*. Перекладач має дотримуватися норм мови перекладу, тож слід надати перевагу транскрибуванню назви з дотриманням правописних норм української мови.

And then I'll serve it up with some custard. – *Я подаю його з заварним кремом.* Під час перекладу використано трансформацію генералізації. Заварний крем – крем, виготовлений із молока або вершків, яєць або яєчних жовтків та цукру, зазвичай на водяній бані, але може заварюватися й на повільному вогні. Якщо згущення крему відбувається тільки завдяки жовткам, такий різновид заварного крему має назву *кастард* – при перекладі застосовано транскрибування (слово походить з англійської мови). Отже, *кастард* – лише різновид заварного крему, тому в сучасному мовленні вживано і словосполучення *заварний крем кастард*, яке не є тавтологічним. Так, якщо до основи заварного крему з молока (вершків), яєць (жовтків) та цукру додати крохмаль, такий крем має назву *патисьєр* (фр. *crème pâtissière*), а якщо крохмаль використо-

вують як загусник без яєць, крем називають *блманже* (фр. *blanc-manger*). І в першому, і в другому випадках використано прийом транскрибування (з французької мови). У нашому матеріалі ми вважаємо за доцільне використати загальновідомий відповідник *заварний крем*.

What I'm starting now is called sabayon, the combination of eggs and sugar. – *Я починаю робити те, що називається сабайон – поєднання яєць і цукру.* Сабайон – відомий італійський десерт, яєчний крем із додаванням вина та інших прянощів. Для приготування сабайону яєчні жовтки збивають із цукром, вином і прянощами на водяній бані до утворення піни. Контекстуально Анна Олсон вживає це слово в значенні ‘яйця з цукром, збиті на водяній бані’. Під час перекладу застосовано транскрибування (слово походить із італійської мови).

You can put garlic in there if you want, a little bouquet garni or a mixture of herbs. – *За бажанням можете додати часник, маленький букет гарні або суміш трав; Now I'm gonna make a fragrant bouquet garni, basically a really nice aromatic tea bag.* – *А зараз я зроблю запашний букет гарні, просто справді гарний ароматний мішечок.* Букет гарні – транскрибований французький вислів *bouquet garni* ‘невеликий букет із сухих запашних трав, перев’язаний кулінарною ниткою та / або поміщений у бавовняний мішечок’.

To decorate and assemble the gingerbread house I use royal icing. – *Для прикрашання й скріплення я використовую королівський айсинг.* Айсинг – різновид цукрової глазури для декорування кондитерських виробів. Трапляється написання запозичення й через літеру *i* (*айсінг*), але це порушує норми українського правопису, тож є небажаним.

And then the ultimate taste of Christmas is a little bit of clementine. – *І нарешті справжній смак Різдва – трохи дольок клементина.* Клементин – гібрид мандарина та апельсина. Під час перекладу застосували трансформацію додавання: з відеоряду видно, що шеф-кухар додає дольки плода, тож англійський вираз на означення невизначеної малої кількості конкретизуємо, уживаючи лічилне слово.

You can put parmesan in there. – *Ви можете додати пармезан.* Пармезан – сорт

італійського твердого сиру. Слово французького походження, до нього застосовано прийом транскрибування. Зауважимо, що вживано в українській мові і транскрибовану італійську назву цього продукту: *Parmigiano Reggiano* – парміджано реджано.

I like to add cocoa nibs. – Я люблю додати **какао-нібси**. Какао-нібси – це дроблені какао-боби. У запозиченні спостерігаємо адаптацію слова до граматичної системи української мови: англійську форму множини іменника **nibs** передано формою однини, сам іменник на основі своєї зовнішньої фонетичної подібності до українських іменників чоловічого роду на приголосний починає відмінюватися за зразком іменників твердої групи II відміни.

First the croissants. – Спочатку **круасани**. Круасан – невеликий хлібобулочний виріб у формі півмісяця, який випікають з листкового тіста. Традиційний для французької та австрійської кухонь. При перекладі застосовано транскрибування (слово запозичено з французької мови).

Pancetta is a type of Italian bacon. – **Панчета** – різновид італійського **бекону**. Панчета – м'ясний продукт італійської кухні, в'ялена свиняча грудинка. Під час перекладу застосовано транскрибування (слово запозичено з італійської мови). Бекон – порівняно давнє запозичення з англійської мови, щодо якого застосовано прийом транскрибування. Слово означає малосольну свинину з туш особливим способом відгодованих молодих свиней (Словник, 1970, с. 155).

I'm gonna do first is just press down on the lemongrass. – Спочатку я просто помну **лемонграс**. Лемонграс – стеблова рослина з лимонним ароматом, в Україні відома також під назвами *лимонна трава*, *лимонник*, *лимонне сорго*. Під час перекладу надаємо перевагу транскрибуванню, головню з огляду на фонетичну довжину слова.

Merguez are traditional North African sausages made from beef or lamb. – **Мергез** – традиційні північноафриканські ковбаски з яловичини чи ягнятини. Слово *мергез* походить із арабської мови, де має кілька варіантів вимови. В українській мові побутує також варіант множинного іменника *мергези*.

They're flavoured with harissa – a fiery chili paste. – Вони приправлені **харисою** – жгучою пастою з перцю чилі. Хариса – гострий пасто-подібний соус із перцю чилі. Слово походить із арабської мови. Удаючись до транскрибування, звертаємо увагу на дотримання норм правопису в українській мові іншомовних слів (*и* після *р* в позиції перед наступним приголосним, відсутність подвоєння літер на позначення приголосних). Під час перекладу фрази застосували також зміну порядку слів та прийом додавання (*chili paste* – *паста з перцю чилі*).

If you can't get hold of merguez, other spicy sausages like chorizo would work well too. – Якщо не маєте *мергезу*, можна взяти іншу пряну ковбасу на киталт **чоризо**. Чоризо – свинячі ковбаски зі спеціями, традиційна страва іспанської кухні, поширена також у португальській та латиноамериканських кухнях. Слово *чоризо* запозичене з іспанської, транскрибоване, вживане й у формі *чорисо*.

3. Назви напоїв.

Put in some Christmassy sherry. – **Налийте трохи різдвяного шері**. Шері (запозичення з англійської мови, переклад транскрибуванням) і *херес* (запозичення з іспанської мови, переклад транскрибуванням) – повні синоніми. Ці слова вживають на позначення іспанського білого кріпленого солодкого вина. Слідуючи стратегії форенізації, у перекладі ми надали перевагу англійському запозиченню.

Then we're going to add Vin Santo which is a classic Italian sweet wine. – **Помім додаємо Він Санто**, класичне італійське солодке вино. Він Санто (запозичення з італійської мови, застосовано прийом транскрибування) – різновид італійських десертних вин. Італійське словосполучення *Vin santo* буквально означає «святе вино».

Madeira. – **Мадера**. Мадера – доволі давнє запозичення з португальської мови, «сорт міцного вина, яке виготовляють із білих або рожевих сортів винограду» (Словник, 1973, с. 592). Це кріплене вино, виготовлене на островах Мадейра, за назвою яких воно названо; в українській мові усталилася ця назва в дещо видозміненій формі – без літери *й*.

4. Власні назви:

The Maris Piper is an incredible, incredible potato, fluffy and starchy. – **Кармонля**

Марис Піпер дивовижна, м'яка і крохмальна. У наведеному прикладі вжито назву найпоширенішого у Сполученому Королівстві сорту картоплі. Власну назву перекладено транскрибуванням, а також змінено в перекладі структуру речення: підмет і присудок англійського речення трансформовано в українське прикладкове словосполучення, а англійські означення – у складені іменні присудки. Уживання назви сорту рослини після зазначення її родової назви є типовим для української мови.

These are Williams pears. – Це груші сорту *Вільямс*. Під час транскрибування власної назви зважаємо на норми українського правопису, згідно з якими англійську букву *w* на позначення звуку [w] звичайно передають через *в* (Український, 2019, с. 156). У перекладі застосовано також трансформації додавання та зміни порядку слів.

Як бачимо, переважна більшість зафіксованих лексем-реалій поки не кодифікована словниками, але доволі активно побутує в живому мовленні. Це засвідчують, зокрема, приклади слововживання на сайтах спеціалізованих інтернет-магазинів, у мовленні українських кулінарних відеоблогерів, на українських кулінарних сайтах, у соціальних мережах тощо. Тож для перекладача важливо звертатися до живого мовлення, відстежувати тенденції слововживання та засвоєння іншомовних слів. Не менш важливою є і його висока обізнаність з кулінарною культурою різних країн і народів.

У відеорецептах основним прийомом виявилось транскрибування реалій. Це водночас і спосіб запозичення, поповнення словникового складу української мови. Засвідчені

одиниці легко та швидко адаптуються до граматичної системи української мови, а от дотримання правописних норм вимагає особливої пильності. Відзначимо також значну кількість граматичних трансформацій, використаних у перекладах речень із реаліями.

Висновки. Отже, переклад текстів кулінарних відеорецептів базується на стратегії форенізації, яка дає змогу досягти точності у відтворенні інформації. На вибір перекладацького відповідника впливають загальні закономірності та правила перекладу аудіовізуальних текстів, що унеможливають застосування коментарів та мінімізують описовий переклад. Основним способом перекладу кулінарних реалій є транскрибування.

Із проаналізованого матеріалу можемо зробити ще кілька висновків. По-перше, описані кулінарні реалії, належні з походження до тої чи тої національної кухні, якщо не звичні, то принаймні не екзотичні елементи багатьох національних кухонь світу. Це один із виявів глобалізаційних світових процесів. По-друге, англійські кулінарні тексти виконують роль ретрансляторів і популяризаторів кулінарних традицій різних народів і націй, а англійська мова виявляється посередником, завдяки якому в українську мову проникло багато кулінарних назв. Це, безумовно, пов'язано зі статусом англійської мови як глобальної. По-третє, актуальною залишається проблема дотримання норм українського правопису під час транскрибування запозичень. По-четверте, важливою є й проблема лексикографічного опису та кодування нових лексичних одиниць із сфери кулінарії.

ЛІТЕРАТУРА

- Вільний тлумачний словник. 2013–2018. URL : <http://sum.in.ua/f/>.
- Державецкая И.** Глюттоническая лексика и проблемы её перевода. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. 2013. С. 466–470.
- Жулавська О., Заболотна І.** Способи відтворення кулінаронімів українською мовою. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2021. № 52. Том 2. С. 137–140.
- Панченко О.І.** Глютонічний дискурс як проблема перекладу. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. 2021. № 16. С. 90–95.
- Словник української мови: в 11 т. URL : <http://sum.in.ua/s/>.
- Український правопис. Київ : Наукова думка. 2019. 391 с.
- Чернова Ю., Гаращенко Т.** Кулінарна термінологія та проблеми її перекладу. *Молодий вчений*. 2018. № 12 (64). С. 148–151.

- Burton K. L.** *You Are What You Eat: Investigating Food Discourse and Digitally-Mediated Identities*. Open Access Dissertations, 2016. 432 p. URL : http://digitalcommons.uri.edu/oa_diss/432.
- Mac Con Iomaire M.** The Language of Food: A Review of the 2009 Oxford Symposium on Food and Cookery. *Journal of Culinary Science and Technology*. 2009. Vol. 7. № 2–3. P. 211–217. Cambridge Dictionary. URL : <https://dictionary.cambridge.org>.

REFERENCES

- Burton, K. L.** (2016). *You Are What You Eat: Investigating Food Discourse and Digitally-Mediated Identities*. Open Access Dissertations. Retrieved from http://digitalcommons.uri.edu/oa_diss/432 [in English]. Cambridge Dictionary. Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org> [in English].
- Chernova, Yu., Harashchenko, T.** (2018). Kulinarна terminolohiia ta problemy yii perekladu [Culinary terminology and problems of its translation]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 12 (64), 148–151 [in Ukrainian].
- Derzhavetskaya, I.** (2013). Glyuttonicheskaya leksika i problemy eyo perevoda [Gluttonic lexis and difficulties of its translation]. *Uchenye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im. V. I. Vernadskogo. Seriya «Filologiya. Sotsialnyie kommunikatsii» – Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. Series: Philology. Social communications*, 1 (Vol. 26 (65)), (pp. 466–470) [in Russian].
- Mac Con Iomaire, M.** (2009). The Language of Food: A Review of the 2009 Oxford Symposium on Food and Cookery. *Journal of Culinary Science and Technology*, 2–3 (Vol. 7), (pp. 211–217) [in English].
- Panchenko, O.** (2021). Hliutonichniy diskurs yak problema perekladu [Gluttonic discourse as a problem of translation]. *Naukovyi visnyk Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni I. Franka. Seriya: Filolohichni nauky (movoznavstvo) – Scientific Bulletin of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 16, 90–95 [in Ukrainian].
- Slovnyk ukrainskoi movy [Ukrainian language vocabulary]. Vols. 1–11. Retrieved from: <http://sum.in.ua/s/> [in Ukrainian].
- Ukrainskyi pravopys* (2019). [Ukrainian orthography]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Vilnyi tлумachnyi slovnyk (2013–2018). [Free explanatory dictionary]. Retrieved from: <http://sum.in.ua/f/> [in Ukrainian].
- Zhulavska, O., Zabolotna, I.** (2021). Sposoby vidtvorennia kulinaronimiv ukrainskoiu movoiu [Ways of reproduction of culinary names in the Ukrainian language]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Filolohiia – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology*, 52 (Issue 2), (pp. 137–140) [in Ukrainian].

УДК 81'367.624: 811.161.2:811.111

ФЕДУРКО Оксана – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики англійської мови і методики її навчання, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Львівська область, 82100, Україна (fedurko19@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2842-0555>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.9>

Бібліографічний опис статті: Федурко, О. (2022). Прислівники на -о (-е) // -лу як облігаторні компоненти семантико-синтаксичної структури речень-висловлень. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 52, 70–78. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.9>

ПРИСЛІВНИКИ НА -О (-Е) // ЛУ ЯК ОБЛІГАТОРНІ КОМПОНЕНТИ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНОЇ СТРУКТУРИ РЕЧЕНЬ-ВИСЛОВЛЕНЬ

Анотація. У статті йдеться про один із аспектів функціонування прислівника в межах речення як вершинної синтаксичної одиниці. Її мету окреслено так: розкрити чинники облігаторності українських та англійських прислівників на -о (-е) // -лу в семантико-синтаксичній структурі речення-висловлення як реалізованої в мовленні певної синтаксичної моделі. Розкрито сутність поняття «семантико-синтаксична структура речення» (базовий елемент змістового плану речення як мовного знака, відбиття в мовній свідомості носіїв мови типової екстралінгвістичної ситуації), названо її компоненти: предикат і аргументи та відношення між ними. Показано, що осердя семантичної структури формує предикат як носій валентності: він визначає кількісний і якісний склад аргументів, почасти також сирконстантів і атрибутивних компонентів. Наголошено, що компоненти, зумовлені валентною дією предиката, – це облігаторні (обов'язкові) складники семантико-синтаксичної структури речення, а ті, що від неї не залежать, – факультативні. Підтверджено, що прислівники на -о (-е) // -лу – це здебільшого факультативні компоненти речень-висловлень і функціонують у них як репрезентанти згорнутих пропозицій, тобто як вторинні предикати. Продемонстровано їхню семантичну неоднорідність, наявність серед них одиниць зі значенням ставлення / оцінки, способу дії, обмеження сфери вияву ознаки, власне якісні, кількості, частотності й інтервалу, часу, місця, мети. Засвідчено імовірність функціонування в українській та англійській мовах аналізованого структурного типу прислівників як облігаторних компонентів. Виокремлено чинники, які цю облігаторність зумовлюють: семантичний, комунікативний, контекстуальний. Сутність першого пов'язана зі здатністю прислівників виконувати нетипові для них аргументні ролі; другого – з імовірністю неадекватного потрактування речення за умови пропуску прислівника; третього – з наявністю таких моделей контексту (повтору, протиставлення, заперечення тощо), які переводять їх у ранг обов'язкових складників.

Ключові слова: семантико-синтаксична структура речення, прислівник на -о (-е) // -лу, облігаторні компоненти речення, семантичний чинник облігаторності прислівників, комунікативний, контекстуальний.

FEDURKO Oksana – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of English language practice and teaching methods, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko str., Drohobych, Lviv region, 82100, Ukraine (fedurko19@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2842-0555>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.9>

To cite this article: Fedurko, O. (2022). Pryslivnyky na -o (-e) // -ly yak oblihatorni komponenty semantyko-syntaksychnoi struktury rechen-vyslovlen [Adverbs in -o, -e // -ly as obligatory components of semantic and syntax structure of sentences]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats*

Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filolohiia" – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 52, 70–78. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.9> [in Ukrainian].

ADVERBS IN -O (-E) // LY AS OBLIGATORY COMPONENTS OF SEMANTIC AND SYNTAX STRUCTURE OF SENTENCES

Summary. *The article deals with one aspects of the adverb functioning within a sentence as a top syntactic unit. Its purpose is as follows: to reveal the factors of the obligatoriness of Ukrainian and English adverbs on -o (-e) // -ly in the semantic-syntactic structure of the sentence-expression as a certain syntactic model realized in speech. The essence of the concept of "semantic-syntactic structure of the sentence" (the basic element of the content plan of the sentence as a linguistic sign, reflection in the linguistic consciousness of the native speakers of the language of a typical elaming situation) is revealed, its components are named: predicate and arguments and relationships between them. It is shown that the core of the semantic structure forms a predicate as a bearer of valence: it determines the quantitative and qualitative composition of arguments, partly cheese and attributive components. It is emphasized that the components caused by the valence action of the predicate are obligatory components of the semantic-syntactic structure of the sentence, and those that are not dependent on it are optional. It has been confirmed that adverbs on -o (-e) // -ly are mostly optional components of sentences and functioning in them as representatives of curtailed proposals, that is, as secondary predicates. Their semantic heterogeneity, the presence of units with the value / evaluation, the method of action, the limitation of the scope of the manifestation of the trait, the quality, quantities, frequency and interval, time, place, purpose are demonstrated. The likelihood of functioning in the Ukrainian and English languages of the analyzed structural type of adverbs as obligatory components is certified. The factors that determine this board are: semantic, communicative, contextual. The essence of the first is related to the ability of adverbs to perform atypical argument roles; the second – with the likelihood of inadequate interpretation of the sentence, provided the adverb pass; the third – with the presence of such models of context (repetition, juxtaposition, objection, etc.) that translate them into the rank of compulsory components.*

Key words: *semantic -syntactic structure of the sentence, adverb on -o (-e) // -ly, obligatory components of the sentence, semantic factor of adverbial obligatory, communicative, contextual.*

Постановка проблеми. Вагомою ознакою сучасних синтаксичних студій є увага до смислового (змістового) плану синтаксичних одиниць, позаяк «вираження і сприйняття смислу, становить, по суті, провідну і конечну мету кожної мови» (Кононенко, 2007, с. 32). У центрі їхнього розгляду – речення як багаторівнева й водночас вершинна одиниця мови; компонентний склад кожного з рівнів (формально-синтаксичного, семантико-синтаксичного, комунікативного), його термінологічне окреслення; роль семантичного рівня у формуванні загального змісту всякого речення-висловлення. Дослідники зосереджуються, відповідно, на аналізі не лише типів і способів вираження предикатної й суб'єктної синтаксем як ядерних компонентів семантико-синтаксичної структури речення (ССР), а й тих елементів, що входять до його складу

як обов'язкові (облігаторні) чи необов'язкові (факультативні) складники. До переліку цих останніх належать українські прислівники на **-o (-e)** та їхні англійські відповідники на **-ly**. Розгляд конструкцій із ними на матеріалі двох мов допоможе глибше пізнати їхню вагу у формуванні змістового плану висловлень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиваючись упродовж тривалого часу в руслі структуралізму й приділяючи увагу лише структурним особливостям мов, лінгвістика не могла пояснити чимало мовних фактів. Не пояснювали їх у повному обсязі й трансформаційно-породжувальні теорії мови. Це спричинило в 60-их роках минулого століття семантичний «бум», а відтак і увагу лінгвістів до глибинного, семантичного, за Д. Дж. Аллертоном (1992), прихованого рівня речень, позаяк вони, а не окремі

слова, слугують цілям спілкування. Проблема ССР, її елементарності / неелементарності, облігаторності / факультативності компонентного складу злободенна й у сьогоденні. Це засвідчують розвідки Д. Дж. Аллертон, Л. Дерев'янка, О. Дубрової, Л. Близнюк, А. Загнітка, В. Каленич, Н. Кухар, Н. Іваницької, І. Кононенко, О. Кульбабської, М. Степаненка, Т. Шевченко та ін.

На думку М. Степаненка (1997), облігаторна сполучуваність – це така характеристика означуваного слова, що передбачає обов'язковість при ньому, з огляду на його семантико-синтаксичну неповноту, прислівних поширювачів, необхідних як для реалізації валентності, так і «для структурно-значеннєвої завершеності конструкцій» (с. 20). Натомість факультативну сполучуваність учений розглядає як таку, що властива семантично й граматично самостійним поширюваним компонентам, які тому не потребують при собі залежного слова. Н. Іваницька (2017) наголошує на актуальності дослідження обов'язкових і факультативних поширювачів «у проекції «на міжрівневу категорію “автосемантизм / синсемантизм” повнозначного слова» та в контексті проблеми взаємодії традиції й новаторства у вченні про синтаксичну модель простого речення (с. 87). Л. Дерев'янка (2016) зосереджується на аналізі умов обов'язковості / факультативності атрибутивів, виражених власне прикметниками, займенниковими прикметниками, неозначено-кількісними числівниками, у складі прийменниково-іменникових темпоральних комплексів, що наділені значенням означеної часової тривалості. Н. Кухар (2018), характеризуючи факультативні приприкметникові поширювачі, з прислівниками на *-o (-e)* включно, виокремлює групу ад'єктивів (*байдужий, уважний, властивий, вірний, вдячний, потрібний, придатний, певний* тощо), здатних відкривати в окремих своїх значеннях позиції для обов'язкових прислівних компонентів. Натомість прислівники на *-o (-e) // -ly* під таким поглядом ще не досліджувано.

Мета статті – розкрити чинники облігаторності українських та англійських прислівників на *-o (-e) // -ly* в ССР речення-висловлення, розуміючи під цим останнім мовленнєву реалізацію речення як належ-

ної мові відповідної структурної моделі. Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) з'ясувати сутність поняття «семантико-синтаксична структура речення»; 2) виокремити українські та англійські висловлення з атрибутивними прислівниками на *-o (-e) // -ly* як облігаторними їх компонентами; 3) окреслити чинники, що детермінують цю облігаторність.

Виклад матеріалу. ССР як один із аспектів його розгляду – це «відбиття в мовній свідомості мовця типової немовної ситуації» (Загнітко, Павлович, 2013, с. 241), тобто відрізка дійсності, факту, екстралінгвістичного референта, умовно виділеного мовцем із відношень реальної дійсності у момент мовлення (Гуйванюк, 1999, с. 87). Елементи кожної такої ситуації – об'єкти-субстанції й відношення між ними (дії, стани, процеси), перебуваючи у свідомості мовців у момент формулювання висловлень, визначають їхній якісний і кількісний склад. Співвідношення між згаданими одиницями денотатного, синтаксичного й семантичного рівнів не є однозначними: певна ситуація дійсності може бути представлена кількома мовними ситуаціями (пропозиціями) як відображеннями конкретної денотативної ситуації, а кожна мовна – кількома реченнями-висловленнями, що залежить від обставин, у яких мовець створює повідомлення (Гуйванюк, 1999, с. 87), зокрема, від його адресата та мети. Цю невідповідність учені пояснюють неспроможністю речення передати безмежну складність кожної з ситуацій дійсності, бо словами можна відтворити лиш певні її точки (Skalička, 1948, с. 35).

Процедура кодування, або лексикалізації, конститuentів семантичної структури речення ґрунтується на «ідеї» про типовий засіб їхнього вираження. Ним визнають ті з одиниць словника, значення яких структурують семи, співвідносні з облігаторними смисловими ознаками позначуваного денотата. Ці ознаки є своєрідним «фільтром», який забезпечує заміщення позицій конкретного висловлення лексемами, семний набір яких збігається з «ідеальним» набором смислових ознак відповідного конститuenta. Так, за відображення акціональної ситуації лексема у функції суб'єкта облігаторно наділена смисловими ознаками [+істота], [+антропонімність],

у функції об'єкта – [±конкретність], [±неіс-тота], а у функції предиката – [+володіння / каузація володіння], [+оцінка володіння].

Предикати з огляду на їхню властивість «забезпечувати валентні та інтенційні зв'язки», «реалізувати складники висловлення в їхніх глибинних і поверхневих відношеннях» постають «центральною фігурою на чолі зіткнення не лише облігаторних, а значною мірою й фундаментальних компонентів речення» (Предикат, 2010, с. 7). Семантиці предиката належить провідна роль у конструюванні відповідного типу семантичної структури, бо він називає не лише тип предикативної ознаки, а й ситуацію загалом, з усіма її учасниками. Скажімо, семантика дієслів активної фізичної дії (*вертими, класти, відкривати, трясти, рити, приносити* // *to turn, to put, to open, to shake, to dig, to bring*) прогнозує наявність у семантичній структурі речення, з одного боку, семантеми діяча (агентива), а з другого, – семантеми об'єкта дії (об'єктива) і / чи інструмента (інструменталія).

Отже, ССР утворюють семантико-синтаксичні відношення, зумовлені валентно-інтенційними властивостями певного предикатного знака, найчастіше дієслівного (Андерш, 1984, с. 41). Є й інший підхід до розуміння цього поняття. Його прихильники, за А. Загнітком (2007), пропонують урахувувати «увесь спектр» змісту речення «без опертя на валентну перспективу дієслівного предиката» (с. 130), тобто вважати її складовими елементами не лише предикат з його аргументами, але також конкретизатори й атрибути. Проте таке розуміння цього поняття орієнтоване на конкретну ситуацію, тобто на феномен одиничний, не узагальнений, до якого процедура типізації тому не застосовна. Ми ж схилиємося до думки, що ССР – це інваріант, спільна основа «об'єднання ряду формально неоднотипних, але однотипних із змістового боку конструкцій» (Вихованець, Городенська, Русанівський, 1983, с. 46), що відображають однотипні реальні ситуації (Шульжук, 2004, с. 182).

Говорячи про типізовані елементи, а відтак і однотипні структури та ситуації, важливо мати на увазі, що, по-перше, у кожному конкретному висловленні функцію предиката виконує не лексема як така, а певний її лек-

сико-семантичний варіант (ЛСВ). По-друге, ті самі ЛСВ різні автори розподіляють поміж різними типами предикатів, серед яких розрізняють в основному предикати дії, процесу, стану, якості (І. Вихованець, А. Загнітко, О. Кульбабська). По-третє, контекст може спричинити видозміну типових значень тих чи тих предикатних синтаксем. По-четверте, суттєво, що різні мови виявляють збіг основних властивостей своїх семантичних структур, тож розбіжності між ними стосуються не типів одиниць, а індивідуальних одиниць (Загнітко, Загнітко, 2015, с. 91).

У синтаксичних структурах української та англійської мов, поряд із найменуваннями учасників типових ситуацій, можливі інші компоненти, які не впливають на формування типових ситуацій, але важливі для змісту висловлень про них. Серед них – сирконстанти (вони репрезентують у структурі висловлення різноманітні обставинні значення, як-от: 'час', 'мета', 'умова', 'причина', 'місце'), а також компоненти з атрибутивним значенням. І сирконстанти, і компоненти з атрибутивним значенням входять у склад речень зазвичай як маркери пропозицій другорядних (побічних, згорнутих) і формують поліпропозитивну структуру – просте семантично неелементарне речення, номінант макроситуації. Виділення в реченні-висловленні складних комплексів із ядерними іменниковими, прикметниковими, прислівниковими елементами, не применшує акумулятивно-твірної функції дієслова-предиката, позаяк їхні функції зумовлені характером залежності від нього, детерміновані його валентними можливостями (Загнітко, 2007, с. 181).

Серед компонентів, здатних бути маркерами семантично неелементарних простих речень і функціонувати, відповідно, у ролі вторинних предикатних синтаксем, виявляємо також прислівники на *-o (-e) // -ly*, наприклад: *Андрій здивовано заперечив* (Н. Зборовська) // *Mr. Maydig left the table hastily* (G. Wells) 'Містер Мейдіг поспішно вийшов з-за столу'. У висловленнях обох мов прислівники *здивовано* й *hastily* – репрезентанти згорнутих ситуацій: в українській – Андрій здивувався / був здивований, англійській – Містер Мейдіг поспішав. Це згортання супроводжують формальні перетворення: спостерігаємо

редукцію аргументів предиката (відповідно *Андрій і містер Мейдіз*) та переведення цього останнього в прислівникове слово, що, перебуваючи у формальному зв'язку з дієсловом, семантично характеризує предмет, точніше особу – про цю його здатність див. докладніше в (Гуйванюк, 1999, с. 35; Єрмоленко, с. 21).

Зауважимо, що в обох мовах прислівники на -о (-е) // -лу формують доволі численні групи, активно поповнювані новими одиницями шляхом приєднання до основ якісних прикметників (непохідних і похідних, зокрема віддіеприкетникових) відповідних афіксів: в українській мові – суфікса -о, рідше -е, в англійській – -ly. У формально-синтаксичному плані вони виявляють залежність найчастіше від дієслова, також прикметника й дієприкметника. Семантично ці групи не є однорідними, позаяк вирізняють у своєму складі прислівники ставлення / оцінки, або модальні, за А. Висоцьким (2013, с. 68–71): *добре, погано обов'язково, неодмінно, доконечно (доконечне), напевно (напевне), неминуче, невідмінно, безперемінно // nicely, badly, amazingly, astonishingly, inevitably, surprisingly, unbelievably, wisely*; способу дії: *сиротливо, метастазно, бабувато, звірино, паразитарно // owlshly, robotically, boyishly*; обмеження сфери вияву ознаки, а в інтерпретації А. Висоцького – якісно-відносні (2013, с. 57–59): *морально, фізично, політично, експериментально // morally, politically, experimentally*; власне якісні: *весело, повільно, жагуче, голосно // cheerfully, slowly, passionately, loudly*; кількості: *дуже, надзвичайно, достатньо, мало, небагато, несуттєво // nearly, fairly, hardly, scarcely, slightly, partly, especially, immensely, faintly*; частотності й інтервалу: *часто, рідко, регулярно, постійно // frequently, rarely, regularly, constantly, occasionally*; темпоральні (*пізно, рано, вічно, щоденно, щоквартально, щорічно // early, continually, minutely, momentarily, continually, momentarily, daily, quarterly, annually*); локативні: *близько, близьенько, далеко, далеченько, високо, низько, недалеко // southerly, northerly*; мети: *навмисно, зумисне, марно, безцільно // intentionally, deliberately, vainly, aimlessly*.

Зазвичай прислівники не впливають на формування типових ситуацій, але важливі

для встановлення вичерпного змісту висловлень: з ними часом буває пов'язаний присутній, проте експліцитно не виражений (пресупозиційний) компонент інформації. Скажімо, у реченні *The weather kept obstinately hot and dry (G. Wells)* прислівник *obstinately* вказує на актуальність такого прочитання цього семантично неелементарного висловлення: 'Погода довго, попри велику спрагу дощу, стояла жарка і суха'.

З семантичною категорією елементарності / неелементарності, що ґрунтується на валентності як визначальній характеристиці предиката, тісно взаємодіє категорія облігаторності (обов'язковості) / факультативності (необов'язковості) складників речення. Обов'язкові компоненти – це ті, що передбачені валентними властивостями предиката; їх не можна вилучити, не зруйнувавши семантико-синтаксичної завершеності висловлення. Компоненти, не зумовлені валентними властивостями предиката, вважають необов'язковими, факультативними.

Традиційно атрибутивні (приіменникові, придієслівні, приприкметникові) елементи висловлень кваліфікують як факультативні їхні члени, пов'язані зі стрижневим словом слабким підрядним зв'язком (Слинько, 1994, с. 136). Стосовно придієслівного атрибута виняток зроблено для побудов, у яких предикатор – т. зв. займенникове дієслово на кшталт *повестися / поводитися // to behave* (Слинько, 1994, с. 136) або ж дієслово зі значенням переміщення (Laenzlinger, 1998, с. 40–41). Конструктивно належачи до периферії цих висловлень, прислівники з погляду семантико-синтаксичного є носіями основного змісту і формують номінативний їхній мінімум, наприклад: *Шовкун, я дуже погано поводитися на передовій? (О. Гончар) // She behaved wisely (E. Bronte)*. Зауважимо, що перелік десемантизованих дієслів у мовленні може збільшуватися за рахунок одиниць інших семантичних типів, ужитих у переносному значенні, пор.: *Сестрам такі пояснення звучали дивовижно (С. Процюк)*. Тут дієслово звучання (*звучати*) набуває значення займенникового дієслова *видаватися*.

Докладніший аналіз семантичного плану численних висловлень підтвердив слушність думки, що кожен із різновидів прислівних

поширювачів може набувати ознак обов'язкової сполучуваності (Кононенко, 2009). Серед чинників, що зумовлюють облігаторність прислівників аналізованого типу виокремлюємо: а) семантико-синтаксичний; б) комунікативний; в) контекстуальний. Проаналізуємо їх докладніше.

Семантико-синтаксичний чинник.

У висловленнях, які зазнають його впливу, прислівники на *-o (-e) -ly* виконують нетипові для них актантні ролі, наприклад, протагоніста (суб'єкта): *Сиза роса краплисто спалахнула на кропові і на петрушці (Б. Харчук)* – краплі роси спалахували; пацієнса: *Було в ній стільки ж породистості, скільки у лорда Байрона вкупі з його ньюфаундлендом Ботсвенном. Холодна стриманість, м'які рухи і жести, словесно вибудована межа – залізна клітка норм і правил (Люко Дашвар)* – межа, вибудована зі слів; інструменталія: *Не муч мене, не клич на місячно засніжені галяви (Р. Лубківський)* – засніжені місяцем галяви. Конструкції на зразок англ. *I offered to pay you generously* (W.S. Maugham) 'Я пропонував вам щедро заплатити' засвідчують, що прислівники на *-o (-e) -ly* здатні виконувати також роль об'єкта: *generously* в цьому реченні має значення 'багато грошей'. Таке тлумачення цього прислівника підсилене значенням предиката згорнутої пропозиції – дієслова *to pay*, у якому наявна сема «гроші // money», порівняймо: 'give (someone) money that is due for work done, goods received, or a debt incurred // давати (комусь) гроші, які належать за виконану роботу, отримані товари чи борг'.

Комунікативний чинник. Висловлення, у якому спостерігаємо його дію, без прислівника аналізованого типу перетворюється в алогічну структуру або передає дещо інші смисли, наприклад: *Мені й багатьом моїм однокласникам важко давалась математика (Р. Іваничук) // The telephone rang repeatedly during the time he was in the office (J. Cheever)*. Пропуск прислівника *важко* в наведеному українському реченні матиме наслідком цілком відмінне його прочитання, а саме: і для автора, і для його однокласників математика не була важким навчальним предметом. Вилучення прислівника *repeatedly* з наведеного англійського висловлення також спричиниться до неадекватного його прочи-

тання: у реципієнта може скластися враження, що телефон в офісі дзеленчав безперервно.

Контекстуальний чинник. Його актуалізація може бути зумовлена: а) синсемантичною природою предикатора (до таких належать одиниці зі значенням руху й переміщення, стану, ознаки особи чи предмета, дії, мовлення, сприйняття, інтелектуальної діяльності), а відтак і його валентнісними характеристиками; б) специфікою моделі контексту, який надає слову обов'язковій валентності, не спостережувані у звичайних умовах.

При синсемантичних предикаторах, а особливо в разі пропуску обов'язкових субстанціальних чи адвербіальних синтаксем обставини способу дії (на *-o(-e) // -ly* також) набувають статусу обов'язкових компонентів, пор.: *Вони [друзі] відправляли його заздрісно й печально (С. Андрухович)*. У цьому висловленні семантична неповнота дієслова переміщення *відправляти* спричиняє облігаторний характер атрибутів *заздрісно, печально*, тобто глибинна структура цього семантично неелементарного висловлення репрезентує такі дві ситуації: 'Вони [друзі] були печальними' + 'Вони [друзі] заздрили йому' [О. Бургардтові]. Наступний фрагмент засвідчує обов'язковість прислівників на *-o(-e) // -ly* при предикатах із значенням інтелектуальної діяльності (*реагував*) та мовлення (*говорив*): *Драй-Хмара реагував на нього (В. Петрова) нарочито спокійно, безапеляційно. Як завжди, в бездоганному костюмі з краваткою він вирізнявся особливо холоднокровним самовладанням. Переводив розмову на іншу тему. Говорив помірковано і розважно (С. Андрухович)*. Як бачимо, прислівники *спокійно, безапеляційно, помірковано, розважно* вжиті у нетиповій для них постпозиції щодо дієслівного предиката, що зумовлює їхній рематичний статус, а значить, і обов'язковий характер у складі наведених речень-висловлень. Тотожної структури висловлення спостерігаємо також в англійській мові, наприклад: *He spoke kindly to them (A. Christie)* 'Він говорив з ними ласкаво'.

До моделей контексту, здатних спричинити облігаторність прислівників аналізованого типу, відносимо представлені у висловленнях обох мов моделі повтору: *Марійка іде лугом. Довго вже йде (В. Сланчук)*, протиставлення: *Суб'єктивно мені подоба-*

ються ті чи ті, а об'єктивно я ж не знаю, які вони (Л. Костенко) // *It opened slightly, but not enough* (R. Hamilton), умови, причини-наслідку: *Купець і слуги злякано тікають* (У. Самчук) // *We shouted cheerfully* (A. Train), заперечення: *Все гине на землі, та ніщо не зникає безслідно: залишається пам'ять – добра і зла* (Р. Іванчук).

Висновки. Отже, ССР – це один із аспектів вивчення речення як найважливішої мовної одиниці. Узагальнивши наявні трактування цього поняття семантичного синтаксису, приймаємо його в такій редакції: це один із елементів змістового плану речення як мовного знака, причому базовий елемент, що співвідносить речення з його денотатом

у позамовній дійсності. Визначальний елемент цієї структури – предикат, який визначає кількість та якість решти її складників. Серед останніх розрізняють облігаторні елементи, тобто зумовлені валентною дією предикатного слова, та факультативні, цією дією не зумовлені. Прислівники на *-o (-e) // -ly* – це зазвичай факультативні елементи висловлень. Проте під дією певних чинників – семантичного, комунікативного, контекстуального можуть – набувати статусу облігаторних.

Перспективи подальших розвідок убачаємо у поглибленому зіставному дослідженні кожного з чинників, із встановленням збіжностей і розбіжностей поміж двома мовами – українською та англійською.

ЛІТЕРАТУРА

- Андерш Й. Ф. До питання про семантичну структуру речення. Мовознавство. 1984. № 5. С. 38–42.
- Висоцький А. В. Синтаксична сфера прислівника в українській літературній мові : [монографія]. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. 328 с.
- Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення. Київ: Наукова думка, 1983. 219 с.
- Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць. Чернівці : Рута, 1999. 336 с.
- Дерев'янюк Л. І. Облігаторні та факультативні атрибутиви як конституенти співвідносних темпоративів із семантикою означеної часової тривалості. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія. 2016. Вип. 14. С. 76–81.
- Єрмоленко С. Я. Семантичний аспект дослідження синтаксису і проблеми стилістики. Мовознавство. 1981. № 1. С. 18–25.
- Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису : [монографія]. Вид. 2-ге, виправл. і доп. Донецьк : ДонНУ, 2007. 294 с.
- Загнітко А. П., Загнітко Н. Г. Семантичні ролі в слов'янському простому реченні: ієрархія агенса, об'єкта, інструмента. Філологічні студії. 2015. Вип. 13. С. 84–97.
- Загнітко А., Павлович О. Сучасна синтаксична семантика. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2013. Vol. I. P. 237–243. DOI: <https://doi.org/10.14746/sup.2013.1.31>
- Іваницька Н. Л. Традиція й «оновлене» вчення про синтаксичну модель простого речення. Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: «Філологічні науки» (мовознавство): Збірник наукових праць. Дрогобич, 2017. № 8. Том 1. С. 87–91.
- Кононенко І. В. Прикметник у слов'янських мовах : [монографія]. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2009. 495 с.
- Кухар Н. Особливості функціонування приприкметникових поширювачів у формально-граматичній структурі речення. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія. 2018. Вип. 27. С. 76–83. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_filol_2018_27_10
- Предикат у структурі речення : [монографія] / [за ред. акад. НАПН України В. І. Кононенка]. Київ ; Івано-Франківськ ; Варшава, 2010. 408 с.
- Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови : Проблемні питання : Навч. посібник. Київ : Вища школа, 1994. 670 с.
- Степаненко М. І. Взаємодія формально-граматичної і семантичної валентності у структурі словосполучення та речення. Київ, 1997. 216 с.
- Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : [підручник]. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 408 с.

- Allerton D. J.** Problems of Modern English Grammar. Disagreement about Agreement : Findings. *English Studies*. 1992. Vol. 73, Issue 5. P. 458–470.
- Laenzlinger Ch.** Comparative Studies in Word Order Variation: Adverbs, pronouns, and clause structure in Romance and Germanic. [Linguistik Aktuell / Linguistics Today]. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1998. 371 p.
- Skalička V.** The need for a linguistics of parole. *Recueil Linguistique de Bratislava*. 1948. P. 31–45.

REFERENCES

- Allerton, D. J.** (1992). Problems of Modern English Grammar. Disagreement about Agreement: Findings. *English Studies* (Vol. 73; Issue 5), pp. 458–470 [in English].
- Andersh, Y. F.** Do pytannia pro semantychnu strukturu rechennia [To the question about the semantic structure of the sentence]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 5, 38–42 [in Ukrainian].
- Derevianko, L. I.** (2016). Obligatorni ta fakultatyvni atrybutyvy yak konstytuenty spivvidnosnykh temporyviv iz semantykoiu oznachenoj chasovoi tryvalosti [Obligatory and facultative attributes as constituents of relative temporalities with the semantics of definite time duration]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Filolohiia – Bulletin of the Mariupol State University. Series: Philology* (Issue 14), (pp. 76–81) [in Ukrainian].
- Huivaniuk, N. V.** (1999). *Formalno-semantychni spivvidnoshennia v systemi syntaksychnykh odynyts [Formal-semantic relations in the system of syntactic units]*. Chernivtsi: Ruta [in Ukrainian].
- Iermolenko, S. Ya.** (1981). Semantychnyi aspekt doslidzhennia syntaksysu i problemy stylistyky [The semantic aspect of the study of syntax and problems of stylistics]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 1, 18–25 [in Ukrainian].
- Ivanytska, N. L.** (2017). Tradytsiia y «onovlene» vchennia pro syntaksychnu model prostoho rechennia [Tradition and “updated” teaching about the syntactic model of a simple sentence]. *Naukovyi visnyk Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii: «Filolohichni nauky» (movoznavstvo): Zbirnyk naukovykh prats – Scientific Bulletin of Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobych. Series: “Philological sciences” (linguistics): Collection of scientific papers*, 8 (Vol. 1), (pp. 87–91) [in Ukrainian].
- Kononenko, I. V.** (2009). *Prykmetnyk u slovianskykh movakh : monohrafiia [Adjective in Slavic languages: monograph]*. Kyiv: VPTs «Kyivskiy universytet» [in Ukrainian].
- Kukhar, N.** (2018). Osoblyvosti funktsionuvannia pryprykmetnykovykh poshyriuvachiv u formalno-hramatychnii strukturi rechennia [Peculiarities of the functioning of adjectival expanders in the formal-grammatical structure of the sentence]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Filolohiia – Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynskiy. Series: Philology* (Issue 27), (pp. 76–83). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_filol_2018_27_10 [in Ukrainian].
- Kononenko, V. I.** (Ed.). (2010). *Predykat u strukturi rechennia : monohrafiia [Predicate in the sentence structure: monograph]*. Kyiv; Ivano-Frankivsk; Varshava [in Ukrainian].
- Laenzlinger, Ch.** (1998). *Comparative Studies in Word Order Variation: Adverbs, pronouns, and clause structure in Romance and Germanic*. [Linguistik Aktuell / Linguistics Today]. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company [in English].
- Shulzhuk, K. F.** (2004). *Syntaksys ukrainskoi movy : pidruchnyk [Syntax of the Ukrainian language: textbook]*. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiia» [in Ukrainian].
- Skalička, V.** (1948). The need for a linguistics of parole [The need for a linguistics of speech]. *Recueil Linguistique de Bratislava – Bratislava Linguistic Compendium*, pp. 31–45 [in French].
- Slynko, I. I., Huivaniuk, N. V., Kobylanska, M. F.** (1994). *Syntaksys suchasnoi ukrainskoi movy: Problemni pytannia : Navch. posibnyk [Syntax of the modern Ukrainian language: Problematic questions: Education. manual]*. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
- Stepanenko, M. I.** (1997). *Vzaiemodiia formalno-hramatychnoi i semantychnoi valentnosti u strukturi slovospoluchennia ta rechennia [The interaction of formal-grammatical and semantic valence in the structure of word combinations and sentences]*. Kyiv [in Ukrainian].
- Vysotskyi, A. V.** (2013). *Syntaksychna sfera pryslyvnyka v ukrainskii literaturnii movi: monohrafiia [The syntactic sphere of the adverb in the Ukrainian literary language: monograph]*. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].

- Vykhovanets, I. R., Horodenska, K. H., Rusanivskyi, V. M.** (1983). *Semantyko-syntaksychna struktura rechennia [Semantic and syntactic structure of the sentence]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Zahnitko, A. P.** (2007). *Teoriia suchasnoho syntaksysu: monohrafiia [The theory of modern syntax: monograph]*. Donetsk : DonNU [in Ukrainian].
- Zahnitko, A. P., Zahnitko, N. H.** (2015). Semantychni roli v slovianskomu prostomu rechenni: ierarhiia, ahensa, obiekta, instrumenta [Semantic roles in the Slavic simple sentence: hierarchy of agent, object, tool]. *Filolohichni studii – Philological studies* (Issue 13), (pp. 84–97) [in Ukrainian].
- Zahnitko, A., Pavlovych, O.** (2013). Suchasna syntaksychna semantyka [Modern syntactic semantics]. *Studia Ukrainica Posnaniensia – Studies Ukrainian Posnaniensia* (Vol. I), (pp. 237–243). DOI: <https://doi.org/10.14746/sup.2013.1.31> [in Ukrainian].

УДК 811.161.2'367.6

ЯКОВЛЕВА Тетяна – аспірант кафедри української мови, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, вул. Валентинівська, 2, Харків, 61168, Україна (tanya25091997@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2064-6592>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.10>

Бібліографічний опис статті: Яковлева, Т. (2022). Функціонування первинних вигуків в аспекті категорії оцінки. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 52, 79–87. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.10>

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕРВИННИХ ВИГУКІВ В АСПЕКТІ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ

Анотація. У статті висвітлено актуальну для лінгвістичної прагматики проблему, розв'язання якої спрямоване на дослідження особливостей вживання первинних вигуків як дискурсивних слів в аспекті реалізації оцінної функції, що й становить мету цієї розвідки. Актуалізовано терміни «вигук», «граматика оцінки», визначено роль первинних вигуків у моделюванні оцінної тональності висловлення.

Методологія дослідження передбачає використання таких методів: вибірки – для відбирання фактичного матеріалу; лінгвістичного спостереження – для систематичного й цілеспрямованого сприйняття досліджуваного матеріалу з метою осмислення його властивостей; компонентного аналізу – для встановлення значення досліджуваних конструкцій, зокрема вияву оцінного компонента; аналізу й синтезу – для ідентифікації та розрізнення типів досліджуваних одиниць і подання їх у системному комплексі. У цій розвідці використано приклади з творів художньої літератури к. XVIII – поч. XXI століть та тлумачення значень досліджуваних слів із Великого тлумачного словника сучасної української мови за редакцією В. Т. Бусела (2005) для демонстрації специфіки функціонування первинних вигуків у фокусі аксіологічної прагмалінгвістики.

Для аналізу обрано однозначні й поліфункційні одиниці. Останні репрезентують полярні аксіологічні смисли, що дає змогу змінювати аксіологічні відтінки значень досліджуваних елементів у конкретній мовленнєвій ситуації.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що здійснено комплексний системний опис особливостей вираження оцінних смислів у процесі актуалізації значень первинних вигуків у сучасній українській мові. Проаналізований матеріал свідчить про перевагу засобів негативно-оцінки, що пояснюємо психологічною специфікою людського мислення й відповідно кількісним превалюванням негативнооцінних одиниць на аксіологічній шкалі.

Положення статті доповняють теорію аксіологічної прагмалінгвістики, функційної граматики, граматики оцінки, дискурсивної лінгвістики, а також лінгвістичну й навчальну літературу описами особливостей моделювання прагматичних відтінків значень з використанням первинних вигуків.

Ключові слова: первинні вигуки, оцінка, граMATика оцінки, поліфункційність, оцінна тональність.

YAKOVLEVA Tetiana – Post-graduate student of the Department of Ukrainian Language, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, 2, Valentynivska str., Kharkiv, 61168, Ukraine (tanya25091997@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2064-6592>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.10>

To cite this article: Yakovleva, T. (2022). Funktsiiuvannia pervynnykh vyhukiv v aspekti katehorii otsinky [The functioning of primary interjections in the aspect of the category of estimation]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 52, 79–87. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.10> [in Ukrainian].

THE FUNCTIONING OF PRIMARY INTERJECTIONS IN THE ASPECT OF THE CATEGORY OF ESTIMATION

Summary. *The article focuses on a problem that is relevant in linguistic pragmatics. The aim of the research is to study the features of the use of primary interjections as discursive words in the aspect of the expression of estimative functions. The terms “interjection” and “grammar of estimation” have been updated, and the role of primary interjections in modeling the estimative tonality of the utterance has been defined.*

The research methodology involves the use of the following methods: sampling for the selection of actual material; linguistic observation for systematic and purposeful perception of the studied material in order to understand its properties; component analysis to establish the value of the studied structures, in particular, the revealing of the assessment component; analysis and synthesis to identify and distinguish the types of researched units and present them in a system complex. The examples from the fiction of different periods and the interpretation of the meanings of studied words from the Great Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language edited by V. T. Busel (2005) were used in this research to demonstrate the specificity of the functioning of primary interjections in the focus of axiological pragmalinguistics.

Monosemantic and multi-functional units were selected for analysis. The last represent polar axiological meanings, which makes it possible to change the axiological shades of the meanings of the studied elements in a specific communicative situation.

The scientific novelty of the study is that a comprehensive systematic description of the features of the expression of estimative meanings was carried out in the process of updating the meanings of primary interjections in the modern Ukrainian language. The analyzed material has shown the superiority of the means of negative estimation, which is explained by the psychological specificity of human thinking and, accordingly, the quantitative prevalence of negatively estimated units on the axiological scale.

The results of the article will supplement the theory of axiological pragmalinguistics, functional grammar, grammar of estimation, discursive linguistics, as well as linguistic and educational literature with descriptions of the features of modeling pragmatic meaning using primary interjections.

Key words: *primary interjections, estimation, grammar of estimation, multifunctionality, estimative tonality.*

Постановка проблеми. Тенденції сучасного мовознавства зумовлюють інтерес до вивчення прагматичних особливостей мовних одиниць. Як відомо, оцінка є основною категорією прагмалінгвістики, це «один із способів відображення світу, пізнаючи який, людина виражає ставлення до нього. Світ, що пізнається, завжди оцінюється, оцінка – свідчення ступеня пізнаності світу» (Космеда & Халіман, 2011, с. 18). Дослідження оцінної семантики є одним із пріоритетних напрямів сучасної прагмалінгвістики, зокрема й граматики оцінки, метою якої є «характеристика способів граматики оцінки з урахуванням своєрідності вербалізації морфологічних і синтак-

сичних засобів української мови» (Халіман, 2019, с. 17).

Серед інших частин мови вигуки як дискурсивні слова, реалізуючи в комунікативному процесі свій прагматичний потенціал, демонструють специфіку функціонування у фокусі аксіологічної прагмалінгвістики, тобто здатні виражати ставлення людини до дійсності, адресата й змісту висловленого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиліття в полі зору науковців перебувають вигуки як елементи емоційної сфери мовлення, що здатні виражати почуття, емоційно-експресивні реакції, оцінки, вольові спонування мовців, не

називаючи їх. Зокрема, Л. І. Мацько значну увагу приділила опису семантико-стилістичних особливостей вигуків. Проблеми визначення статусу вигуків як частини мови і їх емоційного потенціалу торкається В. Д. Сліпецька. Аналіз комунікативно-прагматичних функцій вигуків, їхніх семантико-функційних властивостей виявляємо в працях В. А. Теслі й І. М. Гуменюк. З погляду реалізації аксіологічного потенціалу увагу привертають первинні вигуки як засоби вираження оцінних смислів, що проаналізовано лише побіжно в загальній парадигмі досліджень лінгвопрагматики. Оцінні особливості функціонування первинних вигуків потребують узагальнення й глибокого комплексного лінгвістичного коментування, що й засвідчує **актуальність** порушеної проблеми.

Мета цієї наукової розвідки – схарактеризувати особливості вживання первинних вигуків як засобів вираження оцінки. Окреслена мета передбачає виконання таких **завдань**: 1) узагальнити досвід вивчення первинних вигуків в аспекті лінгвоаксіології; 2) описати особливості вживання первинних вигуків в оцінній функції.

Виклад матеріалу. Будь-яка діяльність людини супроводжується емоційно-оцінним сприйняттям навколишньої дійсності. Як відомо, існує тісний зв'язок між категоріями оцінки й емоційності, між лінгвістикою емоцій і лінгвоаксіологією. Емоційність мовлення безпосередньо пов'язана з моделюванням оцінних значень, тому серед функцій емоцій виділяють оцінну, тобто вираження позитивного чи негативного ставлення мовця до оцінюваного об'єкта або змісту мовлення.

Як зазначає В. І. Шаховський, «формула емоції обов'язково містить підставу оцінки: мовна особистість вважає, що об'єкт приємний / неприємний з моральних, етичних, соціальних, політичних або інших причин» (Шаховський, 2009, с. 30). Зокрема, «не самі емоції відображають дійсність, а оцінна діяльність комуніканта, що відчуває певні емоції в певному дискурсі до певного факту, події, людини» (Шаховський, 2019, с. 31). Зазначене дає змогу констатувати, що вираження різноманітних емоцій завжди супроводжене моделюванням позитивних чи негативних оцінних значень залежно від комунікативної ситуації, тож дослідження мовних

одиниць як емоційних свідчить про наявність у них оцінної функції.

Серед морфологічних одиниць, здатних виражати аксіологічні смисли, вирізняються вигуки, які відображають емоційну, а значить оцінну реакцію мовця в певній ситуації дискурсу, що відбивається й на відповідному інтонаційному оформленні. Традиційно за походженням їх поділяють на дві великі групи: первинні (непохідні) та вторинні (похідні) вигуки. Особливо виразно оцінний компонент мовлення реалізований у первинних вигуках (*a!*, *o!*, *e!*, *ай!*, *пхе!*, *фу!* та ін.), що «є саме тим явищем, яке в синхронії демонструє шлях розвитку мовлення від мимовільного рефлекторного викрику до усвідомленого використання вигука, вибраного учасником комунікації з готового арсеналу мовних засобів, для вираження певного (частіше за все емоційного) смислу» (Мельник, 2013, с. 196–197).

У цій розвідці використовуємо тлумачення значень первинних вигуків, наведених у Великому тлумачному словнику сучасної української мови за редакцією В. Т. Бусела (2005) (далі – ВТССУМ) та ілюстративний матеріал із художніх творів українських письменників к. XVIII – поч. XXI століть. Як відомо, прагматичне значення контекстуально зумовлене, тож у процесі аналізу дібраних прикладів звертаємо увагу й на інші оцінні засоби в конкретних контекстах, що дає змогу засвідчити їхню загальну позитивно- чи негативнооцінну забарвленість та підтвердити участь досліджуваних вигуків у процесі вираження оцінки. Продемонструємо, отже, особливості функціонування первинних вигуків як засобів вираження оцінки у відповідних контекстах.

1. **Ат, виг.** Уживається для вираження невдоволення, досади (ВТССУМ, 2005, с. 44), порівн.: <...> *Недурно я так тривожилась, недурно я не хотіла тебе заміж за його давати. Не до пари він тобі. Не по-моєму ж хіба й вийшло? – **Ат!** верзеш бог зна що! – говорив отець Хведор, сидючи на возі. – Прийшла дурість в голову, то й дуріє, та й годі (І. Нечуй-Левицький); *Були б папір та фарби!.. **Ат**, що з них толку. Що він тут малював би?.. (В. Шевчук). У наведених прикладах моделювання негативної тональності**

здійснюється також за допомогою оцінно маркованих речень, уживаних після вигуку (*верзеш бог зна що, що з них толку*), та оцінних лексем (*дурість, дуріє*). Крім того, перший контекст вирізняється графічними засобами – знаками оклику, що свідчить про додаткове інтонаційне оформлення, яке підсилює відповідний аксіологічний відтінок. Зауважимо, що матеріали нашої картотеки засвідчують нечастотне вживання цього вигуку в сучасній українській мові.

2. **Бе**, виг. Уживається для вираження огиди до чого-небудь (ВТССУМ, 2005, с. 65), напр.: *Читала й на кону бачила студентські банкетти. Чомусь уявлялося, що на них справді весело, легко, приємно. А спробувала – бе! Димно, крикло, брудно, погано, скрізь недокурки, недогризки, а найпоганише те, що й мислі, й слова у пугців схожі на недогризки, недокурки* (М. Куліш). Як бачимо, вигук *бе* має вузьку оцінну семантику, оскільки виражає лише одну негативну емоцію – огиду. Крім того, негативну тональність у наведених контекстах формують оцінно марковані прислівники *димно, крикло, брудно, погано* та іменники *недокурки, недогризки*, а також інтонаційне оформлення, відображене знаком оклику на письмі.

3. **Е**, виг. 1. Уживається для вираження незгоди з чіми-небудь словами чи діями (ВТССУМ, 2005, с. 335), напр.: *<...> А палац його... то чи поймете віри! Так і сяв щирим золотом. А кругом палаца був парк на кілька миль навкруги, і до самого палацу од брами була алея... Що то за алея! Ох, мій боже!... – Е! що той сад! – перебувала Теодозя. – От як була я в одного князя в Варшаві, так у його одна оранжерія на кілька верстов!* (І. Нечуй-Левицький).

2. Уживається для вираження невдоволення, досади (ВТССУМ, 2005, с. 335), порівн.: – *Е, дурень ти! От мудь, не що інше, а п'яний був, не відскочив, – хто му винен! – відповів офукливо будовничий і відвернувся* (І. Франко); – *Е, голубко, які вже з нас козаки, – озвався Кваша, – ми, бач, теперечки тільки жіночі попухачі* (О. Стороженко).

3. Уживається для вираження переболювання сумнівів, заперечення, рішучості і т. ін. (ВТССУМ, 2005, с. 335), напр.:

Киля. Ні батеньку, воно нічого... Та все ж таки там якось краще... Якось простіш...

А тут у нас дуже вже на московський великопанський шталт усе повелось... Де вже міні необразованій...

Заг. **Е**, дочко, це дурниця! Нехай вони живуть собі хоч і на московський шталт, а ми собі житимемо по простецькому, як нам любім (В. Мова).

Наведені контексти демонструють, як негативнооцінна семантика підсилюється інтонаційно (на письмі знаками оклику) позицією вигуку перед назвою об'єкта, на який спрямована емоційна реакція мовця. Також приклади містять негативнооцінні лексеми: *дурень, мудь, п'яний, офукливо, дурниця* та синтаксичні фразеологізми *що той сад*, які вже з нас козаки.

4. **Пхе**, виг. Уживається для вираження зневаги, презирства і т. ін. (ВТССУМ, 2005, с. 1192), порівн.: *<...> І все ж, хробачок, ти маєш змогу продемонструвати мені знання, не вимовивши жодного слова. – Як саме, Ваша милосте?.. – здивувався Пауль. – І таке каже людина, що вмів писати... Пхе! – зневажливо зітхнув принц* (Т. Литовченко); *Ольга обернулася, вгледіла той гурт і повернулася до матері, промовивши. «Пхе! Як вольно держать себе студенти!» – Пхе! – сказала й Катерина. – Пхе! неначе інститутки нижчого класу!* – додала Ольга (І. Нечуй-Левицький). У наведених ілюстраціях зневага увиразнена інтонаційно, що на письмі відображено знаками оклику. У першому прикладі фіксуємо й інший оцінний маркер, що вказує на емоційне ставлення мовця до адресата (*зневажливо зітхнув*). Крім того, висока емоційність у другому висловленні виражається за допомогою повторів вигуків і номінації *інститутки нижчого класу*, що підсилює емоцію презирства.

5. **Пху**, виг. 2. Уживається для вираження зневаги, презирства, прикrostі, обурення і т. ін. (ВТССУМ, 2005, с. 1192), напр.: – *Пху, дурак! А це тебе Професором називають* (А. Дністровий); *Хто ж тепер дибою користується? Диба... Пху, та це ж грубо, просто й, либонь, навіть незаконно* (М. Старицький). Крім уживання аксіологічно маркованих вигуків, у першому прикладі мовець виражає негативнооцінне ставлення до співрозмовника за допомогою стилістично маркованої номінації *дурак*, під-

силеної ще й інтонаційно (на письмі знаком окликом). У наступному реченні використано риторичне питання й оцінні лексеми *грубо, просто, незаконно*, що емоційно увиразнюють мовлення.

6. **Тю, тю-тю**, виг., розм. 1. Уживається при вираженні здивування, невдоволення, розчарування, насмішки і т. ін. (ВТССУМ, 2005, с. 1488), порівн.: – *Може, закохався він у дівку яку? – Тю, в нього ж серця немає, у цього Харлама! В кого він закохатися може? – Господар головою закрутив* (В. Івченко); – *Тю, телепень!* – *плювався Харитон. – Підбери варгу, а то й зуби висиплються!* (Ю. Смолич); – *Тю, та який там я князь! – махаю рукою. – Досі не навчився їсти ножем та виделкою!* (В. Івченко); *Хлопці реготались, а ткач одчинив двері та й гукнув вслід: – Тю-тю, дурна – навіжена москвка! Чи присвятилася, чи в черниці думаєш йти!* (І. Нечуй-Левицький). У наведених вище прикладах, крім вигуків, використано лексичні маркери невдоволення, розчарування й насмішки (*телепень, досі не навчився, дурна, навіжена*). До того ж, додаткові кінетичні засоби, а саме жести (*головою закрутив, плювався, махаю рукою*) також слугують засобами вираження негативного ставлення до особи. До того ж у першому контексті здивування мовця не є емоційно нейтральним, а супроводжується негативно-оцінним відтінком, вираженим відокремленою уточнювальною конструкцією *у цього Харлама*. У ній вказівний займенник *цього* теж функціонує як оцінний мовний засіб, що «уживається для підкреслення емоційного ставлення до осіб» (ВТССУМ, 2005, с. 1580). Препозиція вигуку *тю* до назв об'єктів, на які спрямована емоція мовця, посилює значення відповідної оцінки.

7. **Фе**, виг. Уживається для вираження осуду, огиди, невдоволення, несхвалення й т. ін. (ВТССУМ, 2005, с. 1530), порівн.: *Якби-м був таке знав, то був би-м вас учора обох із сином за обої двері випер! Фе, Василю, встид, ганьба!* (І. Франко); *Фе, як же вульгарно!* – *скривився Шелленберг* (Л. Підгірна). Наведені контексти демонструють вираження негативної оцінки за допомогою вигуків та слів *встид, ганьба, вульгарно*. Інтонаційне увиразнення мовлення в процесі вираження оцінки графічно відображене знаком оклику.

8. **Фі**, незм., виг., розм. Вираз презирства (ВТССУМ, 2005, с. 1533), напр.: *Ні, як не намагаюся я дати пристойний вигляд нашому домові, а толку виходить мало: і кімнати жалюгідні, і меблі нікудишні... фі!* (В. Мова). Позиційно вигук *фі* вживається після розгорнутих роздумів мовця, що узагальнює й підкреслює негативне ставлення особи до об'єкта. Негативно-оцінне значення презирства реалізовано також за допомогою оцінно маркованих прикметників *жалюгідні, нікудишні*.

9. **Фу**, виг. 1. Уживається для вираження презирства, досади, відрази, роздратування і т. ін. (ВТССУМ, 2005, с. 1551), порівн.: – *От тобі й кохання, і друг, і... У-у, йолопи, дикарі прокляті! Ще за культурних людей себе мають, – злісно проводжав він кожну пару, балансуючи серед них. – Фу, гидота яка!* (В. Винниченко); «*Фууу... ну і мерзенна ж погода*», – *подумав я і закрив двері будинку назад. Годі було й перевіряти. Що я там чекав побачити, коли другий день лле дощ? Тільки засмутився* (В. Ананьєв); – *Фу, та й ідіоти ж ви всі які! Ну, чого ради ви цю комедію строїте?* (В. Винниченко). У цих контекстах моделювання негативної тональності мовлення досягнуто за допомогою вигуків та оцінно маркованих лексем *йолопи, дикарі прокляті, гидота, мерзенна, засмутився, ідіоти*. До того ж подовження голосного у в другому прикладі й три крапки на письмі графічно репрезентують інтонацію, що підсилює почуття досади мовця.

10. **Хе**, виг. 2. Уживається для вираження подиву, глузування з кого-, чого-небудь (ВТССУМ, 2005, с. 1559), напр.: – *Хе, була нерозумна, а стала зовсім дурна: врожити на хлопця надумала!* (Є. Гуцало); *Зеленокоса ошелешено витріщилася на дівчину: – Ти ба, он як! Ти вмієш говорити? Ого! Така ж зухвала, як твоя бабуся Мара. Хе, хіба можна в дитини з такими генами вимагати поваги до старшого і до його статусу Учителя?* (Дара Корній). Наведені вище приклади ілюструють негативне ставлення до співрозмовника (це засвідчують такі елементи контексту: *нерозумна, дурна, ошелешено витріщилася, зухвала*), що моделює відповідну аксіологічну тональність мовлення.

Наведені вище приклади вживань вигуків засвідчують їх функціонування як засобів вираження негативної оцінки в пейоративно маркованих контекстах. Численні мовознавці довели, що «на аксіологічній шкалі кількісно переважає негативна оцінка. Це пов'язано із психологічними особливостями людського мислення: позитивні властивості предметів і явищ співвіднесені з нормою, а негативні – з відхиленням від неї» (Халіман, 2019, с. 27). Таку думку засвідчують і результати нашого дослідження. Слід зауважити, що в процесі аналізу серед первинних однозначних вигуків позитивнооцінних не зафіксовано.

Залежно від контексту та комунікативної ситуації вигуки можуть виражати весь спектр емоцій, часто діаметрально протилежних, тобто бути багатозначними. О. Пилипко переконана, що «для більшості багатозначних вигуків поліфункціональність є логічною, що впливає з їх очевидної семантичної дифузності, яка, у свою чергу, є наслідком їх опосередкованої (контекстуально-зумовленої) номінативності» (Пилипко, 2013, с. 32). Дослідниця зазначає, що «у ряді випадків саме мовець може надати вигуковій формі той прагматичний відтінок, який є потрібним для певної ситуації і який може в чомусь навіть суперечити семантиці компонентів, що складають таку вигукову одиницю» (Там само).

Наприклад, вигук *а* є багатозначним і може виражати різноманітні емоції, такі як:

1) здогад, здивування і т. ін. (ВТС-СУМ, 2005, с. 1), порівн.: – *А, це ти, – дещо розчаровано сказала Рута, підійшовши ближче* (Н. Довгопол); – *А, Порфирій... – приязна посмішка не сходила з обличчя Мальцева* (Л. Підгірна). Як бачимо, обидва контексти виражають здивування мовця, однак перший приклад демонструє негативне ставлення адресанта до співрозмовника, актуалізоване за допомогою прикметника *розчаровано*, а другий – позитивне (*приязна посмішка*). Зауважимо, що аксіологічний компонент цього значення не зафіксовано в тлумачних словниках сучасної української мови;

2) незадоволення, досаду, погрозу (ВТС-СУМ, 2005, с. 1), напр.: *А, та який же ти непокірливий! Вчепивсь за одне, так одне те й твердить* (М. Костомаров); – *А, що з нього візьмеш? – махнув рукою Ройт-*

ман. – Нам його думка, як би це сказати, індіферентна!.. (А. Шкарін); *А, щоб ти вдавивсь, огородня сатано!..* (Яков Кухаренко). Моделювання негативної тональності мовлення забезпечує аплікація кількох різнорівневих засобів вираження оцінки: марковані мовні одиниці *непокірливий, сатано, зневажливий жест махнув рукою*, риторичне питання в другому прикладі й інтонація, відображена знаками оклику на письмі;

3) переляк, відчай, біль (ВТССУМ, 2005, с. 1), порівн.: – *А-а, дурень! Як же ти злякав мене знову!* (з розм. мовл.); – *О, Вірочко! А це ж що з вами? – вирвалось у нього. – А! – хитнула вона головою. – Мені тяжко. Просто не хочеться жити, – казала придушеним голосом, уста її затремтіли, вона одвернулася* (У. Самчук); *Удари раптом припинилися, ніби їх хто вимкнув. Стаська так і лежала на землі. У голові – глухий безперервний гул. Кров і сльози заливали очі. Чула, як раптом Гена заволав: – А-а-а-а! Боляче!* (Люко Дашвар). Аналіз наведених контекстів дає підстави стверджувати, що негативні смислові відтінки, крім вигуків, моделюють такі їх елементи: *дурень, тяжко, не хочеться жити, придушеним голосом, заволав, боляче*. До того ж, препозиція вигуку *а* в усіх репліках й подовження *а-а-а* створюють своєрідне емоційне обрамлення цих висловлень.

У ході аналізу виокремлено й інші семантичні варіанти, які не зафіксовані в словниках. Наприклад, вигук *а* може ще виражати захоплення й задоволення, порівн.: – *А, яка гарна моя вишивана сорочка!* (І. Нечуй-Левицький); <...> *А! Аж губи злипаються! Ото смачна!* – промовив Масюк, випивши чарку й прицмакуючи (І. Нечуй-Левицький). Тут спостерігаємо позитивну тональність мовлення, що засвідчують оцінно марковані компоненти *гарна, смачна*.

Також досліджувана одиниця може виражати обурення й жаль, тобто моделювати негативнооцінну тональність, напр.: – *Підожди. – Майор спробував його зупинити, але сильніший лейтенант вирвався. – А! Всі ви заодно! – махнув він рукою і пішов вулицею геть* (Брати Капранови); – *Тепер так: або йдіть до благочинного та зараз сватайте Ватю, і тоді усе піде на мир; або робіть, як знаєте!* – сказав писар. – *А! шкода! А! так*

погано *якось випало!* *Та й я наговорив вчора три мішки гречаної вовни...* (І. Нечуй-Левицький). Негатив мовця до адресата й конкретної ситуації виражено мовними одиницями *вирвався, махнув рукою, пішов геть, шкода, погано, наговорив*. Крім того, фіксуємо повтор вигуку *а* й окличну інтонацію речень, що підсилює відповідний оцінний відтінок.

Вигук *ай* може набувати таких значень:

1) біль, переляк, страх і т. ін. (ВТССУМ, 2005, с. 16), напр.: *Ай!* *Як же болить нога, як хто молотком вдарив* (І. Западєнська); – *Ай!* *Трохи не вмерла з переляку!* *Хто ж так робить?!* (з розм. мовл.); *Любов. Ай, змова! Утопити мене хочуть, кажуть, я божевільна! (Кричить і плаче)* (Леся Українка). У цьому разі вербалізація негативного значення оцінки здійснюється за допомогою мовних одиниць *болить, як хто молотком вдарив* у першому висловленні, конструкції *трохи не вмерла з переляку*, риторичного питання – у другому, авторських ремарок – у третьому та знаками оклику на письмі (інтонаційне увиразнення) у всіх прикладах;

2) незадоволення, докір, осуд (ВТССУМ, 2005, с. 16), порівн.: – *Ну і що скажеш, школярику? Буду жити? – несподівано бадьоро запитав чоловік. – Не знаю... Я тес, медицину не вчив ніколи. Лише припарки які, може, знаю. – Ай, тупий ти як пробка. І не лікуєшся. Мало того, що рану мені перев'язав, як драний черевик, ще й заспокоїти старого не хоче* (О. Українець); *Йолоп, ай, йолоп!* *Як брутално, як нахабно повівся він з цією гордою і чистою дівчиною!* (І. Багряний); – *Ай, ай, Лесихо!* – *озвалася Євка глумно, – ти говориш, як стара попада* (М. Устиянович). Складниками моделювання негативнооцінної тональності в цих прикладах є також мовні одиниці *тупий як пробка, йолоп, брутално, нахабно, стара попада*. Крім того, повтор вигуку *ай* і суфікс *-их-* в імені особи в третьому висловленні сприяють більш яскравому вираженню негативного ставлення мовця до адресата;

3) подив, захоплення, схвалення і т. ін. (ВТССУМ, 2005, с. 16), напр.: *Ай, медок!* *я ще зроду смачного такого не пив!* (К. Тополя); *Ай, молодчинка, так тримати!* (з розм. мовл.). Актуалізація смислових відтінків позитивної оцінки здійснюється

за допомогою зменшено-пестливих суфіксів *-ок, -инк-* у словах *медок, молодчинка*.

Вигук *ач* «уживається для вираження здивування, докору, невдоволення, захоплення і т. ін.» (ВТССУМ, 2005, с. 49), порівн.: – *Ач, яка ти розумна, безрідна обідранко!* *Може, тобі хочеться зайняти її місце? – закинула одна зі старших дівчат, Параскева* (Н. Довгопол); *Ач, стерво, що надумала – протестувати!..* (Т. Литовченко); *Ач, який красень! Аж замилуєшся тобою. Зовсім уже дорослим став, зовсім* (В. Чемерис). Елементи контекстів *безрідна обідранко, стерво* засвідчують моделювання негативної тональності мовлення, а *спритна, красень, аж замилуєшся* – позитивної.

Окремо слід зупинитися на першому прикладі, а саме на конструкції *яка ти розумна*, де спостерігаємо зміну позитивної семантики на негативну за допомогою іронії. Як зазначає О. В. Халіман, «наповнюючи дискурс іронією, мовець може змінювати аксіологічне спрямування висловлення» (Халіман, 2019, с. 149). Як бачимо, прикметник *розумна* називає ту ознаку, над якою іронізує мовець, а наступні елементи контексту ще більше підсилюють іронічний ефект.

У вигуку *ех* актуалізуються такі значення:

1) захоплення чим-небудь, задоволення з приводу чого-небудь (ВТССУМ, 2005, с. 358), напр.: *Ну й ловко ж ви їх одбрили!* *Ех, Проню Прокоповно, розумні ви, – без мила голите* (М. Старицький); – *Ех, і повеселилися ж ми!* – *тішився Франц* (Ю. Винничук). Лексеми *ловко, розумні, повеселилися, тішився* відображають позитивний оцінний відтінок;

2) невдоволення, нарікання, докору і т. ін. (Там само), порівн.: *Ну, приїхали за мною козаки, та й годі. А вони вже й розпустили губи. Ех, бабська натура!* *А ще просять – зостанься з ними жити. Що за життя козакові з такими плаксами!* (П. Куліш); *Ех, бідність наша, бідність!* *Чужі діти до шкіль ходили, а я мусив громадську череду пасти, щоби голодом не мліти!* (І. Франко); – *Ех, князю, князю, який же ти нерішучий!* *Твою наречену у будь-який день можуть живцем поховати за товстими монастирськими мурами, а ти збираєшся сидіти й охкати...* (Т. Литовченко). Ключовими словами в моделюванні негативної

оцінки є *бабська натура, плаксами, бідність, нерішучий*. Крім того, повтор слів *бідність наша, бідність, князю, князюй* оклична інтонація увиразнюють відповідну тональність.

Вигук *о* «уживається для вираження різних почуттів, душевних переживань: розпачу, захоплення, здивування, недовіри і т. ін.» (ВТССУМ, 2005, с. 796), напр.: *Одарка. Та що ми без батька будемо робити? Хоч поганенький, та був; а теперечки із-за свого та треба позичати. Де-то він шляється?.. О, лиха моя година!* (Г. Квітка-Основ'яненко); <...> *Тільки Наталка не промах!.. О, розумна і догадлива дівка!* (І. Котляревський); – *Так, так; не даром же він так креше по-українськи! О! хитра собака!..* (О. Кониський). Тут моделювання негативної оцінки також відбувається завдяки прикметнику *лиха*, метафоричній номінації *хитра собака*, а позитивної – прикметникам *розумна, догадлива*.

Крім того, досліджувана одиниця може брати участь у створенні іронічного ефекту, напр.: – *А ви любите піклуватись господарством? – спитала Зося з легенькою осмішкою, але все-таки поважним тоном. – О! моя жінка велика господарка! – одказав Ясь, жартуючи. – От я так, нігде правди діти, зусім нездатна до господарства, – обізвалась Теодозя* (І. Нечуй-Левицький). Маркером іронічної оцінки в цьому контексті є слово *жартуючи*.

Вигук *ого* «уживається для вираження здивування, захоплення, застереження і т. ін. з приводу чогось надзвичайного, несподіваного, непередбаченого і т. ін.» (ВТССУМ, 2005, с. 826), порівн.: *Тетяна. Ого, який щедрий, цванцигера кинув. Гнат (тихо). Для такої Галочки і гульдена б не пожалував, а коли б покохала, то й дукача* (М. Старицький); – *Ого, який ти майстер!* – сказала Галинка, червоніючи від *задоволення* (М. Романівська). Як бачимо, у цих контекстах позитивна оцінка відображена за допомогою лексем *щедрий, майстер, задоволення*, а сполучення вигуку *ого* з аксіологічно маркованим синтаксичним фразеологізмом *який ти майстер* увиразнює емоційно-оцінне забарвлення всього висловлення.

Крім значень, зафіксованих у словнику, ця одиниця може виражати обурення (– *Ого, класно тобі мізки промили! І в чому*

ж полягає це благо, коли у людей забирають останнє: право на вогнище, на тепло, на життя? А спробуй запереч! Щось гавкнеш – не отримаєш добову пайку (А. Шкарін)), актуалізованого в наведеному прикладі за допомогою окличного речення та риторичного питання. Простежуємо також вираження іронії в такому контексті: – *Ого... Скільки компліментів і щедрот за один раз, – твердо проказала я. – Тим більше з уст людини, що погрозами змушує мене до співпраці, суть якої навіть не намагається пояснити* (Л. Підгірна). Тут позитивне ставлення мовця до адресата змінено на негативне, що доводить манера мовлення героя (*твердо проказала*) та наступне речення, яке розкриває причину такого ставлення.

Безумовно, опис оцінних значень поліфункційних первинних вигуків у цій статті тільки накреслений, що потребує подальшого висвітлення обраного аспекту. Крім того, у цій науковій розвідці репрезентовано результати аналізу на матеріалі художнього стилю, однак досліджувані одиниці також своєрідно функціонують у публіцистиці, що теж потребує окремої уваги.

Висновки. Отже, серед засобів вираження аксіологічних смислів особливе місце посідають первинні вигуки як дискурсивні слова, що є важливими елементами в здійсненні вербальної комунікації й у реалізації оцінної функції. Значної уваги в процесі виявлення емоційного значення досліджуваних одиниць потребують також інші аксіологічні засоби: інтонаційне оформлення, міміка, жести співрозмовників, оцінно марковані мовні одиниці та комунікативна ситуація загалом.

Серед проаналізованого матеріалу прослідковуємо перевагу негативної оцінки над позитивною, що пояснюємо психологічними особливостями людського мислення й відповідно кількісним превалюванням негативної тональності на оцінній шкалі. У процесі аналізу серед первинних однозначних вигуків позитивнооцінних не зафіксовано. Більшість первинних вигуків характеризується поліфункційністю, тобто здатністю моделювати полярні оцінні смисли. Багатозначні вигуки можуть уживатися в різноманітних комунікативних ситуаціях, що зумовлює їхню універсальність і відмінність від однозначних. До того ж проаналізовані одиниці здатні

оновлювати своє оцінне значення, що засвідчує виявлення нових варіантів семантики, не зафіксованих у словниках української мови. Вибір матеріалу дослідження з художньої літератури різних періодів дав змогу засвідчити традицію вживання первинних вигуків в українському мовленні й формування нових

відтінків прагматичних значень у сучасній комунікації.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в дослідженні аксіологічного потенціалу вторинних вигуків та інших дискурсивних слів для створення цілісної теорії граматики оцінки.

ЛІТЕРАТУРА

- Бусел В. Т.** (Ред.). Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
- Космеда Т. А., Халіман О. В.** «Грамматика оцінки» як актуальна проблема сучасного мовознавства. *Лінгвістичні студії*, 2011. Вип. 22. С. 17–23.
- Мельник О.** Первинні вигуки як об'єкт лінгвістичного дослідження. *Мова і культура*. 2013. Вип. 16. С. 196–204.
- Пилипко О.** Структурно-семантичні особливості вигуків у сучасній німецькій мові. *Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. Серія «Філологічні науки». 2013. № 19. С. 29–33.
- Халіман О. В.** Грамматика оцінки: морфологічні категорії української мови : монографія. Харків : Майдан, 2019. 458 с.
- Шаховский В. И.** Эмоции как объект исследования в лингвистике. *Вопросы психолингвистики*. 2009. № 9. С. 29–42.
- Шаховский В. И.** Обоснование лингвистической теории эмоций. *Вопросы психолингвистики*. 2019. № 1 (39). С. 22–37.

REFERENCES

- Busel, V. T.** (Ed.). (2005). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [The Great explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]*. Kyiv; Irpin : VTF «Perun» [in Ukrainian].
- Khaliman, O. V.** (2019). *Hramatyka otsinky: morfolohichni katehorii ukrainskoi movy [The Grammar of estimation: morphological categories of the Ukrainian language]*. (Monograph). Kharkiv: Maidan [in Ukrainian].
- Kosmeda, T. A. & Khaliman, O. V.** (2011). «Hramatyka otsinky» yak aktualna problema suchasnoho movoznavstva [“Grammar of assessment” as an actual problem of modern linguistics]. *Linhvistychni studii – Linguistic studies* (Issue 22), (pp. 17–23) [in Ukrainian].
- Melnyk, O.** (2013). Pervynni vyhuky yak ob'iekt lnhvistychnoho doslidzhennia [Primary interjections as an object of linguistic study]. *Mova i kultura – Language and culture* (Issue 16), (pp. 196–204) [in Ukrainian].
- Pylypko, O.** (2013). Strukturno-semantychni osoblyvosti vyhukiv u suchasni nimetskii movi [Structural and semantic features of interjections in the modern German language]. *Nauk. visn. Skhidnoievrop. nats. Un-tu im. Lesi Ukrainky. Serii «Filolohichni nauky» – Scientific bulletin of the Lesya Ukrainka East European National University. Series “Philological Sciences”, 19, 29–33* [in Ukrainian].
- Shaxovskij, V. I.** (2009). E'mocii kak ob"ekt issledovaniya v lingvistike [Emotions as an object of study in linguistics]. *Voprosy psixolingvistiki – Psycholinguistic questions*, 9, 29–42 [in Russian].
- Shaxovskij, V. I.** (2019). Obosnovanie lingvisticheskoi teorii e'mocij [Substantiation of the linguistic theory of emotions]. *Voprosy psixolingvistiki – Psycholinguistic questions*, 1 (39), 22–37 [in Russian].

УДК 81'373.46:808(049.32)

ЛИТВИН Оксана – кандидат філологічних наук, доцент, доцент катедри української мови, Національний університет «Львівська політехніка», вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79031, Україна (ioksanalytvyn@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8549-5123>

DOI <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.52.11>

**ТЕРМІН В УКРАЇНСЬКИХ МОВНИХ РЕАЛІЯХ
(РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ «ТЕРМІНОЛОГІЧНА АКТУАЛІЗАЦІЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВНОЇ ДІЙНОСТІ». ЛЬВІВ: ГАЛИЦЬКА ВИДАВНИЧА
СПІЛКА, 2020. 232 с.)**

Досліджуючи сучасну українську мовну реальність, науковці надають великої ваги термінам, оскільки в умовах науково-технічного прогресу лексичні одиниці мігрують із загальнолітературної мови в галузеві терміносистеми й навпаки, з чужих мов в українську літературну мову й термінології всіх галузей знання. Така мобільність лексем, з одного боку, віддзеркалює зміни в національній мовній картині світу, а з іншого – зумовлює якісні й кількісні семантичні зміни в мові як системі.

Надзвичайно актуальними на сучасному етапі розвитку мови є різноаспектні монографічні розвідки, спрямовані на визначення теоретико-методологічних основ і методичних положень термінологічних досліджень сьогодення. Зокрема, доцільність колективної монографії викладачів катедри української мови Національного університету «Львівська політехніка» «Термінологічна актуалізація української мовної дійсності» спричинена потребою проаналізувати особливості лексико-семантичної організації терміносистем в українській мові, визначити основні джерела їх формування та розбудови. Ці процеси, спричинені інтелектуалізацією людського суспільства, накладають суттєвий відбиток на мовні явища й приводять до певних змін (позитивних і негативних) у системі сучасної української літературної мови. Тож автори рецензованої праці акцентують увагу на різних аспектах життєвого циклу терміна в українських мовних реаліях.

У першому розділі монографії «Англоварваризація: термін і реальність» Ірина Фаріон проаналізувала сучасне соціолінгвальне явище *англоварваризації* в освітньо-науковому дискурсі. Авторка звернула увагу на те, що позамовні чинники в процесах запозичення лексики відіграють вирішальну роль. Зазвичай мова-донор – це мова економічно й політично провідної держави світу з агресивною мовною політикою глобалізаційно-ліберального штибу, тому в українській літературній мові загалом, в галузевих термінологіях зокрема, варто базуватися на національному принципі з власною мовною першорядністю. Натомість законодавче поле нашої мови й загальне зденаціоналізоване мислення в освітньо-науковій сфері не працюють на актуалізацію власних мовних можливостей, вони радше спрямовані на заміну української мови англійською чи російською. Авторка розкрила значення термінів, що перебувають в опозиційних парадигматичних відношеннях, на зразок *глобалізм (інтернаціоналізм) / націоналізм*. Термін *англоварваризація* вона трактує як мовно-суспільне патологічне явище, що не лише суперечить законам рівноваги чужих і питомих слів, але й демонструє мовну політику національного поразництва у визначальній галузі – освітньо-науковій. Ірина Фаріон послуговується терміном *протіанглізм* на означення системи позамовних і внутрішньомовних чинників актуалізації власних ресурсів мови в лексикотворенні.

Вагомими й цінними є рекомендації авторки щодо шляхів усунення явища *англоварваризації* й заміни англійських слів питомими українськими відповідниками.

У розділі «Детермінологізація як механізм художньої образності (на матеріалі роману Ліни Костенко “Записки українського самашедшого”)» Зоряна Куньч звертає увагу на те, що явище детермінологізації досі ґрунтовно не опрацьовано: не описано специфіки різних типів лексичних одиниць, що зазнали детермінологізації, не вивчено їхнього впливу на художній чи публіцистичний дискурс через виникнення несподіваних лексичних поєднань і функціонування в межах одного контексту різностильових мовних засобів. Дослідження вводить у науковий дискурс нові спостереження та висновки про аналізовані явища, пропонує загальну методичку опису явища детермінологізації, а також залучає до наукового обігу новий ілюстративний матеріал. Виявивши в романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого» понад 550 детермінологізмів трьох рівнів – функційного, лексико-семантичного й семантико-стилістичного, Зоряна Куньч проаналізувала детермінологізацію як засіб створення художньої образності та констатувала: термінна лексика демонструє високу здатність до семантичних модифікацій у межах художнього стилю української літературної мови. Детермінологізми в романі «Записки українського самашедшого» не лише слугують точному й влучному позначенню тих чи тих понять і сприяють підвищенню інтелектуального рівня читачів, вони покликані створювати нові яскраві й оригінальні стилістичні засоби (тропи, фігури), насичувати текст експресією та посилювати його емоційний вплив.

Ігор Василичин у розділі «Парадигма терміна концепт у літературознавстві» значну увагу присвячує аналізу дефініції терміна *концепт* в українському науковому дискурсі, зокрема літературознавчому. Він зазначає, що суть *концепту* є значно ширшою за категорії *значення* та *поняття*, елементи яких цей термін поєднує в собі, хоч має й такі додаткові характеристики суб'єктивності, як емоційно-психологічне й асоціативне наповнення, особливо якщо це художній концепт, який

є виявом мистецького буття-у-світі автора. У цій частині монографії проаналізовано структуру макроконцептів та їхні семантичні поля; з'ясовано, що здатність концепту виражати мистецьку індивідуальність автора (концептоносія) є підставою для їхнього вивчення з метою дослідити ідіостиль письменника та індивідуально-авторську художню картину світу, виявити етнонаціональні коди та архетипи, що репрезентують автентичну природу нації, ментальности, загальнолюдських і національних форм світосприйняття та світобачення, вербалізованих у художньому слові. Автор ілюструє сформульовані теоретичні положення національно-історіософськими концептами, виявленими у творах українських письменників-емігрантів: Михайла Ситника, Євгена Маланюка й інших.

У розділі Оксани Микитюк «Політичні доктрини Дмитра Донцова крізь призму терміна» констатовано, що суспільно-політична концепція славетного ідеолога українського націоналізму формує розгалужену термінну систему з розлогою базою аргументації. На основі джерельного матеріалу авторка подала дефініції термінів *демократія* (*демократизм*), *соціалізм*, *комунізм*, зафіксувала синонімні ряди з зазначеними лексемами, простежила формування антитези, виокремила метафори, показала персонімени та охарактеризувала атрибутивні модифікатори цих термінів. Оксана Микитюк переконливо довела, що в мовно-політичній ментальності Д. Донцова важливими є терміни, вжиті в невласливому їм значенні, засвідченому, наприклад, формами множини, що підкреслює різноманітність аналізованих понять у культурно-політичному просторі, а уточнювальні характеристичні персонімени роблять публіцистичний текст досконало правдивим.

Ірина Ментинська в розділі «Шляхи поповнення української *комп'ютерної термінології*» проаналізувала сучасну українську комп'ютерну термінологію на словотвірному й лексико-семантичному рівнях. Застосування системно-структурного підходу допомогло авторці окреслити реальний стан української комп'ютерної терміносистеми. Ірина Ментинська виділила найпродуктивніші способи термінотворення, з'ясувала

специфіку процесів термінологізації та ретермінологізації комп'ютерних терміноодиниць, простежила освоєння чужомовних запозик у комп'ютерній термінолексичі на фонетичному, словотвірному, морфологічному та семантичному рівнях.

Список використаних джерел засвідчує ґрунтовний підхід до опрацювання великої кількості лексикографічних, науково-технічних, суспільно-політичних, культурологічних та лінгвістичних матеріалів.

Варто зазначити, що монографія «Термінологічна актуалізація української мовної дійсності» є п'ятою з серії термінознавчих праць катедри української мови Національного університету «Львівська політехніка». Дослідження, запропоновані в монографії, мають важливе теоретичне та практичне значення. Їхні основні положення й висновки сприятимуть подальшій розбудові українського термінознавства та можуть бути використані в лексикографічній практиці, науковій і навчально-виховній роботі.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

**Збірник наукових праць
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

Серія «Філологія»

Випуск 52

Головний редактор *Марія Федурко*
Технічний редактор *Наталія Кузнєцова*
Коректор *Ірина Чудеснова*

Підписано до друку: 26.12.2022.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 10,58.
Замов. № 0323/173. Наклад 100 прим.

Видавництво та друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

COLLECTION OF SCIENTIFIC ARTICLES

DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY

PROBLEMS OF HUMANITIES

a collection of scientific articles
**Drohobych Ivan Franko
State Pedagogical University**

«Philology» Series

Issue 52

Editor-in-chief *Mariya Fedurko*
Technical Editor *Nataliya Kuznetsova*
Corrector *Iryna Chudesnova*

Signed for publication 26.12.2022.
Format 60×84/8. Typeface Times New Roman.
Offset paper. Digital printing. Probation print sheet 10,58.
Order No. 0323/173. Print run of 100.

Printing House – Publishing House “Helvetica”
6/1 Inglezi, Odessa, 65101
Phone +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Certificate of the subject of publishing business
DK No. 7623 dated June 22, 2022